

העמק דבר לפרשת ואתחנן

פרק ג (המשך)

פרק ג, כג

כג וְאַתְּחַנֵּן אֶל-ה' בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר:

בעת ההיא. שנחלק הנחלה לבני גד ובני ראובן. וראה כי ההכרח להשריש בישראל כח התלמוד והעסק בה כמו שביארנו שזה היה שורש הגלות והגלות גורם ההכרח לתלמוד. ורצה משה רבינו שיהיה זה הפעולה בארץ ישראל שמסוגלת יותר מעבר הירדן ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל וכמו שכתבתי לעיל. וביחוד ירושלים אשר היא מסוגלת לצאת תורה ממנה. וביחוד מקום בית המקדש בהר ה' יראה וביקש משה לבוא לשם (לארץ ישראל) להרביץ תורה.

(הרחב דבר: וגם עד שלא נבנה בית המקדש היה המקום מקודש לתורה. ומשום הכי כשמצאו דוד ושמואל הרואה אותו מקום עשו אותו לשער המצוין בהלכה. והיינו דכתיב בתהלים (עח,ז) וימאס באהל יוסף וגו' ויבחר בשבט יהודה את הר ציון אשר אהב. ומשמעות הלשון אשר אהב קודם שבחרו לבית המקדש והיינו משום שנקבע שם שער המצוין בהלכה, אשר אהב ה' יותר מכל משכנות יעקב, כדאיתא בברכות (ח,א) ודייק הכתוב הר ציון דמשום הכי נקרא הר כמו שכתבתי בספר בראשית (יב,ז). והיינו שהבטיח ה' לדוד בספר שמו"ב (ז,י) כתיב ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו. ואיתא שם (ז,ב) כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו. והכי עיקר הנוסחא והכי איתא ברי"ף ויליף מזה הפסוק ושמתי מקום וגו' ונטעתיו. דדברי חכמים כמשמרות נטועים. ואנן מברכינן וחיי עולם נטע בתוכנו והוא התלמוד כמבואר בשו"ע או"ח סי' קל"ט. ואמר הקב"ה בדוד שיהיה מסייע לקבוע מקום לתורה והיינו במה שנמצא ההר הטוב הזה ועשה שם דוד ישיבה מיד. וזהו דכתיב דהי"ב (ג,ב) ויחל שלמה לבנות את בית ה' וגו' אשר הכין במקום דוד בגורן ארנן היבוס. ואין הלשון מדויק אלא משמעו במקום אשר הכין דוד מכבר להיות מקום קבוע לתורה.)

פרק ג, כד

כְּגֹאֲתַחֲנֵן אֶל-ה' בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר:

אדני ה'. שני שמות אלו מנהיגי העולם. שם הויה - מהוה הכל היינו הליכות הטבע. ושם אדני - בא לשדד הטבע כאדון העושה בשלו מה שרוצה וביארנו בספר שמות בכמה מקומות. וביקש משה שיכנוס לארץ ישראל באיזה מדה שתהא. אם אינו זוכה שתהיה במדת תפארת כימין משה במדבר תהיה בהליכות הטבע כמו שהחל בשנת הארבעים כמו שכתבתי בפרשת חקת (כ,ה) דאז החל להשתנות לאט לאט. וזהו סגולת התפלה להזכיר השם המיוחד לאותו דבר שמבקשין כדאיתא במדרש תהלים על הפסוק (צא, יד) כי הוא ידע שמי וגו'.
את גדלך. היא גדולת הטבע.

ואת ירך החזקה. לשדד הטבע. ומליצה זו בדרך משל כמו שאוחז את הגלגל ההולך בכח מים שוטף או אש. והוא בכחו עוצר את הגלגל זה נקרא יד חזקה וכך מכונה דרך הנס האוחז בגלגלי הטבע המתהלך בחזקה.
אשר יעשה כמעשיך. הוא הליכות הטבע שכתוב במעשה בראשית בלשון עשיה כמה פעמים.
וכגבורתיך. מאחז בגבור החוזק גלגלי הטבע לשנותם כאמור.

פרק ג, כה

כְּהֶאֱעֲבְרָה-נָא וְאָרְאָה אֶת-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּנוּ:

הארץ הטובה. חז"ל ביארו בברכות (מח,ב) על הפסוק וברכת וגו' על הארץ הטובה. דטובה זו תורה וכן הוא אומר כי לקח טוב וגו' וא"כ מרומז בזה הפסוק ואראה את הארץ הטובה. טוב התורה. ואף על פי שלפי הענין בתפלת משה אין מקום לרמז מעלת התורה. אבל חז"ל עמדו על דברינו לעיל כ"ג שעיקר כונת משה בתפלתו בעת ההיא היה משום מעלת התורה להשריש בארץ ישראל כח התלמוד.
ההר הטוב. זה ירושלים שמסוגל עוד יותר לתורה.
והלבנו. זה בית המקדש שמסוגל הרבה לכיין האמת במקום אשר יבחר ה'.

פרק ג, כו

כּוֹוִיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַב-לֶךְ אֶל-תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדַבֵּר הַזֶּה:

למענכם. אינו כמו משמעות בגללכם שהוא בסיבתכם, אלא למענכם משמעו לטובתכם ולא נתבאר טובה זו מה היא. אבל ממה שסמך ענין לזה המאמר ונשב בגיא מול בית פעור שאינו ענין לכאן למדו חז"ל במדרש והובא בתוס' סוטה ספ"א (יד,א) דעבודה זרה פעור היתה מושכת הרבה את ישראל לעבודתה כדתניא בספרי פרשת בלק. אבל כח משה רבינו היה נגד עבודה זרה פעור להחליש כחה כן בחייו וכן אחר מותו היה קבר משה לסגולה, וכמו שכתבתי בפרשת ברכה בברכת שבט גד. ונמצא זה שנשאר משה בעבר הירדן מקור טומאת ע"ג היה לטובה לבני גד ובני ראובן וכן לשאר שבטים שלא יכשלו בבואם לשם. ומשום זה סיים משה

שאחר שנשארתי בעבר הירדן ישבנו בטח בגיא מול בית פעור על פי טעם שיבואר עוד להלן (ד,מו) מ"ולמאי בחרו באותו מקום דיקא באותה שעה ולא הזיק לאחד מהם. **רב לך**. הרבה עשית לטובת הכלל. ולא תוכל להוסיף בזה בהשרשת תורה.

פרק ג, כז

כזעלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי-לא תעבר את-הירדן הזה:

כי לא תעבור וגו'. נתן הקב"ה שני טעמים על מה שאומר לו עלה ראש הפסגה וגו' וראה בעיניך וגו'. אחד כי לא תעבור וגו' והרי אתה מבקש ואראה את הארץ וגו' ומה שאני יכול להפיק רצונך הנני מפיק. ואחר, שזה אי אפשר ולא תעבור ולא תראה בחוש הטבע על כן הנני מזכה אותך לראות בזה האופן בדרך נס. ועוד טעם.

פרק ג, כח

כחוצו את-יהושע וחזקה ואמצהו כי-הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את-הארץ אשר תראה:

וצו את יהושע וחזקה ואמצהו. דבזה שתראה יתחזק לב יהושע שבודאי יגיע הוא לידי כבישה דזה כלל בהבטחת הנביא כאשר יוצא מכח הגזרה לאיזה פעולה קלה מעין הדבר אות היא שתתקיים בלי ספק, כמו שכתב הרמב"ן בספר בראשי' י"ב ו' משום הכי החל ה' להראות למשה את הארץ שתהא נכבשת ליהושע וישראל והיינו שדקדק הקדוש ברוך הוא לומר **את הארץ אשר תראה** כלומר ראייתך גורם להחליט הדבר בלי שום ספק.

פרק ד

פרק ד, א

אועתה ישראל שמע אל-החקים ואל-המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את-הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם נתן לכם:

ועתה ישראל. אחר שהוכיחן וביאר לפניהן כמה נחוץ לפניהם לקבל זה הדרך בעול למוד הלכות וביאור התורה. וכמה השתטח על זה. החל לומר לישראל שהן המה גדולי האומה כידוע.

שמע אל החקים ואל המשפטים. כבר ביארנו בספר ויקרא י"ח ה' על פי ברייתא בספרי ותלמוד בבלי וירושלמי. דזה הלשון משמעו חקים אלו המדרשות י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ונחקקת בכל תיבה ואות. ומשפטים אלו הדינים שנחקרו עי"ז. ומוציאים הלכות חדשות. והוא כח התלמדו שבכל דור. ואמר משה אשר אנכי מלמד אתכם לעשות. אין הפירוש לעשות המצוה. שהרי אינו מענין הפרשת וגם לא שייך על זה לומר מלמד אלא מצוה. אלא קאי על

החקים והמשפטים ומשמעו להעמיד הפסוק על דקדוקיו כמו שכתבתי בספר ויקרא ט' ו'. ולהלן ל"ב מ"ו. וכמה פעמים מתפרש עשיה על חידוש הלכה על פי חקירת התלמוד מדרשי דקראי כמו שכתבתי בספר ויקרא י"ח ה'.

ומשה רבינו לימד לישראל במה שהראה כמה חקים ומשפטים אשר העלה בפלפולו. ומזה ישכילו גם המה לעשות כן בכל דור. ונמצא משמעות לעשות על החקים כפירוש הראשון להעמיד הפסוק על מכונו. ועל המשפטים כפירוש השני להעמיד ההלכה על עיקרה.

למען תחיו. לא ביארו רבותינו הראשונים תיבות הללו כאן ובכל מקום. והראב"ע כתב כי עובדי פעור נשמדו. ואין זה הפירוש אלא פלא, וכי כל שאינו שומע אל החקים ואל המשפטים עובדים את הפעור. וכי כל עובדי פעור נשמדים?

אבל הכונה הוא כמו שכתבתי בספר בראשית ב' ז' וכמה פעמים דמשמעות חי כמה פעמים הוא עליזת הנפש ועונג שמשיג בהגיעו לתכלית שלימותו. והכלל, דכל הרגש רוחני מוסיף חיות. וכמו שחיות האדם תלוי במה שמרגיש עונג הדעת והכבוד והוא מרובה יותר מחיות הבהמה שאינה מרגשת עונג אלא באכילה ושתייה וכדומה. ואם יקראה אדם שמאבד ומשחית הרגשותיו הרוחניים וישקיע עצמו והרגשו רק בתאות אכילה וכדומה, ה"ז נחשב כבהמה, ואינו נקרא אדם חי שהרי מאבד מה שהיה בכחו לחיות בטוב. כך העובד את ה' באמונה, מתענג ומרגיש חיות מזה העבודה, ומי מישראל שמאבד הרגשה נעימה זו נקרא מת, שהרי הוא משחית חיות שהיה בכחו. וזהו מאמרם ז"ל (ברכות יח, ב) רשעים בחייהם קרויים מתים וכל זה במי שלא הגיע למדרגה עליונה, רק עובד את ה' באמונה. אמנם מי שזכה לעלות באורח חיים למעלה למשכיל, להרגיש עונג מדביקות בה', הוא מוסיף עוד חיות הרבה ממי שלא הגיע לזה ההרגש, וזו חיות שאין למעלה הימנה, כי עזה כמות אהבת ה' וכמו שכתבתי בספר בראשית (ב, ז) ואמר משה דשמיעת החוקים והמשפטים שהוא עסק התלמוד יביא לידי חיות היותר אפשר, כמבואר עוד להלן (ו, ו; ו, כד).

(הרחב דבר: ויותר מזה למי שעפ"י מזלו או עפ"י השגחת ה' אינו מוצלח והוא עני ומדוכא. בזה האופן הרבה חלק לבבם של בעלי אמונה בה' ואוחזים בעץ החיים בעבודתו. ממי שאין לו אמונה. דמי שמאמין בה' ובהשגחתו ובכל הכתוב בתורה ודברי עבדיו הנביאים וחכמי תורה. אינו נקרא אובד לגמרי, שהרי הוא עלז כמה שעות בה' ובעבודתו וגם בטחון כי טוב ה' למעוז בעת צרה, וישועת ה' כהרף עין, מרחיב לבבו, וגם בעת צר לו מאוד הרי מאמין שהוא נקי מעונותיו, וכי שכרו משלם בעולם הגמול, וזה הרעיון עצמו מוסיף חיות ומחזק את הלב עד שישועת ה' באה לאותו אדם במועדו עפ"י מזלו או עפ"י השגחה. מה שאין כן מי שאינו מאמין והוא מתחכם כי אך עולם כמנהגו נוהג בלי שום השגחה עליונה רק מזל או מקרה, הרי חיו של אותו עני ומדוכא אינם חיים כלל, וטוב ממנו המות.

ועכ"ז בא הקב"ה במאמרו לחבקוק הנביא על תוכחתו שראה בימי החרבן כמה שמן חלקם של נבוכדנצר וחבריו רשעי עולם, וכמה סובלים יראי ה' וחושבים שמו ותורתו ית' צרך ועני אשר לא ישוער. ויענהו ה' הוא טועה בעיקר הדבר. ולא כמו שהוא חושב כי אך טוב לרשעים

ורע לצדיקים, לא כן הדבר, הן הרשעים הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבקוק ב,ד). פירוש איך שהוא חזק ונראה שמח בעולמו אבל באמת לא ישרה נפשו בו, שהוא מתאוה לדבר שאין בידו להשיג ומתמרמר מזה עד שחיו אינם חיים שלמים. והביאו בילקוט על זה הפסוק שסנחריב היה כובש כל העולם, והיתה בווערת בקרבו התאוה לכבוש ג"כ את ירושלים, ולא ישרה נפשו בו מעולם. ונבוכדנצר כבש גם ירושלים בכל זאת לא ישרה נפשו משום שהיה קצר קומה והיה מתאוה להיות גדול בקומה, ולא השיג תאותו. ומה נאמר בשלוי עולם שלא השגו חיל כ"כ כמו סנחריב ונבוכדנצר. ולהיפך וצדיק באמונתו יחיה. הרי הוא בעניו וצרותיו חי ועלז באמונתו ומהביל כל הליכות עולמו שהוא ברע רק עובד ומקוה ומיחל לה' ושמח בו בחייו ויודע שיהיה עוד לנצח בחיי העוה"ב. והיינו דתנן באבות פ"ב מרבה תורה מרבה חיים. שהיא גורמת להרבות הרגשות טובות.)

ובאתם וירשתם. המקום המוכשר ביותר לזה החיות. דבחו"ל אין זה החיות אפשר להיות בתכלית השלמות. משום שחסר רוח הקודש הופעת אהבת ה' לדבקים בו. וגם יש הרבה מפריעים לזה מה שאין כן בארץ ישראל תגיעו לזה החיות בנקל ע"י עסק התורה. וגם זכות התורה מסייע לבא לארץ ישראל כדאיתא בב"ב (ח,א) על הפסוק (הושע ח,י) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם.

פרק ד, ב

בלא תספו על-הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את-מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם:

לא תוסיפו וגו' ולא תגרעו ממנו לשמור וגו'. אם היתה הכונה אזהרה שלא לגרוע ולעבור על מצות ה' ברצון ובכונה לעשות שלא כרצון ה', הכי מיבעי ולא תגרעו מלשמור את מצות ה' וגו' אלא סמוך ענין אזהרה זו לפסוק הקודם למען תחיו וגו' ובאשר יש אמצעים אחרים להשיג דבקות אלהית. ומכל שכן ע"י קרבנות שמכשירים הרבה להשיג דעת אלהים כמו שכתבתי בספר שמות ראש פרשת יתרו (יח,יב). על כן אמר כי ע"י חקים ומשפטים טוב יותר להשיג זו החיות, מאמצעים אחרים. ועל זה אמר לא תוסיפו וגו' כי כל האמצעים בלי דעת תורה יש להזהר שלא יביאו להוסיף על הדבר שהוא הלכות שבע"פ, ע"י נעימות המצוה הנעשה באהבת ה'. או להיפך **ולא תגרעו ממנו.** מן הדבר שהוא הלכות שבע"פ כדי **לשמור את מצות וגו'.** היינו את גוף המצוה לפי דעתו בהכשר אהבה ודעת אלהים. ועי' מה שכתבתי בספר במדבר (טו,מא) בפרשת ציצית על הפסוק בהושע ח'.

והזהיר על הוספה תחלה שהוא קשה מלגרוע משום שעושה מעשה וכדתנן בזבחים (פ,א) מ"י וידוע מאמרם ז"ל (ר"ה כח,ב) שהישן בסוכה בשמיני ילקה אם עושה לשם מצוה מה שאין כן הגורע לשם מצוה אינו עובר במעשה וה"ז מבטל מצות עשה ועובר על לא תעשה שאין בו מעשה.

פרק ד, ג

געניינכם הראות את אשר-עשה ה' בבעל פעור כי כל-האיש אשר הלך אחרי בעל-פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך:

עיניכם הראות. הראה משל והוכחה לאזהרה הקודמת דאפשר לדמות שהוא עושה המצוה והיא מוליכתו לשאול. הרי ראיתם אנשים שהלכו אחרי פעור. וידוע הא דתניא בספרי פרשת בלק והובא בסנהדרין (קו,א) שלא באו לעון החמור של עבודה זרה זו עד שמתחלה עשו שלא לעובדה אלא לגלות עצמו לבזוי והרי מותר לבזות ולהתלוצץ ממנה. מכל מקום הרי שנינו (סנהדרין ס,ב) הפוער עצמו לבעל פעור ה"ז עבודתו ומפרש בגמרא אף על פי דמכיון לבזוי. הרי מי שהלך אחרי בעל פעור בדמיון עושה מצוה השמידו וגו' ומזה השכילו שאפשר לכל מי שאינו משוקע בדברי תורה שאפשר להכשל בדרך גדולה עבירה לשמה, ומחשבה זו תוליהו לבאר שחת.

פרק ד, ד

ד ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

ואתם הדבקים וגו'. הגעתם ע"י עסק התורה להיות חיים כולכם היום - חיות הנפש ושמחים בדבקות בה'. ובזה גמר דבריו.

פרק ד, ה

הראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה:

ראה וגו'. החל לדבר ענין אחר. אחר שלמד לישראל כמה חקים והלכות. **לעשות כן וגו'.** שתעשו כמוני ג"כ.

[והיה ראוי להיות הנגינה בפשטא על תיבת כן אבל באמת פירוש לעשות כן הוא דבר בפני עצמו אפילו בחו"ל].

פרק ד, ו

ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל-החקים האלה ואמרו רק עם-חכם ונבון הגוי הגדול הזה:

ושמרתם. זו משנה. מה שכבר נחקר ויצא הלכה.

ועשיתם. מחדש והזהיר אשר בכל דור ישמרו לשנות מה שיצא החקירה בדור העבר ויוסיפו לקח לחקור ולהגדיל תורה.

כי היא חכמתכם ובינתכם. שע"י מה שתגדילו תורה בשפע רב על תורה שבכתב. יתפלאו אוה"ע כמה רחבה ונסבה למעלה ע"י חכמה ובינה של ישראל.

אשר ישמעון את כל החקים האלה. אותם אה"ע שיהיו רוצים לדעת היאך נעשה כן וישמעו את המדות הללו שבהם נחקקו.

ואמרו רק עם חכם ונבון וגו'. שיהיו יכולים עפ"י י"ג מדות אלו לעמוד על ביאורי מצות התורה, מה שבאמת אי אפשר רק ע"י המשפטים שבא ע"י כח התלמוד. וזה אין בכח אה"ע בשום אופן להשיג כדכתיב ומשפטים בל ידעום וכמו שביארנו בספר ויקרא י"ח ה' פסוק זה על הליכות התלמוד.

פרק ד, ז

זכ"י מי-גוי גדול אשר-לו אלהים קרבים אליו כה' אלהינו בכל-קראנו אליו:

כי מי גוי גדול וגו'. ביאר עוד מה זה יתפלאו אה"ע על חכמת ישראל בכח התלמוד והלא אין להם להשכיל על עיקר הדבר אם הוא מוכרח ונחוץ באמת להבנת התורה. על זה הוסיף לומר שיראו גדולת ישראל בעיני ה' ע"י התלמוד. שבזה ה' אלהינו קרוב אלינו בכל קראנו אליו. וכדאיתא בחגיגה (יב,ב) כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי. פירוש חוט של חסד מועיל שתקובל תפלה לאל חיי. והכי איתא במסכת תמיד (לב,ב) כל הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך וגו'. ובב"ב (קטז,א) מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם כו' וכן יש הרבה מאמרים. הרי רואין אה"ע כמה גדול עסק התלמוד בעיני ה'.

פרק ד, ח

חומי גוי גדול אשר-לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום:

ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו'. ועוד יהיו נפלאים אשר החקירות שמוציאין מדקדוקי הפרשיות עפ"י חקים ומשפטים המה צדיקים בשכל אנושי ג"כ, ומכל מקום הכל מרומז בקראי עפ"י דרשות. א"כ הרי החכמה ההיא נחוצה להבנת בדקדוקי הפרשה. וממילא ככה בכל התורה אפילו בענין שאין בו שכל אנושי ואין כח לאה"ע בזה.

פרק ד, ט

טַרְק הַשְּׁמֵר לָךְ וְשִׁמּוֹר נַפְשְׁךָ מֵאֵד פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-רָאוּ עֵינֶיךָ וּפִן-יִסּוּרוֹ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וּלְבְנֵי בְנֵיךָ:

רק השמר לך. הוא הגוף. כמבואר בב"ק פרק החובל ושבעות ספ"ד (לו,א) על זה הכתוב. **ושמור נפשך.** הוא הנפש. (ובשאלתות פרשת בלק שאילתא קלד איתא להיפך, דהמקלל עצמו אסור ומשמור נפשך. וא"כ להיפך השמר לך. הנשמה. ושמור נפשך החיונית).

פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. ע"י עסק פלפולה ש"ת יכול להגיע לפעמים שנהפך לו לרועץ ח"ו. וכדאיתא בנדרים (נה,א) על הפסוק (במד' כא, יט-כ) ומנחליאל במות ומבמות הגיא וגו' כיון שנחלו אל עולה לגדולה. ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו. וביארנו שם בפרשת חקת. דירידה של ת"ח כשיורד עפ"י מדותיו ח"ו גדול מאד ממי שהוא שפל אנשים ולא היה מעולם בן תורה. ומתבזה כ"כ כמו פשוטי הערך וזהו שפלות הנפש. וגם שוקפין אותו בקרקע כמבואר שם. וזהו אבדת הגוף. כל זה מגיע למי שהוא ת"ח ואין בו יראת שמים. והנה הקב"ה רצה להשריש בשעת מתן תורה יראת ה' בלב ישראל על כן נתן התורה בקולות וברקים. וכמאמר משה רבינו לישראל ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו'. ונתבאר שם כדי שיהא המעמד הנפלא מצויר בנפש לעולם כדי להיות מזה יראת ה'. על זה הזהיר משה כאן לשמור הגוף והנפש שלא יהא עסק פלפולה של תורה גורם חלילה לשכוח את הדברים אשר ראו עיניך. היינו שראו דבר ה' עשרת הדברים יוצאות באמצעות ניצוצות אש ולפידים כמו שיבא בפסוק י"ב.

ופן יסורו מלבבך. הוא ג"כ שכחה כדתן באבות פ"ג מ"ה כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך וגו'. יכול אפילו תקפה עלי משנתו ת"ל ופין יסורו מלבבך, הא אינו מתחייב בנפשו עד שיסירם מלבו וא"כ שתי אזהרות הללו הוא על המראה והפחד שהיו באותה שעה ועל הדברים עצמן.

(הרחב דבר:) והא דתן כל השוכח דבר אחד ממשנתו. אינו פשטא דקרא שלא מיירי אלא בפסוק, כמבואר בסיפיה דקרא והודעתם לבניך ולבני בניך ולמדנו מזה בקידושין (ל,א) דחייב אדם ללמד לבנו ולבן בנו פסוק. אלא הוא כונה שניה אזהרה על ת"ח העוסקים בחקים ומשפטים שלא ישכחו מה שהעלו משנה שלהם מתוך העיון וזהו לשון דבר אחד ממשנו. ובמנחות (צט,ב) איתא מלימודו. היינו מה שלמד והוכיח בשכלו. וכעין דאיתא בעבודה זרה (יט,א) על הפסוק ובתורתו יהגה עיי"ש ולמדו זה הכונה ג"כ מדכתיב את הדברים אשר ראו עיניך ולפי הענין הדברים מיותר, והכי מיבעי פן תשכח את אשר ראו עיניך, ופן יסורו הדברים מלבבך וגו', ומזה למדו כונה שניה שהוא איזה משנה וחידוש הלכה אשר ראו עיניך. היינו עיני הדעת עפ"י העיון. ובירושלמי ברכות פ"ה ה"א א"ר תנחום הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח שנאמר פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך הרי מפרש כמו שכתבתי. (.

והודעתם לבניך ולבני בניך. עוד הוא מצות עשה ללמד לבניו אותם הדברים. והא שלמדנו מכאן דמצות עשה ללמד לבנים ממש. ולא נתפרש לבניך המה תלמידים וכמו שכתב הרמב"ם ריש הלכות תלמוד תורה (א,ב) הפסוק ושננתם לבניך. היינו משום דכתיב ולבני בניך ואי מיירי בתלמידים הלא הכל בכלל תלמידים. אלא פירוש בנים ובני בנים כמשמעו. והא שלמדנו מהאי קרא פסוק כולה ואף על פי שלא מיירי אלא בעשרת הדברים, הוא מצד הסברא, שהרי הכל הוא דבר ה', ולולי יראת העם מהאש הגדולה שלא ימותו היו שומעים כל דבר ה'. כמו משה רבינו.

פרק ד, י

ייום אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֵב בְּאֶמְרַת ה' אֱלֹהֵי-לִי אֶת-הָעָם וְאֲשַׁמְעֵם אֶת-דְּבָרֵי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לִירְאָה אֶת־יְיָ עַל-הָאֲדָמָה וְאֶת-בְּנֵיהֶם יִלְמְדוּן:
יום וגו'. צייר לפניהם פחד אותו יום. כדי להשריש אותו בלב מי שרואה הדברים ומתבונן עליהם אף שלא היה באותו דור.

הקהל לי את העם. מזה יש להתבונן כח הופעת הקדושה באותו יום עד שלא היה אפשר להתגלות בזה האופן עד שנקהלו כל העם. וכדאיתא בדב"ר פרשת תבוא שרבי קודם שנכנס לדורש חקר אם ישנו כל הקהל. ופירוש הטעם מהיכן הוא למד, ממתן תורה שכך כתיב הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי. למדנו שאין סייעתא דשמיא חלה באופן אחד לעולם בין אם הצבור רב או מעט. אלא הכל לפי העם. על כן בעת שהופיע הקב"ה בכבודו בשפע רב אמר הקהל לי וגו'.

אשר למדון ליראה אותי וגו'. בשביל זה אני מופיע בשפע רב על כולם כדי שיהא מצויר תמיד מורא שמים בלבם. וכמו שאמר משה ס"פ יתרו (כ"ז) ולבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. וביארנו שם אפילו באם לא תחטאו ולא יהיה לכם מורא העונש מכל מקום יהיה מורא שמים וגדולתו מושרש בלבבכם. וזהו דבר ה' למשה **ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה.** אפילו בשעה שאינם חוטאים ובלא זה הפירוש אינו מובן הלשון אשר הם חיים. פשיטא שלא במתים דבר והזהיר. אלא הכונה אפילו בשעה שהם דבקים בה' באהבה וכמו שכתבתי לעיל ד'. מכל מקום יהיה גם מורא ופחד ה' עליהם. וכמו שכתבתי בספר בראשית כ"ב י"ב דזהו הכונה דכתיב גבי אברהם אבינו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה יע"ש.

ואת בנייהם ילמדון. האבות לבנים יציירו הפחד של אותו יום.

פרק ד, יא

יאותקרבון ותעמדון תחת הָהָר וְהָהָר בְּעַר בְּאֶשׁ עַד-לֵב הַשָּׁמַיִם חֲשֹׁךְ עָנָן וְעֶרְפָּל:
ותקרבון ותעמדון. נתבאר בספר ויקרא ט' ה' דזה הלשון משמעו בזריזות וריצה יותר מהלוך הרגיל. צייר משה לפנייהם החשק והתלהבות שהיו באותה שעה שרצו להתקרב תחת ההר. אף על פי שראו כי ההר בער באשר וגו' והיה להם להתהלך בעצלתים מרוב פחד. אבל המה לא ידעו אז טבע הגוף ורצו לקראת האלהים.

פרק ד, יב

יבּוֹיְדַבֵּר ה' אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שֹׁמְעִים וְתִמְוֶנָה אֵינְכֶם רְאִים זוֹלָתִי קוֹל:
וידבר ה' אליכם וגו'. להלן י' ד' נתבאר בדברות הראשונות היינו דכתיב (שמות כ"ח) זכור. כתיב (להלן ט, י) אשר דבר ה' עמכם. ובדברות השניות דכתיב (להלן ה, יב) שמור כתיב (שם י, ד) אשר דבר ה' אליכם. והוא משום דזכור שמעו גם כל ישראל מה שאין כן שמור לא שמע

אלא משה וישראל לא שמעו רק שמעו עוד קול דברים מלבד הלשון ששמעו. וזה הענין הנפלא מצויר משה כאן וידבר ה' אליכם וגו' היינו קול דברים אתם שומעים. ולא דברים. **ותמונה אינכם רואים זולתי קול.** עוד דבר הפלא שלא ראיתם זולת תמונת קול ראיתם. היינו שראו תמונת צורת אותיות ע"י להבות אש.

פרק ד, יג

יג וַיִּגְדַּלְכֶם אֶת-בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֶם עַל-שְׁנֵי לְחוֹת אַבְנִים:

ויגד לכם את בריתו וגו'. באותו מעמד הנפלא הגיד עשרת הדברים אשר שמעתם. היינו דברות הראשונות אשר שמעו בעצמם. **אשר צוה אתכם לעשות.** אף על פי שיש בהם הרבה לא תעשה, כבר שנינו שלהי מכות (כג,ב) שהיושב ולא עבר עבירה ה"ז כעושה מצוה. אכן לפי הפשט משמעות עשיה ביאור תמצית עשרת הדברים. שהרי בכלל הדברים היה לשמור כל התורה והמצות אלא שנכללו הכל בעשרת הדברים. וא"כ המה פרטים ומבארים אותם יפה וזהו עשיה דידהו. **ויכתבם על שני לוחות אבנים.** גם זה הזכיר לעוררם זכרון הענין שהונחו הדברים על לוחות אבנים להיותם יסוד עולם.

פרק ד, יד

יד וְאֹתֵי צִוָּה ה' בְּעֵת הַהוּא לְלַמַּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשׂוֹתְכֶם אֹתָם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים. עוד בעת לוחות הראשונות פירש הקב"ה לי דקדוקי תורה שבע"פ ללמד אתכם. שהם חקים ומשפטים וכדאיתא בירושלמי עבודה זרה פ"ב ה"ז על זה הפסוק. יש דברים שאמר לי בני לבין עצמי ויש דברים שא"ל לומר לבניו. וביאר משה רבינו שאז היה התכלית לעשותכם אותם. דקדוק זו התיבה לעשות אתכם אותם. היינו עמם כמו שביארנו כיצא בזה בספר ויקרא י"ז ה'. ולעיל א' ט"ו. והביאור על זה דכבר נתבאר בספר שמות ל"ד א' דהבדל שבין לוחות ראשונות לשניות. דבראשונות לא ניתן כח החידוש כלל אלא מה ששמע משה הלכות ידע מקורם בתורה שבכתב עפ"י חקים ומשפטים אבל לא ידע לחדש בעצמו אלא בדמוי מילתא למילתא ולא בחידוש הפלפול. מה שאין כן בשניות ניתן הכח לחדש הלכות בכל דור, והיינו מה שתלמיד ותיק עדתי לחדש. ופירוש משה שמכל מקום נצטוה אז ללמד לישראל הלכות המקובלות עם החקים והמשפטים שבהם. ואף על פי שלא בה זה הלמוד כדי שיהיו יכולים לחדש דבר. ולעשות כן מעצמם. מכל מקום היתה התועלת כדי לעשות אתכם ע"י זה וכדאיתא בסנהדרין (צט,ב) שהמלמד את חבירו תורה ה"ז כאלו עשאו. שבידיעת פלפול התלמוד משיג האדם צורה אחרת ומעלת הנפש יותר מאשר היה יודע ההלכות לבד.

והנה בא משה להודיע מה שהיה אז. אף על פי שאינו נוגע לענין לפי הנראה שהרי עתה הם מצוים על זה הלמוד כדי לעשות מעצמם כן מכל מקום בא בזו הידיעה לגוף הפרשה. באשר נראה שבא להזהיר בכאן על על זה בכל אופנים שאפשר כמו שיבואר. וכל זה נמשך לתחלת הפרשה שמזהיר לת"ח העוסקים בחקים ומשפטים ביחוד רק השמר לך ושמור נפשך מאד. ומבואר מזה שהת"ח היה עלול לבוא גם להשחתת עבודה זרה יותר משארי אנשים וכאשר באמת כן היה. דראשי המביאים עבודה זרה ומחטיאים לכל ישראל היו ירבעם אחאב ומנשה שהיו ת"ח גדולים כדאיתא בפרשת חלק. ואמרו עוד בסוכה (נב,א) ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצה"ר כו' את פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון כו' כי הגדיל לעשות אמר אביי, ובת"ח יותר מכולם, אתא ההוא סבא תנא ליה שכל הגדול מחבירו יצרו גדול הינמו. ובקינות אמר המקונן ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב. וביארנו להלן כ"ח נ"ט בשם המדרש שהכונה בת"ח שלט היצה"ר ביותר. והדעת נותנת על כך באשר שת"ח בחכמתו מוצא דרכים להורות היתר, ולהפך דברי אלהים חיים לדעתו. וזה לא שייך בעם הארץ כ"א לתור אחרי עבודה זרה בשאט נפש. וזה אינו מצוי כ"כ. שנית, דת"ח שחוטא נמשכים אחריו הרבה וגם יש בכחו להמשיך אחריו ולהוסיף לקח לבבם לדעתו ורצונו מה שאין כן עם הארץ. על כן הזהיר משה רבינו לת"ח ביותר על השחתת עבודה זרה. והראה להם ציור מתן תורה שלכן ניתנה תורה באימה וביראה ברתת ובזיעה כדי שלא יהיו הת"ח נכשלים ומכשילים.

ומעתה תפול שאלה על זה הרי עיקר צווי לפלפולה של תורה ללמד לישראל היה בלוחות השניות, ומשם הגיעו לצווי שבערבות מואב. וכל הפחדים האלה שבעת מתן תורה היה בשביל לוחות הראשונות שלא היה בכח ישראל להיות מפולפלים. וא"כ למאי נצרך הכנה רבה זו בעת לוחות הראשונות על זה השיב משה דגם בלוחות הראשונות נצטוו ללמד חקים ומשפטים ולעשות אותם עי"ז כבריה חדשה אלא שלא היו יכולים להוסיף לקח כמו בלוחות השניות משום הכי נצרך הקב"ה לתת יראתו על פניהם שלא ישחיתו.

(הרחב דבר: וראוי לדעת שכמו בחרבן בית ראשון שהיה עיקרו בשביל עבודת כוכבים כמבואר בפרשת נצבים וביומא (ט,ב). היו ראשי המחטיאים גדולי תורה. כך חרבן בית שני שהגיע ע"י שנאת חנם. ועיקרו היה אהבת ממון יותר מדאי, כדתניא בתוספתא שלהי מנחות ומזה הגיעו לשפיכות דמים בהיתר, כמו שבארנו בספר במדבר ס"פ ל"ה. היו ג"כ עיקר המחטיאים את הרבים ת"ח גדולי תורה שעליהם צווחה תורה בשירת האזינו (לב,ו) עם נבל ולא חכם וכאשר יבואר שם. והוא מטעמים שכתבנו ובסוכה שם (נב,א) איתא סופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני כו'. וגם על זה כתיב כי הגדיל לעשות ובת"ח יותר מכולם. אמנם משה רבינו הזהיר על עבודת כוכבים ביותר באשר שאז שלט זה היצה"ר ביותר. וכך דייקין שני החטאים הללו אף על פי שנראים לנו שהם רחוקים זה מזה הרבה באמת ממקור אחד יוצאים בדבר הנראה שהוא מביא לידי פרנסה בריוח כאשר יבואר לפנינו שזה היה החשק לעבודת כוכבים בבני ראובן. וזה היה אהבת הבצע בבית שני. ועדיין הוא מרקד בינינו.

(

פרק ד, טו

טו וְנִשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד לְנַפְשֵׁיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל-תְּמוּנָה בְּיוֹם דְּבַר ה' אֲלֵיכֶם בְּחָרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ:

ונשמרתם מאד לנפשותיכם. נכלל בזה הלשון אזהרה על שמירת הגוף והנפש דמשום שמירת הנפש היה ראוי לכתוב ושמרתם מאד את נפשותיכם כמו לעיל (פסוק ט) ושמו נפשך אלא ונשמרתם זה הגוף כדאיתא בברכות דל"ב ב'. לנפשותיכם לשמירת הנפש תשמרו גם הגוף.

כי לא ראיתם וגו'. דאלו ראיתם איזה תמונה היה בנקל לעשות אותה תמונה שיעורר הנפש לזכרון כמו שאוה"ע היו עושים באיליהם. אבל עתה רק המעשה אשר היה מכבר נדרש להיות מושרש בלב. וזהו דבר קשה ובעי שמירה.

פרק ד, טז

טז פֶּן-תִּשְׁחַתּוּן וְעִשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל-סֶמֶל תִּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה: פֶּן תִּשְׁחִיתוּן וגו'. שמא תאמרו באמת לעשות איזה פסל לזכרון המעשה והיינו השחתה שמזה תגיעו להשתחות להם ולעבדם.

פרק ד, יז

יז יִז תִּבְנִית כָּל-בְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ תִּבְנִית כָּל-צֶפּוֹר כִּנְף אֲשֶׁר תְּעוֹף בְּשָׁמַיִם: **תבנית וגו'.** פרט הרבה דברים. ובסוף הפרשה (פסוק כג) הזהיר בדרך כלל השמרו לכם וגו' תמונת כל. וזה פלא לכאורה. וגם מוקשה מאד סיום אותו פסוק כאשר צוך ה' אלהיך. עיין רש"י ורמב"ן. וגם אינו מובן הפסוק וה' התאנף בי וגו' שאינו ענין לכאן. אבל מתחלה יש לדעת דשני מיני עבודה זרה היו בימי בית ראשון. א' הא דכתיב בישעיה י' ופסיליהם מירושלים ומשומרון. ואמרו בשה"ש רבה פרשה ו שלא היה פסל בעולם שלא היה בירושלים ושמרון. ב' הוא מלכת שמים. הוא השמש. ומבואר הרבה בספר ירמיה מ"ד. ושני מיני עבודה זרה הללו לא היו שוין בתכליתן בכונת עושיהם. דמין הראשון לא היו נעבדין בתורת אמונה שהמה מנהיגי ארץ ישראל ונותנים פרנסה אלא כל פסל הוא צורת מזל שבאמת הוא ממונה מאל עליון ית' על איזה פרט בבריאה. והמה עבדו לכל אמצעים בשביל כל הפרטים שנצטרכו באותה שעה אבל לא אמרו להם אלי אתה. אלא עשו איזה עבודה השייך לכחם כפי ידיעתם באותו מזל ורק לצורך השעה. אבל לא כן מזל חמה שיש בו באמת כח רב כמו שאנו אומרים כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל. והיתה זו תשוקת ישראל בכל משך בית ראשון להנתק מהשגחת הקב"ה אשר פרנסת הארץ בא ע"י עבודת קרבנות כידוע. וגם היתה תלויה בכמה תנאים שהתנה ה' בשמירת שביעית ותרומות ומעשרות וכדומה. ונוח היה להם בהשגחת השמש באמונתם שיכולה היא להשגיח ולפרנס בארץ ישראל גם נגד רצון ה' ובלי

עבודתו ותנאיו ית'. אם אך יעבדו אותה כמו כל או"ע שמשתחווים לשמש וכסבורים שבזה המה גורמים שתמשול ותשגיח עליהם לטוב מרצונה ח"ו. וזה נקרא פסל תמונת כל. באשר עבודת ה' ע"י הקרבנות מתנהגת במדת מלכות שמים שהוא הנהגה טבעית ומדה זו נקראת כל כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בספר בראשית (כד,א) בפסוק וה' ברך את אברהם בכל. והיו מאמינים שכח החמה היא תמונת כל. מעתה נבא לביאור הכתובים. תחלה הזהיר על פסל תמונת כל סמל. זכר או נקבה. היינו משפיע או מושפע. ופירוש כמה תבניות ואל אמר בלשון או בכלום אלא אפשר לעשות הרבה ולהאמין בכלום. שעבודת כל אחד תועיל למה שחלק ה' להם.

פרק ד, יט

יט וּפְּנֵי-תִשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׁמַיְמָה וְרֵאִיתָ אֶת-הַשָּׁמַשׁ וְאֶת-הַיָּרֵחַ וְאֶת-הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשְּׁמַיִם וְנִדְחָתָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וְעַבַדְתָּם אֲשֶׁר חִלַּק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכָל הָעַמִּים תַּחַת כָּל-הַשְּׁמַיִם: וְרֵאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ. היינו שמש שנראית לנו. ולא זהו מלכת שמים שהוא מזל חמה שהביא הרמב"ם בפירושו המשניות עבודה זרה (פ"ג,מ"ג) שעל זה כיונו במה ששנו ועליהם צורת חמה.

[ועל זה קבעו אנשי כנה"ג בתפלת שבת מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה כו' וקאי על מזלות חמה ולבנה כמו שכתבתי בספר בראשית א' א'. והנראה שעל זה כיונו חכמי ישראל בפסחים (צד,ב) באמרם שהחמה הולכת בלילה למעלה מהרקיע אלא שלא גילו כונתם כדרכם בקודש].

אבל בזה המקרא מייירי בשמש שנראית לנו.

אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. שמתנהגים בטבע תחת יד אמצעים בלי השגחה פרטית מה' המסדר אותם ברקיע. אבל כאשר אתם למעלה מן המזל אינכם צריכים לטובתם אפילו לפי המחשבה שיש בהם כח להיטיב או להרע מדעת עצמם ח"ו.

פרק ד, כ

כ וְאֹתְכֶם לָקַח ה' וַיּוֹצֵא אֹתְכֶם מִכּוּר הַבְּרָזֶל מִמִּצְרַיִם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם נַחְלָה כִּיּוֹם הַזֶּה: וַיּוֹצֵא אֹתְכֶם מִכּוּר הַבְּרָזֶל. שהוא השעבוד החזק. שלא להיות האדם תלוי בדעתו כלל אל בדעת המלכות שהרי היו משועבדים לעבודת המלך כדתניא בתו"כ פרשת בהר והקב"ה הוציא אותנו שנהיה לו לנחלה ולהיות נתלה בכל פרט לפי השגחה העליונה שהוא לפי המעשים. ולא לפי המזל דשום פרט בעולם. עד כאן דיבר על אודות עבודה זרה כל סמל. ועתה הגיע לעבודה זרה תמונת כל. וקודם שבא לזה הקדים.

פרק ד, כא

כֹּהֵן הַתְּאֵנָף בִּי עַל-דְּבָרֵיכֶם וַיֵּשְׁבַע לְבַלְתִּי עִבְרִי אֶת-הִירְדֵן וּלְבַלְתִּי-בֵּא אֶל-הָאֲרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחְלָה:

וה' התאנף בי וגו'. להבין הקדמה זו, יש להתבונן על מה שאנו רואים שהגיעו בבית הראשון לעבודה זרה בזמן שילה ובית עולמים יותר מבזמן גלגל נוב וגבעון. והפלא עוד דפסל דן שעמד בימי השופטים, דייק הכתוב שעמד כל ימי היות בית האלהים בשילה (שופטים יח,לא). מבואר דיוק הכתוב דחרבה שילה חרב הפסל. והוא פלא.

אבל הענין דהמון ישראל היו להוטים אחר עבודת הקרבנות באשר היו ידועים לסגולת פרנסה. ומלבד כל הקרבנות של ציבור שנקראים לחמי לאשי. היה כל אחד מקריב בפני עצמו ביחוד בחג הסכות לפני הגשם לזה התכלית כמו שכתבתי בספר ויקרא בפרשת שור או כשב. ועל זה כתיב בעמוס (ד,ה) כי כן אהבתם בני"א, נאם ה', יע"ש. אמנם היה הדבר קשה לכל יחיד לבא דוקא לשילה או לבית עולמים. והבמות היו אסורין על כן היו מבקשים עבודת אלהים אחרים. מה שאין כן בעת שהותרו הבמות לא הגיעו לזה הרצון כלל.

עוד ראוי להתבונן שבימי אסא (מלכ"א,טו) ויהושפט (מלכ"א,כב) הצדיקים כתיב ביהושפט עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות, ולא יכלו המלכים להעבירם על דעתם, זולת חזקיה המלך הוא הסיר את הבמות (מל"ב יח,ד) וכמו שאמר רבשקה (שם,שם כב) הלא הוא יחזקיה שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו, ואמר לפני המזבח הזה תשתחוּו. ולכאורה מה החטא מצא בזה על חזקיהו, הלא באמת מצוה עשה. אבל משום שהיו להוטים אחר קרבנות כמו שכתבתי, לא יכלו לעמוד על עצמם שלא להקריב כי אם בירושלים. והיה זה להם למצוה לעבודת ה'. וזהו שטעה רבשקה לחשוב על חזקיהו לחטא במה שהעביר את ישראל מעבודת ה' במעשה קרבנות. ומשום הכי גם בימי מלכים הצדיקים לא היו יכולים למחות עבודה זרה משום שחשבו שהוא מצוה. וגם כי נוגע להם לפרנסה.

אבל לא הוצרכו לזה אלא בעת שלא היו עוסקים בתורה והיו צריכים סגולת הקרבנות לעסק פרנסה, משום הכי משבא חזקיה המלך ונעץ חרב בבהמ"ד וגזר שכל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב. שוב לא הוצרכו היחידים לקרבנות כ"כ. זולת מה שנתחייבו הצבור או חגיגה וראיה אבל השתדלות יתירה בשביל פרנסה לא נצרכו כאשר יבואר עוד בפרשת והיה אם שמוע. וממילא לא עברו על איסור במות חוץ ומכל שכן שלא הגיעו לעבודת מלכת שמים שהוא השמש. [ובחבורי רנה של תורה על שה"ש בפסוק הסבי ענין מנגדי מבואר יותר בזה]. מעתה נבא לפסוק שאנחנו עומדים בו כי קודם שהגיעו להזהיר על עבודה זרה תמונת כל שהוא בא לעסק פרנסה, התגעגע משה על אשר התאנף ה' עליו לבלתי עברו את הירדן ואלו היה נכנס היה משריש עסק התורה הרבה בקרב ישראל עד שאפשר שלא הגיעו לעבודה זרה מלכת שמים. אבל עתה.

כַּגְּשָׁמְרוֹ לָכֶם פֶּן-תִּשְׁכַּחוּ אֶת-בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וְעִשִּׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוֹנֹת כָּל אֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֵיךְ:

השמרו לכם וגו' את ברית ה' אלהיכם. שתהיו מתנהגים דוקא ע"י השגחתו ועבודתו. ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוה ה' אלהיך. תמונת מלכות שמים שצוה ה' להקריב לו לבדו שבזכות זה תגיע פרנסת הארץ ועתה תעשו פסל תמונת זה הענין.

פרק ד, כה

כַּה־כִּי-תוֹלִיד בָּנִים וּבָנִי בָּנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בְּאֶרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וְעִשִּׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוֹנֹת כָּל וְעִשִּׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי-ה' אֱלֹהֵיךְ לְהַכְעִיסוֹ:

וְנוֹשַׁנְתֶּם בְּאֶרֶץ. דכל זמן שהיו ביאת הארץ חדש אצלם הבינו כי כיבוש הארץ אינו אלא מעשה ה' כמו שאמרו ליהושע בספר יהושע כ"ד ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזוב את ה' וגו' כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו וגו'. אבל כאשר נתיישן הדבר ולא יהיה העסק רק בפרנסה בגידולי קרקע וכדומה. תאמינו כי כמו כל העולם מתנהג בכח עבודה שאוה"ע משתחווים לשמש. כדאיתא בברכות (ז,א) שכל מלכי מזרח ומערב משתחווים לשמש וכסבורים שמסר הקב"ה הנהגת העולם לה ח"ו. כך תחשוב שארץ ישראל תתנהג כמו כן. **והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל.** כמו שביארנו למעלה. ועדיין אינו להכעיס כי אם לתיאבון. דנוח לפנייהם עבודת השמש שאינה באה בתנאים של קיום התורה והמצות כמו עבודת ה'. אבל אח"כ תוסיפו סרה.

וְעִשִּׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֵיךְ לְהַכְעִיסוֹ. תעשו עוד פעולות מגונות רק כדי להרחיק השכינה מן הארץ למען יהיה אך כך השמש בה כמו בכל התבל לפי דעתם. וכך היה בימי אחז ומנשה וכדומה. שהשתדלו שיהיו נמאסים בעיני ה' ולא יהיה משגיח עליהם כמו שביארנו בתוכחה דפרשת בחקתי. ועוד יבואר להלן פרשת וילך (להלן לא, טז).

פרק ד, כו

כֹּוְהֵעִידֹתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ כִּי-אֲבַד תֵּאבְדוּן מֵהָרַע אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא-תֵאָרִיכֶן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הַשָּׁמַד תִּשְׁמְדוּן:

אשר אתם עוברים את הירדן וגו'. פירוש אפילו אותה הארץ תאבד ע"י כן. אבל עבר הירדן נחרבה מקודם. ואף על פי שלא עבדו עבודה זרה יותר מכל עשרת השבטים מכל מקום נתרבה תחלה משום שהיו רחוקים ממעשה התורה והמצות. וזה בעצמו היה די לגרום גלות כי באין תורה אין כלום אבל ארץ הגליל ויהודה היו מתנהגים עוד על פי התורה. וגם היו במ חכמי תורה רבים אבל מחמת עבודה זרה שעבדו רובם גלו ממנה.

פרק ד, כז

כִּז וְהִפִּיץ ה' אֶתְכֶם בְּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מִתִּי מִסְפָּר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג ה' אֶתְכֶם שְׁמָה :

בעמים. בגוים. הבדל בין עם לגוי ביארנו כמה פעמים דגוי הוא מלוכה בפני עצמה אשר יש בה כמה עמים שכל עם יש לו מנהגים שונים. ועיין ספר בראשית כ"ח ג'. והנה הגלות אינו בעמים אלא בגוים אשר ינהג וגו' האומה המולכת היא מגלה אבל הפיזור הוא בקרב כל עם ועם באותו גוי. ולפי ערך העם לא שייך לומר שישראל בקרבם מתי מספר דיש עם שהוא ג"כ מתי מספר וישראל בקרבם לפי ערך אינם מעט, אבל בכלל הגוי שהוא המלוכה הרחבה והרבה והמגלה וישראל המון רב וישארו בקרבה מתי מספר ועי"ז יהיו נגררים אחר מנהגם ודעתם,

עד -

פרק ד, כח

כח וְעַבְדְּתֶם-שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וְאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא-יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֵאָכְלוּן וְלֹא יִרְיֹחַן :

ועבדתם שם אלהים אחרים. לא מצד הכרח. כאשר לא מצינו שסנחריב ונבוכדנצר הכריחו את ישראל לעבודה זרה זולת את הצלם שהיה לכבודו אבל כדי להחטיא את ישראל לא שמו לב. רק ישראל בעצמם בבואם למדינה אחרת וכסבורים שקיום אותה אומה תלוי בעבודה זרה שלהם וגם יהיו סבורים ישראל אשר השגחת ה' כבר סרה מעליהם, וכמו שאמר ירמיה הנביא (ב,לא) מדוע אמרו עמי רדנו והארכנו הרבה בזה בתוכחה דפרשת בחקתי (כו,לו) על הפסוק והנשארים בכם וגו' על כן יהיו רואים בדעתם שמוכרחים המה לעבוד עבודה זרה של אותה אומה יהיה מה של עץ ואבן. וכבר מבואר בתוכה שם מה שיסבב הקב"ה להראות לישראל אשר עוד השגחתו ית' עליהם ולא יאבדו תקוה מלשוב לתורתו ועבודתו גם בגולה. ועל זה סיים משה בנבואה בדבר ה'.

פרק ד, כט

כט וּבִקְשַׁתֶּם מִשָּׁם אֶת-ה' אֱלֹהֵיךָ וּמִצֵּאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל-לְבָבְךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ :

ובקשתם משם וגו' כי תדרשנו וגו'. שבאמת ירצו מאד לשוב להשתעבד לה' כאשר יראו שאין טבע ארצות אחרות טוב להם ואמרו אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה אבל כל זה אינה תשובה מאהבה. ועל כן לא כתיב כאן עד ה' אלהיך. כי באמת לא הגיעו אז למעלה זו.

והנה כתיב ובקשתם בלשון רבים כי תדרשנו בלשון יחיד. והוא עפ"י מה שכתבתי להלן ל"א כ"ו דכלל האומה מכונה בלשון יחיד ויחידים בהם מכונים בלשון רבים משום הכי כתיב ובקשתם. שלא הכל התפללו אלא יחידי הדור. אבל הרצון לשוב היה בכלל האומה.

פרק ד, ל

ל בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד-ה' אלהיך ושמעת בקולו:
בצר לך. החל להתנבאות על חרבן וגלות השני ואמר בצר לך. הרבה צרות.
ומצאוך כל הדברים האלה. שנזכר למעלה ועבדתם שם אלהים וגו'. אבל אז יהיה בהכרח
 כמשמעות ומצאוך שירדפוך וישיגוך לידי כך.
באחרית הימים. כבר נתבאר בספר בראשית (מט,א) דמשמעות זה הלשון אינו אחרית ימי
 העולם אלא אחרית אותה תקופה שמדבר בה וכאן ג"כ הפירוש באחרית תקופת הגלות. ולא
 כמו בפעם הראשונה דכתיב (פסוק כט) ובקשתם וגו' ולא כתיב באחרית הימים. שבאמת
 בעת ששבו מבבל לארץ ישראל לא כלתה תקופת הגלות. שהרי עדיין היו משועבדים לפרס.
 אבל כאן לא יגיעו לתשובה זו עד אחרית תקופת הגלות.
אז ושבת עד ה' אלהיך. הוא תשובה שלמה שמגעת עד כסא הכבוד.
 ושמעת בקולו. הוא עסק התורה והנבואה. ובפרשת הגאולה בסדר נצבים יבואר יותר.

פרק ד, לא

לא כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את-ברית אבתיך אשר נשבע
להם:

לא ירפך ולא ישחיתך. אין הלשון מדויק לכאורה כי אחר שלא ירפך מכל שכן שלא ישחיתך
 שהוא גרוע הרבה מרפיון. אלא הכי פירושו לא ירפך מעבודת ה' והתחזקות בסירוב על
 ההכרח לעבודה זרה. ולא ישחיתך לא תועיל פעולת הגוים אשר יכריחוך לעבודה זרה בכמה
 מיתות משונות מכל מקום לא יגיעו להשחתת ח"ו.
ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. להגיעך באחרית הימים למעלה עליונה
 שהבטיח בפסוק הקודם ובזה שלא ישחיתך כמבואר בשבועות ה' לאברהם אבינו בשעת
 עקידה. שבאה בשביל שעת השמד ע"ש.

פרק ד, לב

לב כי שאל-נא לימים ראשנים אשר-היו לפניך למן-היום אשר ברא אלהים אדם על-הארץ
ולמקצה השמים ועד-קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו:
כי שאל נא וגו'. הביא בחינות להאמית אמונה זו הנפלאה שלא ירפך ולא ישחיתך. והביא
 תחילה פלאות מתן תורה ואח"כ פלאות יציאת מצרים. ולכאורה להיפך מיבעי. אבל לדברינו
 מבואר: בחינה ראשונה היא על לא ירפך מעבודת ה', כי לא בחינם פעל ועשה גדולות כאלה
 בשעת מתן תורה שלא נשמע כמוהו להשמיע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש ולהשאר
 בחיים, אם לא להשריש בלב ישראל שלא להיות נחת מפני כל פחד מות ויסורים וכדומה.
 באשר לא הגיעו כל הפחדים לפחד מעמד הר סיני, שיעשו כ"כ פעולה עזה על הנפש יותר
 ממה שנשרש בנפש הישראלי פחד אותו המעמד. והוא מה שאמר משה רבינו מיד אחר
 עשרת הדברות, כי לבעבור נסות אתכם בא אלהים, היינו גבהות הנפש וכמו שביארנו שם.

פרק ד, לד

לד או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר-עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך:

או הנסה וגו'. זהו בחינה על שלא ישחיתך. כי לא בחנם פעל ועשה גדולות כאלה בשעת יציאת מצרים. אם לא שתהיו חיים וקימים לפניו לעד.

במסות וגו'. כל פרטי פעולות הללו מבוארים בפרשת תבוא (כו,ח) זולת במסות ובמלחמה. וענינים אלו, כי פעם מחליש ה' האומה עד שלא תגיע לעשות מלחמה עם ישראל, לא לפני זה ממסה אותם בבתיהם. ופעם מחליש כח האומה בשעת מלחמה כמו בסנחריב וכדומה. ובמצרים היו שני אופנים הללו, בהיותם עוד במצרים היו במסות דמשמעו שהמסה לב פרעה ומצרים בביתם ע"י המכות. ועיין להלן כ"ט ב'.

ובמלחמה. היינו על ים סוף שבא פרעה וחילו להלחם וכתוב ה' ילחם לכם.

ובמוראים גדלים. זה גלוי שכינה כדרשת בעל הגדה על ובמורא גדול (להלן כו,ח) זו גלוי שכינה כמו שכתבתי או הנסה וגו' ובמוראים גדולים. והוכיח מזה הפסוק יותר משום דכתיב בלשון רבים למדנו שהוא ענין שאינו נמשך בבת אחת דאם כן במורא גדול מיבעי אלא הוא גלוי שכינה שהיה בזמנים מפוזרים לפי צורך השעה.

פרק ד, לה

לה אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו:

אתה הראת וגו'. הוסיף לומר שמא החשוב דכל הגדולות האלה עשה כח פרטי ולא ה' פעל כל זאת על זה הוסיף להוכיח דיש להתבונן שאך ה' האלהים העושה כל אלה וממילא תבין כי אין עוד מלבדו יכול כזה.

פרק ד, לו

לומן-השמים השמיעך את-קולו ליסרך ועל-הארץ הראך את-אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש:

מן השמים וגו'. שתי הוכחות שהראה לדעת כל זה. א' הרי מן השמים וגו' וזהו מעלת הנבואה ושמעו בעצמם דבור אנכי ולא יהיה. וביאר איך הגיעו לידי נבואה. מתחלה **השמיעך את קולו ליסרך.** דבאמת כמעט מן הנמנע להשיג כח הנבואה בלי מירוק הגוף כדאיתא ביומא (ד,ב) על משה רבינו שנתקדש בענן ז' ימים כדי למרק טבע הגוף אכן משה השיג מעלה גדולה נצרך למירוק רב. וכל ישראל לא נצרכו כ"כ אבל מכל מקום בלי מירוק כלל לא היה אפשר לבא לשמץ נבואה על כן **השמיעך את קולו ליסרך** והיא מירוק והתפעלות עזה. ועיין מה שכתבתי להלן ה' כ"ג.

ואח"כ ועל הארץ הראך וגו' ודבריו שמעת מתוך האש. והיא נבואה ואחר כח הנבואה אין להסתפק עוד. וא"צ לחקירה פילוסופית.

פרק ד, לז

לז ותחת כי אהב את-אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים:
 ותחת כי אהב וגו'. עוד הוכחה דאלו היה כח אחר ח"ו הפלא מה לזה הכח עמך לעשות פעולות נפלאות בשבילך יותר מכל אוה"ע אלא ה' הוא האלהים (פסוק לה) אשר ידוע כי אברהם יצחק ויעקב עבדוהו והגדילו שמו בארץ ובשביל שאהב אותם בחר בזרעו אחריו. **ויוציאך בפניו.** היינו במדותיו כמו שפירשנו בספר במדבר ו' כ"ו. **בכחו הגדול.** ביכלתו העצום. שני דברים אלו הוא תכלית כל פעולה. מדותיו שמשגיח עמהם. ויכלתו.

פרק ד, לח

לח להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך להביאך לתת-לך את-ארצם נחלה כיום הזה:
 גוים גדולים ועצמים ממך. היינו רבים ממך בכמות ובאיכות. היינו ברבוי ובכח. **מפניך.** פירוש גדולים ממך הורישם מפניך ועיין להלן ז' א'.

פרק ד, לט

לט וידעת היום והשבת אל-לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל-הארץ מתחת אין עוד:
 וידעת היום וגו'. אחר שהראת לדעת בשעת מתן תורה ויציאת מצרים וביאה לארץ. הנני מזהירך היום שגם עתה תדע במחשבתך החקירה. וגם והשבת אל לבבך. שהרי אי אפשר לחקור בכל יום על כן מחקירה דכעת תשיב אל לבבך להאמין שהחקירה של היום היתה צודקת ואין להסתפק עוד. **כי ה' הוא האלהים וגו'.** פירוש ה' שהוציאך מארץ מצרים והביאך לארץ ישראל הוא המנהיג לעד לא אחר לא בשמים ולא בארץ.

פרק ד, מ

מושמרת את-חקיו ואת-מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריו ולמען תאריך ימים על-האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך כל-הימים:
 ושמרת את חקיו. ואחר שכן שהוא המשגיח והמנהיג מוכרח אתה לשמור את חקיו שהיא התורה ואת מצותיו היא מעשה המצות אשר הן המה האמצעים להשגחתו ית' **אשר ייטב לך וגו'.**

פרק ד, מא

מאֲזַ יבְדִיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׁמֶשׁ:

אז יבדיל משה וגו'. בעת שהיה משה עסוק ללמד בישראל חק ומשפט היינו תורת העיון להוציא הלכות חדשות למעשה עשה פעולה שבזה ימצאו חפץ בתורת העיון. ומשום הכי נסמך לזה המעשה וזאת התורה אשר שם משה לפני בני". אשר אין לו ענין כאן לפי הנראה. אבל יבואר שם עפ"י סוגית הגמרא (יומא עב,ב) דפירוש אשר שם משה היינו כח העיון והחידוש. ומעתה יבואר כי המעשה שנזדרז משה להבדיל ערים בעבר הירדן וידוע שאין קולטות עד שיבחרו שלש ערים בארץ ישראל ומכל מקום הזדרז משה להבדילם כדי להורות להזדרז לעיון הלכה חדשה טרם הגיע המעשה לידנו. משום שבזה בטוח יותר שתצא נקיה משגגה מאשר יכריח הענין להוציא ההוראה בשעה שאירע המעשה.

(הרחב דבר: וירמיהו הנביא הוכיח לחכמי דורו על שלא שמו לב לעיון בהלכות טרם הגיע מעשה לידם, וסמכו עצמם כי בבוא מעשה לידם אז יחקרו. ועל זה אמר (בירמיה ב') פרה למוד מדבר, באות נפשה שאפה רוח, תאנתה מי ישיבנה, כל מבקשים לא ייעפו, בחדשה ימצאוה. ותרגם יונתן כערודא כו' כן כנשתא דישראל מרדת וטעם מן אורייתא, ולא צביא למיתב נביא אמר לה כל בעהא דאורייתא לא ישתלהון בזמנה ישכחנה. פירוש שת"ח לא נתייגעו בתורה על כן בבוא מעשה לידם טעו ולא רצו לחזור כשבא גדול מהם להשיב ההוראה. ומה גרם להם שטעו, אמר הנביא משום דכל מבקשי התורה לא נתייגעו תחלה וכסבורים אשר בחדשה. היינו בזמן שיחודש המעשה ימצאוה. היינו ימצאו יסודות ההוראה ואין צורך להתייגע טרם בוא המעשה.

ומה שהוכיחם ירמיה כל זה בשעת החרבן משום דעיקר חרבן בית המקדש היה תלוי בכח מלחמתה של תורה בישראל. כמו שיבואר בחבורי רנה של תורה באורך כאשר יגזור האל בחיים. וכבר הוכחנו בקדמת העמק שאלה ח"ג אשר גם קהלת הזהיר על זה בפסוק ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ. דפירושו אשר הזהיר לבני שהוא ת"ח כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ה ט"ז. לעשות ספרים אין קץ מדברים מחודשים בשעת למודם. וכבר עשו כן נביאים הראשונים כמו שכתב הרמב"ם בהקדמת חיבורו הגדול וכבר ביארנו בספר שמות ל"ד כ"ז שכן פירוש דבר ה' למשה כתב לך את הדברים. לפי פרשת הגמרא נדרים דף ל"ח יע"ש.).

וכך הזדרז משה רבינו להכין שלש ערים שנצרך ג"כ עיון והשגחה שיהיה עפ"י ההלכות המבוארות במסכת מכות פ"ב ולא בנקל היה למצוא ערים המסוגלות לזה. כמו שכתבתי בספר במדבר ל"ה י'. ומזה נלמוד לעיון הלכה. ועפ"י דברינו יובן דרשת חז"ל על פסוק הסמוך.

פרק ד, מב

מבִּלְנֵס שְׁמָה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת-רַעְוָהוּ בְּבַלְי-דַּעַת וְהוּא לֹא-שֵׁנָא לוֹ מִתְמַל שְׁלִשִׁים וְנִסְ אֶל-אַחַת מִן-הָעָרִים הָאֵל וְחַי:

וגם אל אחת מן הערים האל וחי. תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנאמר וחי עביד ל' מידי דתהוי ל' חיותא. והוא פלא מאין למדו זה. דמיירי בחיותא דתורה דילמא בפרנסה אלא הוא מענין הפרשה ופירשו חז"ל שמשה רבינו הכין הערים באופן שיסכנו לישיבה אם יהיה נצרך.

פרק ד, מד

מד וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר-שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

וזאת התורה אשר שם משה. דרשו ביומא (עב,ב) אם זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם המות, והיינו דאמר רבא דאומן לה סמא דחיי ודלא אומן לה סמא דמותא. והנה פירוש לא זכה אי אפשר לפרש היינו שלמד לקנטר, דא"כ לא שייך לשון לא זכה שהרי זהו רשע גמור דמקנטר בתגא דמלכא. אלא לא זכה ללמוד לשמה. והכי מוכרח עוד באותו סוגיא דאי זכה נעשית לו זיר לא זכה זרה הימנו. ופרש"י משתכחת ממנו. דזה ודאי אפילו בלא לשמה לבד כמשמעו. והכי נמי משמעו בזה המאמר. וא"כ קשה טובא תלא הלומד שלא לשמה אינו סם המות ח"ו ואדרבה לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה (פסחים נ,ב). וגם לשון דאומן לה ודלא אומן לה' אינו מובן כ"כ על הלמוד. אלא הגמרא הבינו פירוש הפסוק דלא מיירי בלמוד מה שכבר מקובל אלא אשר שם משה לחדש הלכות שזהו חלקו של משה ביחוד ומשום הכי כתיב בלשון שם. דזה הדרך הנעלה הוא כסם ואם לא זכה לחדש לשמה אלא מטה הדין לפי רצונו היינו שלא לשמה נעשית לו סם המות שהרי מטה ההוראה לדעתו ורצונו וזהו דלא אומן לה' שעובד ומחדש אבל אינו מכין לאמת והוא פושע בדבר משום הכי היא סמא דמותא.

(הרחב דבר: והנה כבר נתפרש הטעם שיש להקדים העין טרם בוא המעשה שהוא כדי שיצא ההוראה בעיון ישר בלי שכחה וקלות העיון. ולזה בא סמיכות הפרשת ערי מקלט ובא זה הפסוק ומרמז בתיבת שם לגלות עוד טעם על אזהרה זו משום שבהגיע מעשה לידו יוכל להיות איזה רצון ונטיית הדעת להוציא ההוראה בזה האופן. ויהיה סם המות. מה שאין כן בטרם הגיע מעשה לידו אין שום מקום לדעת נוטה ויהי סם חיים.)

פרק ד, מה

מה אֵלֶּה הָעֵדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם:

אלה העדות. ביאר הכתוב מהו התורה אשר שם משה. היינו העדות פרשה שבכתב. והחקים. דקדוקים באותה פרשה עפ"י י"ג מדות. והמשפטים. חקירות איך להעמיד הדרשות ולהוציא הלכה למעשה.

פרק ד, מו

מוֹבְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּגִיא מוֹל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֵן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצִאתֵם מִמִּצְרָיִם:

בעבר הירדן בגיא מול בית פעור וגו'. לפי שטחיות הפרשה כל זה מיותר ואינו נוגע לדרוש. אבל מתחלה יש להבין למאי בחר משה לעמוד במקום המסוכן הזה מול בית פעור שמושך את ישראל אחריו כדתניא בספרי פרשת בלק. על זה ביאר הפסוק כי כל הארץ נתחלקה לבני גד ובני ראובן והוא טעם מבואר ברבה פרשת חקת (יט, כו) דמשום הכי ניתנה תורה במדבר ולא בארץ ישראל כדי שלא יאמר אותו שבט שהתורה תנתן בחלקו שהתורה מיוחדת להם, משום הכי ניתן במדבר מקום הפקר ומאותו טעם בחר משה ללמד לישראל תורת העיון והחידוש בזה המקום דוקא משום שזה המקום היה אסור לירש ולשבת שם משום שהיה ממשיך לפעור משום הכי לא נתחלק עדיין עד שמת משה ונקבר שם כמו שכתוב בפרשת ברכה על הפסוק (לג, כא) ולגד אמר.

מעתי מספר הכתוב כח התורה שכל זמן שהיו עסוקים בעיונה של תורה היו בטוחים מאותו המנוול וכדאיתא בקדושין (ל, ב) אם פגע בך מנוול זה משכחו לבהמ"ד. ועל כן נקראת התורה משמרת כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ו ה' באורך.

פרק ה

פרק ה, א

אִיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת-הַחֲקִים וְאֶת-הַמְּשֻׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹתָם:

ויקרא משה וגו'. כבר כתבנו ריש הספר (א, א) דלא נאמר כל הספר בפעם אחת ולא במקום אחד. וכן בזה היה דבור חדש ואסיפה במקום אחר.

אל כל ישראל. היינו ת"ח שבדור לדרוש חדש מה שנוגע לעיונה של תורה.

ולמדתם אותם. הוא למוד מה שכבר הנכם למדים ממני.

ושמרתם לעשותם. יהיו משומרים לא רק בשביל שיהיו נזכרים בלבבכם, אלא כדי לעשותם וזהו עיקר הדרוש שילמדו ע"מ לעשות, היינו לחדש עוד, וכהא דתנן במסכת אבות (ד, ה) הלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות, וביארנו בספר ויקרא י"ח ה' שפירושו ע"מ לעשות לחדש עוד ולהוסיף לקח. וזהו אשר העלה משה רבינו. דיש נפקא מינה בזה שלמדים מתחלה בשביל זאת המעלה אז מסייעים מן השמים לבא לידי כך, כי סייעתא דשמיא תלוי בכח ורצון המקבל והוסיף עוד דוגמא לזה.

פרק ה, ב

בה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עֲמֻנוּ בְּרִית בְּחָרֵב:

כרת עמנו ברית. ידוע היה לישראל ענין אותו הברית שהיתה לפני מתן תורה במאמר אתם ראיתם (שמות יט, ד) שנהיה אנחנו משועבדים להקב"ה לתורה ועבודה וגמ"ח והוא ית' יהיה משגיח עלינו לטוב בהגנה ופרנסה והבאת שלום. והשגחה הלז הוא בשני אופנים. א' בהנהגה טבעית. ב' באופן למעלה מהטבע ומובדל מהליכות עולם, כמו שנתבאר שמה יפה ועתה זכר משה בקיצור אותו ברית כדי להגיע לפסוק ד' דהוא מעין הדרוש אשר החל.

פרק ה, ג

גלא את-אבותינו כרת ה' את-הברית הזאת כי אתנו אֲנַחְנוּ אֱלֹהֵי פֶה הַיּוֹם כָּלְנוּ חַיִּים:

לא את אבותינו וגו'. בשביל שאמר (פסוק ב) כרת עמנו. והיתה המשמעות משום שגם המה רובם היו באותו מעמד, אלא שהיו אז בכלל הטף היינו לפני עשרים שנה. אבל מכל מקום היו שמה וא"כ לא כרת הברית אלא עם אותו הדור ולא עם הבאים אחריו משום הכי פירש משה דמה שאני אומר עמנו אין הכונה בפועל וגלוי לעין היה עמנו דודאי לא היה הדבור עמנו אלא את אבותינו ורק מכל מקום אני אומר עמנו משום שלא את אבותינו כרת וגו' כלנו חיים - הברית שעם אבותינו היה לדור דור שהוא בחיים והרי גם כעת היה ודאי הרבה שנולדו אחר מתן תורה. וגם אתנו כולנו שאפילו נולדו אח"כ היה הברית וממילא מובן שכמו כן לדור שיבא אחרינו עד סוף כל הדורות דמכל מקום נפשנו היה באותו מעמד וכמו שפירש משה להלן כ"ט י"ד לענין ברית השנית בערבות מואב.

פרק ה, ד

דפנים בפנים דבר ה' עמכם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ:

פנים בפנים דבר וגו'. משמעו פנים בפנים באותו פנים שאתם תהיו עמו באותו פנים יהיה הוא ית' עמכם. וזהו עיקר הדרוש שכלל בזה שני ענינים גדולים. א' במה שהחל בדרך הלמוד אשר כמו שהאדם מכין עצמו בלימודו כך בא הסיעתא עליו מהשמים. והביא הוכחה לזה ממה שלא כולם השיגו אז באותו מעמד בשוה, וכדאיתא ברבה כמה פעמים קול ה' בכחו לא נאמר אלא קול ה' בכח של כל אחד ואחד. והיינו לפי הכנתו של כל אחד. ומזה מביא ראיה לדורות על השגת התורה. ב' במה שהביא דוגמא לזה בענין השגחה העליונה שהוא לפי מעשי האדם, שדבר ה' היה (שמות יט, ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. שהן המה שני אופני ההשגחה תהיו אתם לי היינו כמו שתתנהגו אתם במעשי תורה ועבודה וגמ"ח כך תהיה השגחתי בשכר כל פרט באותו אופן. וכמו שביארנו באותה פרשה. וכזה ג"כ בא בפסוק (שם כו, ו) ועושה חסד לאלפים לאהבי וגו' כמבואר שם. ומכל זה למדו ענין פנים בפנים. ויהיו נוכחים מזה ג"כ כמו ההשגחה העליונה תלוי' במקבלים כך השגת כח התורה תלוי' במקבל אם נותן נפשו על בחינה גבוה או מסתפק במועט. והביא עוד ראיה לזה.

פרק ה, ה

הָאֲנֹכִי עֹמֵד בֵּין-ה' וּבֵינֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת-דְּבַר ה' כִּי יִרְאֲתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא-עֲלִיתֶם בְּהָר לְאֹמֵר:

אנכי עמד וגו'. אחר שאמר (פסוק ד) דבר ה' עמכם. דמשמעו עמהם ממש לא ע"י משה כמו שכתבתי להלן י' ד' שהוא ההבדל מה שכתבתי בדברות הראשונות עמכם ובדברות השניות אליכם ואמר משה הרי דבר ה' עמכם ומכל מקום אנכי עומד וגו' להגיד לכם את דבר ה' והיינו משום שהיה בזה הדבור ששמעו עוד דבור אחד שלא היה כח באזניהם לשמוע רק ע"י משה שהגיד להם דברות השניות. ומדוע לא שמעתם בעצמכם.

כי יראתם מפני האש. שלא מסרו נפשם לעלות בהר על כן לא שמעו למעלה מהטבע. מה שאין כן משה אף על פי שבאותה שעה שדבר ה' עשרת הדברים עמד ג"כ תחת ההר. אבל לא משום שהיה ירא אלא שהיה עפ"י דבר ה' (שמות יט, כד) לך רד ועלית אתה ואהרן וגו'. ובשעה שירד משה בא דבר ה' לכל ישראל. אבל כל ישראל אף על פי שבאמת אם אפילו היו רוצים לעלות הרי היו מוזהרים על כך מכל מקום באמת אפילו בלי אזהרה היו יראים לעלות ומשום הכי לא השיגו המה דברות השניות כמו משה ומזה הביא הוכחה שהכל תלוי בדעת המקבל.

והנה כתבה תורה טעם שלא עלו בהר משום כי יראתם מפני האש אף על פי שהיו מוזהרים על זה. אלא כך דרך התורה לכתוב טעם הנדרש לענין אף על פי שיש עוד טעם. ומזה למדנו לכמה מצות שכתוב הטעם. שודאי יש עוד טעמים כמוסים ומי יעמוד על דעת העליון ית' אלא שביקשה תורה לפרש זה הטעם כדי לדעת הטעם שנוגע לענין המדובר שם או שהוא נפקא מינה לדין.

פרק ה, ו

וְאֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים:

אנכי וגו'. כל הענין עם ההבדל בין דברות הראשונות הכל מבואר בספר שמות במקומו בס"ד.

פרק ה, י

יַעֲשֶׂה חֶסֶד לְאֱלֹפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי (מִצְוֹתוֹ) [מִצְוֹתַי]:

לאהבי ולשמרי מצותו. הנה עיקר משמעות שומרי מצותי מבואר שם על פי המכילתא שהוא שומר במסירות נפש ובדרך חסידות.

אכן היה ראוי לכתוב מצותי כמו לאוהבי. ועוד יש להבין חסרון יו"ד להלן ז' ט' דמצותיו מיבעי ובה למדנו דמצוה אחת בזה האופן סגי להיות נקרא שומר מצוה באהבת ה' וכדנתיא במכילתא פרשת בשלח על הפסוק אז ישיר ר' נחמיה אומר כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה כו' ובירושלמי קדושין ספ"א על המשנה כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו

ימיו ונוחל את הארץ אמר ר' יוסי בי ר' בון מי שייחד לו מצוה ולא עבר עליה מעולם כו' והיינו אפילו במסירות נפש. משום הכי כתיב כאן מצותו כדי שיהיה במשמע מצוה שלו אפילו אחת מהן. ועיין להלן ו' א'.

פרק ה, יא

יאלא תשא את-שם-ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר-ישא את-שמו לשוא:

לא תשא וגו'. מבואר יפה בפרשת יתרו.

פרק ה, יב

יבשמור את-יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך:

שמור וגו'. ידוע בברכות (כ,ב) זכור ושמור מאן דאיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה. ופרש"י משום שהוא לא תעשה דאיתנהו בנשים. מכל מקום נראה דעיקר הפסוק לא אתי ללא תעשה שהרי בפירוש כתיב לא תעשה כל מלאכה. ותו, דא"כ מאי כאשר צוך ה' אלהיך הלא כל התורה צוה הקב"ה. הן אמת דבסנהדרין (נו,ב) מפרשי כאשר צוך במרה שנצטוו על השבת במרה. כבר כתב הרמב"ן שאין זה פשט המקרא ואינו אלא כונה שניה אבל עיקר פשט המקרא נראה דכמו דתניא במכילתא יתרו והובא בפרש"י שם זכור את יום השבת תהא זכור מאחד בשבת, שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת. הכי נמי פירוש שמור את יום השבת. משמעו כך שיהיה נזהר מאד בשבת שלא יהיה נצרך לחלל שבת אם לא יהיה לו מה לאכול ויהא מסוכן. ומזכור נפקא לן להקדים להכין לעונג שבת.

(הרחב דבר:) וכבר ביארנו בהעמק שאלה סימן א' דאין בעיקר הדין מחלוקת ולא כהרמב"ן בפרשת יתרו שכתב דזהו סברת שמאי בביצה (טז,א) דתניא אמרו עליו על שמאי הזקן בכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כו' אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לשם שמים שאמר ברוך ה' יום יום. והוכחנו שם דאי אפשר לומר כן דפליגי בדין שהרי במסכת שבת דף ט"ו,א איתא דלא נחלקו שמאי והלל אלא בג' דברים. ועוד דמגוף לשון הברייתא מוכח הכי דקאמר מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לשם שמים. אלמא דמשום שכל מעשיו לשם שמים והיה אוכל בכל השבוע כאלו הוא מכניס אורח ועוסק בדבר מצוה שפטור מן המצוה. ועוד ביארנו שם. ולכאורה קשה הא בביצה שם איתא תנא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשבא לשבתיך ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום. אלמא דמחלוקת היא בדין דאי אפשר לומר דכל בית הלל היינו תלמידיו המרובים כולם היו במעלת הלל שכל מעשיהם לשם שמים. אלא על כן פליגי בעיקר דין.

אבל מכל מקום נראה דכולי עלמא מודי בעיקר הדין דמצוה להכין מחד בשבא אלא שנחלקו בהא שכתב הרמ"א סוף סי' רמ"ח דאפילו הולך לסחור או לראות פני חברו חשוב הכל דבר מצוה ורשאי לצאת לפני השבת אף על פי שיועד שיהא נצרך אח"כ לחלל שבת משום עוסק במצוה פטור מן המצוה. כמו שכתב המרדכי פ"א דשבת סי' רנ"ח ולכאורה קשה טובא, הא

אין בכח מצות פרנסה לדחות כל המצות. ותו הרי אפילו מילה בזמנה בשבת הסכימו הפוסקים שאם נתפזרו ההמונים שאחר המילה אסור למול ושיהא נצרך לחלל שבת אח"כ. ועל כורחך צריך לומר דאף על פי דמצוה להכין לפני השבת על השבת קודש אינו אלא כמו כל המצות דכתיב ההכנה בתורה ומכל מקום אינו מצות עשה ממש אלא הכנה למצוה והכי מוכרח לומר לשיטת רש"י כמו שכתבתי בהעמק שאלה סי' קס"ח. והכנה דמצוה נדחית אפילו מפני מצוה קלה כמו פרנסה ובזה פליגי בית שמאי ובית הלל דבית שמאי סברי דהיא המצוה גמורה ואינה נדחית מפני מצוה דפרנסה ובית הלל סברי ברוך ה' יום יום. פירוש דבכל יום איכא מצוה לפרנסה אשה ובנים. ודוחה מצוה זו. אבל הלל עצמו שכל מעשיו היו לשם שמים והוי מצוה גמורה ודוחה ופותר מן מצוה מש ג"כ אפילו לשמאי.)

ומשמור נפקא לן להקדים להכין שלא יהא מוכרח לחלל שבת. [וכל שכן לש"ס דילן בפסחים (קו,א) דנפקא ליה מזכור קידוש שבת ולא כהמכילתא דסבבירא ליה קידוש היום מלקדשו הוא דנפקא לן כמו שכתבתי בהעמק שאלה בסי' נ"ד בס"ד]. ועל זה כתיב כאשר צוך ה' אלהיך. הכנה זו לא יהא כדי שיהא לו מה לאכול בריוח בשבת אלא משום שהקב"ה הזהיר על זה. ועוד יבואר לפנינו עיקר ההקפדה במה שהוא עושה הכנה זו למצוה.

פרק ה, יד

יְדִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבֶת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא-תַעֲשֶׂה כָּל-מְלָאכָה אֹתָהּ וּבִנְךָ-וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ-וְאִמְתְּךָ וְשׂוֹרְךָ וְחִמְרְךָ וְכָל-בְּהֵמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ:

למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. דוקא הני תרתי. דבנך ובתך דעל כורחך מיירי בקטנים כמו שכתב הרמב"ן בפרשת יתרו וא"כ אין איסור אלא בדעבדי אדעתא דאבוהון אבל לצורך עצמם הקטן תולש ואוכל ואין האב מוזהר. וכן בהמה ידוע בשבת (קכב,א) דמעמיד אדם בהמתו ע"ג עשבים והוא הדין גר תושב עושה לעצמו וא"כ אין מנוחתם כמוך אבל עבד ואמה מוזהרים כישראל.

ועדיין קשה פשיטא שהרי מחויבים במצות כאשה. והרמב"ם הלכות שבת פכ"ד הי"ב פירש למען ינוח וגו' שלא יהיו עמוסים בעבודת משא וכדומה. וא"כ חידוש דין הוא אפילו בישראל עצמו אלא משום דזה מצוי בעבד ואמה. וגם לזה הפירוש אינו אלא בעבד ואמה. דאלו בהמה אין איסור כי אם במלאכה גמורה ואינה נחה כמוך.

פרק ה, טו

טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשֵּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטִייהַ עַל-כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת:

וזכרת כי עבד וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות וגו'. ביאר הכתוב שאין זכירה זו טעם על גוף מצות שבת דא"כ הכי מיבעי על כן צוך וגו' לקדש או לשמור את יום השבת. וגם אי אפשר לפרש שהוא טעם על שביתת עבדים שהרי מפרש על כן וגו' לעשות וגו' דמשמע בעצמו. ותו,

דאי משום עבדים למאי כתיב שהוציאך ביד חזקה ובזרע נטויה למאי נפקא מינה בזה. אלא אינו טעם רק על שמור וגו' כאשר צוך ה' אלהיך והנה בלי מצות עשה זו היה החיוב להכין על שבת שהרי מצוה לאכול בו ואסור לעשות מלאכת אוכל נפש, ועל כורחם יכינו מערב שבת אבל בא האזהרה שהכנה זו היא כאשר צוך ה' והנפקא מינה הוא דבזה נחשב הכנה זו כגוף מצות עשה אלא שאין המצוה נגמרת עד גוף מעשה המצוה. מה שאין כן אי לא היה נכתב בתורה לא היה בהכנה חשיבות גוף המצוה וכמו שכתבתי מדיוק הכתובים בשמות י"ב כ"ח ולהלן ו' כ'. ונפקא מינה לדין הוא בתרתי: חדא, דבזה מצוה בו יותר מבשלוחו מה שאין כן בהכנה שאינה כתובה בתורה כמו שכתבתי בהעמק שאלה סי' קס"ט בכמה הוכחות. עוד נפקא מינה דאי אינו כתוב בתורה, אין מצוה אלא בערב שבת לפני שבת קודש כדי שיהא לו מה לאכול בשבת אבל השתא כתיב שמור שיכין על שבת קודש משום מצוה א"כ בלי השבוע בכלל, אפילו מחד בשבא לשבתיך. ועל זה נותן המקרא טעם וזכרת וגו'.

ביד חזקה. זו הדבר שהיה בישראל משום שלא רצו לצאת ולהשתעבד למלכות שמים כמו שכתבתי בפרשת קדש (שמות יג, ט) ובכמה מקומות.

על כן צוך ה' וגו' לעשות את יום השבת. בעצמך כדי להרגיל עצמו לעבודת מלכות שמים. וכמו מצות תפלין בא בשביל זה כמבואר שם.

ובזרע נטויה. הוא החרב היינו שכל מכה שימשה מיתה אחרי כלותה ג"כ כמו שכתבתי בספר שמות ו' ו' היינו שלא הרף הקב"ה כרגע מלהכות באותו עת שהיה השגחתו על מצרים לכך. ובשביל זה צוה ה' עלינו **לעשות את יום השבת** מחד בשבת שיהא עלינו זכרון קדושת השבת בלב תמיד.

פרק ה, טז

טז כבד את-אביך ואת-אמך כאשר צוך ה' אלהיך למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר-ה' אלהיך נתן לך:

כאשר צוך ה' אלהיך. באשר מצות כבוד אב ואם הוא מצוה שכלית שכל דעת אדם מודה בה, הזהיר הכתוב כאן שיעשה מצוה זו בשביל צווי ה' כמו כל חקי התורה ויש בזה נפקא מינה לכמה דינים כמו שכתבתי בספר שמות י"ח ט"ז וכ' י"ב. ועל זה פירוש הכתוב **למען יאריכון ימיך וגו'.** ומפרשי חז"ל בקדושין ספ"א (לט, ב) למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך בעולם שכולו טוב. ולמדו זה הפירוש מדיוק המקרא. ומתחלה יש לבאר מהו עולם שכולו ארוך ומהו עולם שכולו טוב. והנה ידוע דעולם הנשמות הוא ארוך שנוצר לפני בריאת העולם אבל אין כולו טוב שהרי קודם שנברא האדם והגי לחלקו עפ"י מעשיו בעוה"ז אינו טוב. ועולם התחיה הוא עולם שכולו טוב אבל אינו ארוך. ומעתה למדו חז"ל מסדר הכתוב, שהרי דרך להקדים ההוה לעתיד וא"כ להיפך מיבעי למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך אלא על כורחך למען יאריכון ימיך בעולם הנשמות לאחר מיתה ולמען ייטב לך בעולם התחיה. ובפרשת שלוח הקן נתבאר יותר.

והנה בדברות הראשונות כתיב למען יאריכון ימיך לחוד ואין יוצא מידי פשוטו שהוא בעוה"ז. ומשום הכי לא פירש הכתוב איך שיעשה המצוה ולעולם שכרו בעוה"ז משלם עבור גמ"ח. אבל כאן דמבטיח שכר עוה"ב משום הכי הקדים שיעשה כאשר צוך וגו' ואז יהיה שכרו רוחני. וכמו שכתבתי בספר בראשית (ט,כו) בענין ברכת נח לשם ויפת. והא דכתיב על האדמה וגו' דמשמעו בארץ ישראל, ובאמת מצות כבוד אב ואם נוהג בכל מקום מבואר בדברות הראשונות.

פרק ה, יז

יז לא תרצח ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ברעך עד שקר:

ולא תענה ברעך עד שקר. כבר נתבאר שם (שמות כ,יג) עפ"י דברי הרמב"ם (הלכות עדות יז,יא) משמעות ברעך. ע"י רעך, היינו ששמע מחבירו ומעיד שראה וע"ש עוד מה שהוספנו בזה בדיוק לשון המקרא.

והנה כאן כתיב עד שוא דמשמעו בחנם ללא תועלת. והיינו לענין עדות על דבר עבירה. ואיתא בפסחים (קיג,ב) שהרואה דבר עבירה בחבירו אסור להעיד יחידי, משום שאין צריך להאמינו וא"כ אינו אלא הוצאת שם רע כיון שאינו אלא (שמות כג,א) שמע שוא בלי תועלת אם לא דמהימן רביה כבי תרי אז הרי זה נאמן להעיד על דבר עבירה אפילו יחידי כדאיתא שם. ושוב אינו שמע שוא שהרי הוא לתועלת.

מעתה אם אחד ראה בעיניו, והוא אינו נאמן כבי תרי להרב. אבל הוא נאמן כבי תרי לאחר אסור לאותו אחר להאמין למי שראה ולהגיד לרביה שהוא מהימן לי כבי תרי שראה בעיניו, שהרי אם הרואה היה מגיד להרב היה עד שוא, וא"כ הרי הוא עונה ע"י ריעו עד שוא.

פרק ה, יח

יח ולא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחקמרו וכל אשר לרעך:

ולא תחמוד אשת רעך. ייחד הכתוב בדברות הללו אזהרה באשת ריעו בפני עצמה. ובלשון אחר מכל אשר לרעך דכתיב לא תתאוה ללמדנו שיש באשה אזהרה מיוחדת היינו שאסור ליהנות מראייתה אפילו באופן שאינו מקוה להשיגה לאשה, וזה אינו אסור אלא באשת רעך מה שאין כן בשאר קנינים אינו אסור בזה האופן.

ולא תתאוה וגו'. היינו תאוה להשיגם אף על פי שאינו משתדל בכך כמו שכתב הרמב"ם הלכות גזילה פ"א (ט-יב). ובדברות הראשונות כתיב אזהרה זו בסדר אחר ומבואר שם.

פרק ה, יט

יִטְאֵת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דְבַר ה' אֶל-כָּל-קְהֵלְכֶם בְּהַר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הָעֵנָן וְהֶעֱרַפֵּל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יִסֹּף וַיִּכְתַּבְּם עַל-שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים וַיִּתֵּנֶם אֵלַי:

את הדברים האלה וגו' בהר. כל זה נראה מיותר וכן הא דמסיים ויכתבם על שני לחות אבנים וגו'. וזה היה מעשה אחר ארבעים יום ולא באותו יום שמדבר בו עוד כמבואר במקראות אותם פרשה. אלא בשביל שאמר משה לפני הדברות הללו שהוא הגיד את דבר ה'. וביארנו שלשון דברות השניות הללו לא שמעו בעצמם אלא משה שמע מה שאין האוזן יכול לשמוע שני דברות כאחד. והוא הגיד לישראל. משום הכי הוסיף לבאר. שלא יאמרו ישראל שזה הלשון השני היה דבור בפני עצמו כמו שאר דברות התורה ולא בדבור אחד נאמרו זכור ושמור. משום הכי פירש דלא כן הוא אלא כל זה דבר ה' בהר מתוך האש הענן והערפל כמו דברות הראשונות.

ולא יסוף. לא היה בזה קול אחר כי אם באותו מעמד. והוכיח שכן הוא שהרי ויכתבם על שני לחות אבנים וגו'. דזה ברור דבלוחות אחרונות היה כתוב לשון דברות השניות כדמוכח בב"ק דנ"ה א' מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות כתיב בהם טוב הואיל וסופן להשתבר. הרי דבלוחות האחרונות שלא נשתברו כתיב בהם באמת טוב. וכך כתב בפרש"י סנהדרין דנ"ו ב' בד"ה כאשר צוך. וכל מה שכתוב בדברות האחרונות היה כתוב בלוחות וכן שמע בסיני עכ"ל. וכך כתב הראב"ע בספר שמות (לד, א) ריש פרשת פסל לך בשם גאון. והיינו דמצלינן בשחרית של שבת קודש ושני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת. וזה אינו אלא דברות אחרונות דכתיב לשון שמור ועיין עוד להלן י' ד' הוכחה לזה מדיוק לשון המקרא ומזה הביא משה רבינו שהן הדברים ששמעו קול הברה באותו מעמד ולא ידעו מה עד שפירש אח"כ משה וזה הגיע לדרוש שהחל משה, שמחמת שירתם מפני האש לא זכיתם לשמוע אלו הדברים כמוני, וכמו שכתבתי בפסוק ה' מה שהוציא מזה דבר תוכחה.

פרק ה, כ

כִּי־הִי נִשְׁמַעְכֶם אֶת-הַקוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָרָר בְּעַר בְּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל-רְאִשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם וַזְקַנְיֹכֶם:

כל ראשי שבטיכם וגו'. כבר נתבאר לעיל א' כ"ב. דלהכי כתיב זה הלשון ולא כולכם. משום שלא היה באסיפה והסכם כל העם, אלא הראשים והזקנים שעמדו בסמוך להר קרבו למשה מיד אחר הדברות.

פרק ה, כא

**כַּאֲתָאמְרוּ הֵן הָרְאִינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת-כְּבוֹדוֹ וְאֶת-גְּדֻלּוֹ וְאֶת-קִלְוֵי שְׁמֵעֲנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם
הַזֶּה רָאִינוּ כִּי-יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם וַחֲיִי:**

הן הראנו וגו' היום הזה ראינו וגו'. באשר תכלית דבר נפלא הלז שיהיו הכל זוכים לנבואה היה בשביל שיראו ויאמינו שני דברים הנראים לנמנע בשכל אנושי שהיו שניהם גם יחד אמתים. היינו אם כח אלהים הוא בלי תכלית וגבול מן הנמנע שיהיה דבק עם האדם נוצר מאדמה. וא"כ או שיש גבול ח"ו למעלה או שזה שקר שהקב"ה מנבא את האדם. אבל חקירה זו אינו אלא שכל אנושי והאמת אינו כן שאף על פי שהקב"ה הוא בלתי תכלית מכל מקום יכול לצמצם כחו כ"י ולדבר עם האדם. ובזה המעמד הראנו ה' שני הדברים היינו כבודו וגדלו שהוא נפלא בלי תכלית. וגם שמענו קולו. הרי שני הפכים גם יחד.

פרק ה, כב

כַּבְּוַעֲתָה לְמָה נְמוֹת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת אִם-יֹסְפִים אֲנַחְנוּ לְשִׁמְעַתְּ אֶת-קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וּמִתְּנוּ:

ועתה למה נמות וגו' אם יוספים אנחנו וגו' ומתנו. אמרו שמשני דברים עלולים המה למות. א' מראיית האש הגדולה הזאת. כמו שאמר מנוח על ראיית המלאך. כך היה מראה האש האלהי. ב' מחמת שמיעה נפלאה מכח אנושי. והרי ידוע ברבה דהמשכן היה טוב לאוה"ע כי הקול שהגיע למשה היה שמץ מנהו מתפשט אליהם עד שלא היה המשכן והיו נתרזין והרי לא שמעו הקול ממש מכל שכן שמיעת הקול למי שאינו ראוי ומוכן לזה.

פרק ה, כג

כַּגִּכִּי מִי כָל-בֶּשֶׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מִדְּבַר מִתּוֹךְ-הָאֵשׁ כָּמֵנוּ וַיְחִי:

כי מי כל בשר וגו' כמונו ויחי. ביארו דבריהם שנראין סותרו זה את זה שהרי אמרו (פסוק כא) שיודעים אשר ידבר אלהים את האדם וחי וא"כ למה אמרו (פסוק כב) ועתה למה נמות. משום הכי ביארו מי כל בשר שהולך אחר חיי בשרים כמונו שאינו מפשיט את גופו בפרישות. וכן פירוש הגר"א ז"ל. ועיין מה שכתבתי בספר במדבר כ"ז ט"ז ובספר בראשית ו' ג'. והנה כבר ביארנו לעיל ד' ל"ו דבאמת לא היו יכולים לסבול זה המעמד אם לא שהיה במרוק מפחד הקול שהיה לפני הדברות. אבל זה ג"כ אינו אלא בפעם ראשונה דבפעם שניה אין הפחד גדול כ"כ ואין ממרק הגוף וזהו שאמרו כי מי כמונו שהננו בעלי בשר יכול לשמוע ולהיות בחיים. על כן אם יוספים אנחנו וגו' ומתנו.

פרק ה, כד

כד קרב אתה ושמע את כל-אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל-אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו:

את כל אשר יאמר וגו' ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר וגו'. אריכות לשון הוא. גם החלו באשר יאמר ומסיימו באשר ידבר וגם ואת בלשון נקבה יש לשום לב. עיין פרש"י ורמב"ן. והענין דבקשתם היה גם בדברות התורה גם בדברות שלצורך השעה, גם תורה שבע"פ שמכונה אמירה כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבתי (ב) ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישע' ה, כד) זה תורה שבע"פ והוא מלשון אימרא שמחבר ומקשר ענינים וכמו שכתבתי ריש ס' ויקרא. ואמרו את כל אשר יאמר הוא תורה שבע"פ את כל אשר ידבר שני אופני דברות משום הכי כתיב אחר אמירה שהוא תורה שבע"פ. משום שקדמו לדברות הנאמרים לשעה באשר התורה נצחית ונקרא שבועת אלהים כמו שכתבתי בספר במדבר ז' פ"ט בהרחב דבר. והנה בשה"ש רבה איתא על הפסוק היפה בנשים זה משה שנמשל למעולה שבנשים. באשר כמו אשה אינה מתביישת לבקש מבעלה הרבה פעמים כי יודע שלא בשבילה היא מבקשת אלא בשביל בניו כך אין הנביא מתבייש לבקש הרבה פעמים מהקדוש ב"ה כי למען בניו מבקש. וזה הכנוי אינו אלא בדברות שבא לשעה משום הכי ואת תדבר בלשון נקבה. **ושמענו.** היינו שנעמוד ונטה אזנינו לשמוע מפיו ועשינו. ועיין ס' שמות י"ט ח'.

פרק ה, כה

כה וישמע ה' את-קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר ה' אלי שמעתי את-קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל-אשר דברו:

את קול דבריכם. לעיל א' מ"ה ביארנו שהדברים שאינם באים בחין ערך סדור תפלה רק ממצוקות הלב מיקרי קול מה שאין כן הבא בסדור תפלה מיקרי דבור וא"כ היה ראוי לכתוב את דבריכם שהרי באו בסדור תפלה ובקשה. אכן באשר היה מקום לחשוד שבאים בעלילה איך להנתק ממורא שמים משום הכי סדרו בקשה זו. אך הקדוש ברוך הוא יודע ומבין יצרי לב. הוא ידע שלא משום עלילה אלא באמת דברו מאימת מות שנפל עליהם משום הכי אמר ששמע את קול דבריהם.

היטיבו כל אשר דברו. בין בבקשתם על דברות התורה שבכתב ובע"פ בין בבקשתם בדברות שבאו לשעה. משום הכי כתיב כאן כל אשר דברו. ובפרשת שופטים (להלן יח, יז) דמיירי רק בדבור לשעה כתיב היטיבו אשר דברו.

פרק ה, כו

כומי-יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את-כל-מצותי כל-הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם:

והיה לבבם זה להם. אמר הקב"ה ידוע לי שלא מחמת פריקת עול אמרו כזה אלא דעתם באמת ליראה אותי וגו'. והלואי שיהיה כן לעולם. **למען ייטב וגו'.**

פרק ה, כז

כז לך אמר להם שובו לכם לאהליכם:

שובו לכם לאהליכם. לחיי בשרים ותענוגות בני האדם כטבע האנושי.

פרק ה, כח

כח ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל-המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם

ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה:

עמד עמדי. בהתפשטות הגשמיות.

את כל המצוה. נכלל בזה מצות עשה ולא תעשה שבתורה שבכתב וגם המשנה היינו קבלות

בהלכות פסוקות המכונה בשם צווי כמה פעמים.

והחקים. אלו כללי התורה איך לדרוש ולחדש מה שלא נאמר בפירוש.

והמשפטים. אלו החקירות האיך יוצאות הוראות המשנה מגוף תורה שבכתב ע"י החקים

והוא התלמוד.

ועשו בארץ. זהו מעשה המצות כמשמעו.

פרק ה, כט

כט ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל:

ושמרתם לעשות וגו'. היינו מצות שבין אדם לשמים שאין לאדם להוסיף ולגרוע מן המקובל.

ועל זה כתיב לא תסרו ימין ושמאל דכולם חקים הם ואין בהם נטיית הדעת כמו שכתבתי

בפרשת יתרו (יח, טז) על הפסוק והודעתי את חוקי האלהים.

פרק ה, ל

ל בכל-הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים

בארץ אשר תירשון:

בכל הדרך וגו'. היינו מצות שבין אדם לחבירו שזה מיקרי דרך כדאיתא בסוף פ"ב דב"מ בכל

הדרך זו גמ"ח. ועל זה לא כתיב לא תסרו ימין ושמאל דאלו דברים שאין להם שיעור.

למען תחיון. כבר ביארנו משמעות חיות דכתיב בקיום המצות שהוא חיות הנפש השש ועושה

צדק. וכתיב כאן בנו"ן הנוסף להקטין הענין דכח מעשה גמ"ח אינו נותן חיות ודביקות ואהבת

ה' כמו כח מצות שבין אדם לשמים.

וטוב לכם. בעניני עוה"ז שהרי אוכלין פירותיה בעוה"ז.

והארכתם ימים. כמשמעו וזהו הבטחה שלא יהיה הטוב בעוה"ז בא למעט החיות כדרך

ההולכים אחר אכילה ושתיה וטוב עוה"ז במדה יתירה שממעט חיות האדם על זה הבטיח

שתהיה חיות הגוף ואריכות ימים גם יחדיו.

בארץ אשר תירשון. אף על פי שהוא מצוה שאינה תלויה בארץ ונוהג גם בחו"ל מכל מקום שכר המצות מסוגל יותר בארץ ישראל כמו שכתבתי בספר שמות בפסוק של כבוד אב ואם. ומכל מקום כתי בתירשון בנו"ן הנוסף להקטין הירושה היינו אפילו בחו"ל שהירושה שאדם מישראל יושב בה הוא ירושה קלה וקטנה.

פרק ו

פרק ו, א

ואזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה:

וזאת המצוה וגו'. לא נתבאר מה זה הוסיף בפרשת קטנה זו ונראה שבא משה רבינו ללמד דרוש חדש. כמה כח מצוה אחת עושה טוב לאדם גם לאח"כ וכדנתיא באבות דרבי נתן (כה, ד) אם עשית מצוה אחת, לא תשמח על שעבר לבד. אלא על להבא שתוסיף עוד. משום דמצוה גוררת מצוה. ומשום הכי היה ידוע לפני זהירות במצוה אחת שיהא אדם שוקע דעתו בה ביותר כדאיתא במכילתא פרשת בשלח. ר' נחמיה אומר כל העושה מצוה אחת באמנה זוכה כו' ובתלמודין פרק כל כתבי (שבת קיח, ב) איתא אביך במאי זהיר טפי. ובירושלמי קדושין ספ"א איתא על המשנה כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומארכין לו ימיו ונוחל את הארץ. אמר ר' יוסי בי ר' בון כל העושה מצוה אחת מי שייחד לו מצוה ואל עבר עליה לעולם. ובמדרש קהלת איתא על הפסוק אוהב כסף לא ישבע כסף וגו' אוהב מצות לא ישבע מצות ומי אוהב בהמון לא תבואה שאינו לוקח מצוה אחת שיהא לו תבואה ג"ז הבל. והכל הוא כדי שתהא אותה מצוה שהוא משקיע דעתו בה ואינו מסיח דעת ממנה מביאתו לידי טובה הרבה וזהו תורף פרשת קטנה זו.

ואמר **וזאת המצוה.** איזו מצוה אחת.

והחקים והמשפטים. כשנעשית בשלימות עפ"י חקי התלמוד אשר צוה וגו'. הלכה למעשה. דמצות התורה בלי חקים ומשפטים אין נעשה פתגם המצוה כראוי. **בארץ אשר אתם וגו'.** מיד כשאתם באים בעוד שלא נתחייבתם בכולן שהרי כמה מצות נתחייבו דוקא לאחר ירושה וישיבה.

פרק ו, ב

בלמען תירא את-ה' אלהיך לשמר את-כל-חקותיו ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן-בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך:

למען תירא וגו'. מצוה זו גוררת יראת ה' וכדאיתא בסוטה (כא, א) דמצוה בעידן דעסיק בה אגוני ומצלי מיצה"ר. עוד היא מועלת. **לשמור את כל חקותיו ומצותיו.** שתהא גוררת לקיים כל המצות שבתורה. עוד היא גורמת שיהא **אתה ובנך ובן בנך** ילמדו גם המה להיות

משוקעים באיזה מצוה כאשר יראו מאביהם, ונמצא אתה מזכה את הרבים. **כל ימי חייך**. תהי גורמת שתשמרנה כל ימי חייך. יהא סייעתא דשמיא שלא יהיו מפריעים לקיומה. **ולמען יארכן ימיר**. וכדתנן במשנה דקדושין הנ"ל כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומארכין לו ימיו כמו שכתבתי עפ"י הירושלמי.

פרק ו, ג

גוֹשְׁמַעַת יִשְׂרָאֵל וְשִׁמְרַת לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יֵיטֵב לָךְ וְאֲשֶׁר תִּרְבּוֹן מֵאֵד כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַרְץ זָבַת חֵלֶב וְדָבָשׁ:

ושמעת ישראל. תשמע להבין בשכל וזהו דיוק ישראל. הוא אדם המעלה כמו שכתבתי בספר בראשית ל"ה י'.

ושמרת לעשות אשר ייטב לך. שתהא אותה מצוה שתבור לך מצוה שיש בה גמ"ח ג"כ. וכדאיתא בירושלמי שם אחר מאמר ר' יוסי בי ר' בון מי שייחד לו מצוה ולא עבר מימיו. אמר ר' מר עוקבן כגון כבוד אב ואם. באשר היא תדירית ומאכלת פירות בעוה"ז וכו' והיינו ואשר תרבון מאד כאשר דבר וגו'. שרוצה הקב"ה להנות אותך גם בעוה"ז.

פרק ו, ד

דְּשָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד:

שמע ישראל. הרמב"ן ז"ל דקדק אמאי שינה הלשון בזה הפסוק דכתיב במדברים בעדם יותר מכל הפרשה שמדבר בנוכח. ונראה שהוא שדרשו חז"ל פסחים (נו,א) דיעקב אבינו אמר זה המקרא והוא אמר בזה הלשון. ואח"כ העמידו משה רבינו בכח התורה. וכיוצא בזה יש הרבה מקראות בנביאים וכתובים שהיו ידועים עוד לפני אותו הנביא והנביא ברוח הקודש עפ"י ה' העמידו בספרו. ובלא זה על כורחך שתי פרשיות של שמע והיה אם שמוע היו ידועים בישראל עד שלא באו לערבות מואב שהרי נתחייבו כבר בתפלין.

ה' אלהינו. אלהים משמעו בכל מקום מנהיג הטבע והליכות עולם. והנה כל אומה יש לה שר מנהיג עולם אותה אומה. אבל אנו מתנהגים גם בהליכות הטבע בהשגחת הויה המהוה הכל. **ה' אחד**. עוד יש לנו הנהגה נסית והיא מיוחדת לישראל וכדאיתא ברכות (נ,א) התם מוכחא מילתא מאן עביד ניסא קוב"ה. וא"כ הוא אחד בהנהגתו בזה האופן.

(הרחב דבר: והנה בפסחים שם (נו,א) אמרו שיעקב אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ומשה לא אמרו ואנן אומרים בחשאי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדה אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער אמרו תנו לה בחשאי. והוא פלא. אבל הענין ידוע דהליכות עולם הטבע מכונה בשם מלכות. ומזה זו טעונה ברכה כדאיתא בב"מ (קיד,א) הקדש טעון ברכה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת וגו'. אבל הנהגה שהיא למעלה מן הטבע אינה טעונה ברכה והשפעה כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ד כ"ז ולהלן ל"ג כ"ו ובכמה מקומות. ויעקב עזב בניו במדה פחותה ובגלות. על כן ברך את שם כבוד מלכותו. והיא ה' אלהינו. והיינו דאיתא בר"ה

(לב,ב) דבזה הפסוק שמע ישראל יש בו מלכות. מה שאין כן משה רבינו לא אמר ברוך שם כבוד מלכותו משום שהיה מתנהג במדת תפארת וכדכתיב מוליך לימין משה זרוע תפארתו. ואנחנו יש לנו כח להגביה דרכינו. אבל לא זכינו להיטיב מעשינו. על כן אנו צריכים לומר ברוך שם כו' אבל הוא גנאי לנו ומשום הכי אומרים בחשאי. וכפי המשל.).

פרק ו, ה

הואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך:

ואהבת את וגו'. אהבה משמעו על שני אופנים. א' שיהא מוותר מרצונו על דבר הנאהב וקיומו. ב' דביקות במחשבתו ותשוקה עצומה להשתעשע עם הנאהב. ושתי כוונות אלו מוזהרים אנו בזה הפסוק. א' כמו שכתב הרמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ז ומנין שאפילו במקום סכנה אין עוברין על אחת מג' עבירות הללו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך. והוא נתינה כל אשר לו על דבר כבודו ואמונתו. ב' כמו שכתב הרמב"ם שם פ"ב ה"א האל הנכבד והנורא מצוה לאהבו וכו' שנאמר ואהבת את ה' והאיך הוא הדרך לאהבתו כו'. ועל זה הכונה איתא בברכות בירושלמי פרשת הרואה שאמר ר"ע בפירוש דהאי קרא רחמתיא בכל לבי רחמתיא בכל ממוני. והוא מלשון התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה שמשמעו דביקות הרעיון באהבתו.

(הרחב דבר:) ולולא לשון הרמב"ם ז"ל הייתי מפרש עיקר לשון המשנה פרשת הרואה אפילו הוא נוטל את נפשך לא מיירי במסירות נפש אלא על דביקות ולשון הוא הכונה על הקב"ה. אפילו בשעה שהקב"ה נוטל א"נ מצוה לייחדו. ועל זה מביא בברכות (סא,ב) עובדא דר"ע שקרא ק"ש בשעה שסרקו את בשרו. ואמר שבכל יום היה מצטער על פסוק זה אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו כו'. ולא שהיה ר"ע מקוה למיתה רעה זו חלילה. אלא שהיה מצפה כשיגיע למות בעתו לא יתבלבל ויהיה בדעת צלולה לקיים מצות יחוד ולקרות שמע ועתה הרגיש בעצמו שהגיע למות משום הכי היה מקבל עול מלכות שמים באהבה. אבל עיקר דין מסירות נפש מדר' אליעזר הוא דנפקא לן כדאיתא בפסחים (כה,א) ובסנהדרין (עד,א) אינהו דאמרי כר"א. והדברים עתיקים וכתבנו בהעמק שאלה סי' ק"א.).

ועיקר שתי משמעות הללו נמשכים אחר המשך הפסוק הקודם דלמי שנתנהג בהליכות עולם הטבע ולא הגיע לדרך חסידות למצוא אופן דביקות בה' הרי זה מתפרשת מצות עשה זו באופן הראשון שיעמוד על כל פנים חזק באמונתו ולא ימירנו בשום אופן. אפילו במסירות נפש. ועל זה מתבאר כל הפרשה. ולמי שמתנהג במעלה הנפש הרי זה מוזהר באופן השני להשקיע מחשבתו באהבה ודביקות באיזו שעה רצויה לזה להזכיר שמו ית' בק"ש ותפלה. ומשום הכי כתיב את ה' ולא כדכתיב ואהבת לרעך. דשם אין משמעותו אלא כפירוש הראשון שמניח רצונו לריעו אבל את ה' משמע שמזכיר שמו ודבק בו. וכן להלן י"א א' ואהבת את ה' דמיירי לענין עבודת המצות באהבה כמבואר שם. ג"כ מתבאר הכי. ועל זה האופן יבואר פרשת זו בדרך המביא לכך.

פרק ו, ו

וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל-לִבְבְּךָ:

והיו הדברים האלה וגו'. לפירוש הראשון משמעו רעיון של מסירות נפש יהא משורש בלב, שהרי אפשר שלא יגיע לידי כך לעולם אבל מכל מקום המצוה שיצויר בלב שאם יבא לידי הרי הוא מוכן לכך.

פרק ו, ז

זֶשְׁנַנְתֶּם לְבַנְיָן וְדַבַּרְתֶּם בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלַכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ:

ושננתם לבניך. שיחזור זה הרעיון והחובה לפני בניו ולהשריש גם בלבבם כל זה. ודברת בם. היינו פרשת שמע. למאן דאמר דפרשת זו דוקא מן התורה. או למאן דאמר שהוא מדרבנן מכל מקום איזה פרשת מצוה לקרות כידוע שיטת תלמיד רבינו יונה והוא שיטת השאלות ובה"ג כמו שכתבתי בחבורי העמק שאלה סימן נ"ג ד. ופרשה של תורה תועיל להזכיר עול מלכות שמים בזה האופן.

בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. בין שתהיה שפוי בביתך בין שתהיה מוטרד בדרך. והדרש ידוע לאפוקי תתן ועוסק במצוה. בשכבך ובקומך. שחרית וערבית. כל זה הפירוש ידוע בתלמוד ושייך כל אדם מישראל. אבל לאנשי מעלה מתבאר עוד באופן אחר.

והיו הדברים האלה וגו'. כדתניא בספרי וכי היאך אדם אהב להקב"ה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. וא"כ הוא אזהרה על שקידת התורה שמביאה לידי אהבת ה'.

ושננתם לבניך. כפירוש בגמרא (קידושין ל,א) שיהא הדברים משוננים בפיו. ופירוש לבניך היינו תלמידים כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה. ודברת בם. כדאיתא ביומא פ"ג (יט,ב) ולא בדברים בטלים. בשבתך בביתך וגו'. לא תפנה עצמך בכל אופן מעסק תורה ובזה תגיע לאהבה ודביקות.

פרק ו, ח

חֹקְשֵׁרְתֶם לְאוֹת עַל-יְדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ:

וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך. נתבאר בספר שמות ס"פ בא דזה לשון ענינו דקשירת תפלין המה כלי מלחמה נגד המפריעים לשמור סגולת היהדות בשני אופני מלחמה שמועיל החרב כמבואר שם באורכה בהרחב דבר.

פרק ו, ט

טוֹכְתְּבָתֶם עַל-מִזְזוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וּכְתַבְתֶּם עַל מִזְזוֹת בֵּיתְךָ. עַל מִשְׁמְעוֹ לִקְבוֹעַ בְּמִסְמַר עַל הַמִּזְזוּזָה מִבְּחוּץ. וּבִשְׁעָרֶיךָ. מִשְׁמַע לַחֲקוֹק בִּשְׁעַר וּלְתַחֲבוּב הַפְּרִשֶׁת בַּחֲקִיקַת מִזְזוֹת הַשְּׁעַר. וּמוֹבֵן דְּהוּא הַדִּין לְהִיפֹךְ כִּשֶׁר אֵלָּא אֹרְחָא דְּמִילְתָּא דְּבַבִּית שֶׁהוּא מְשׁוּמֵר וְנִקֵּי יוֹתֵר טוֹב שִׁיָּהָא נִרְאָה הַפְּרִשֶׁת מִבְּחוּץ וּבִשְׁעָרֵי חֲצֵרוֹת וְעִיר שְׁאִין הַמְּקוֹם מְשׁוּמֵר וְנִקֵּי כ"כ יוֹתֵר טוֹב שֶׁהִיא סְגוּרָה.

פֶּרֶק ו', י'

יְוָהיָה כִּי-יִבְיָאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתֵת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא-בְנִיתָ:

וְהִיָּה כִּי יִבְיָאָךְ וְגו'. עֵינֵי פְּרִשֶׁת זוֹ צָרִיךְ בִּיאוֹר מֵהָ בָּא לְהוֹסִיף חֲדָשׁוֹת. זוֹלַת פְּסוּק הַשְּׁמַר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח וְגו' שְׁלֹדַעַת סִמ"ג הוּא לֹא תַעֲשֶׂה וְג"כ אִינוּ מוֹבֵן כ"כ שְׁכַחָה זוֹ מֵהָ הִיא. וּפְסוּק (יג) אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְגו' כְּפֹל לְהֵלֵן י' כ'. אֵלָּא דָּשֵׁם כְּתוּב וְבוֹ תִּדְבֹק וְכֹאן חֲסַר וְלֹא דָּבַר רִיק הוּא. וּפְסוּק לֹא תִלְכּוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים. כִּבְר נֹאמֵר וְנִשְׁנָה וְלִמְאֵי דִיִּיק הַפְּסוּק מֵאֵלֵהִי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם מֵהָ נִפְקָא מִינָהּ אִיזָה עֲבוּדָה זָרָה. וְהִלָּא כָּל עֲבוּדָה זָרָה אֲסוּרָה. אֲבָל עֵינֵי פְּרִשֶׁת זוֹ מְבוֹאֵר עַפ"י סוּגִיא בְּחוּלִין (יז,א) דְּפִשׁוּט שֵׁם בְּפִירוּשׁ דְּקִרָא (פְּסוּק ב) וּבֵתִים מְלֵאִים כָּל טוֹב וְגו' אִפִּילוֹ כְּתִלֵי לְחֲזִירֵי וְאִיכָא תְּרֵי לִישְׁנֵי, אִי רִק בְּמִלְחַמַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. זֶהוּ יִשׁוּב הַשְּׁנֵי שֵׁם שְׁלֹא הוֹתֵר אֵלָּא דִּידֵהוּ וְהִיא הוֹרָאת שְׁעָה. וְלִישְׁנָא קָמָא שֵׁם הוֹתֵר אִפִּילוֹ דִּישְׂרָאֵל וּמִטְעָם מִלְחָמָה שֶׁהוּא עֵת הַסְּכָנָה וְכִמוֹ שְׁכַתְּבֵי הַרְמַב"ם הַלְכוֹת מְלָכִים (ח,א) חֲלוּצֵי צְבָא מְשַׁנְכְּנִסוּ בְּגִבּוֹל הַגּוֹיִם וַיִּשְׁבוּ בֵּהֶם מוֹתֵר לְאֲכוּל נְבִילוֹת וְטְרִיפוֹת וּבִשְׂר חֲזִיר וְכִיּוּצָא בְּזָה אִם רַעַב וְלֹא מִצָּא מֵהָ יֹאכַל אֵלָּא מֵאֲכָלִים הָאֲסוּרִים כְּגוֹן שׁוֹתֵה יֵין נִסְךְ. וּמִפִּי הַשְּׁמוּעָה לְמַדּוֹ וּבֵתִים מְלֵאִים כָּל טוֹב אִפִּילוֹ עֵרְפֵי דְּחֲזִירִים וְכִיּוּצָא בֵּהֶן. וְמֵהָ שֶׁהִקְשָׁה הַרְמַב"ן עַל זֶה שְׁכַתְּבֵי הַרְמַב"ם דְּהוּא הַדִּין יֵין נִסְךְ יִישְׁבְּנוּ בְּהַעֲמֵק שְׁאֵלָה סִימֵן קִס"ב שְׁאִין כּוֹוֹנֵת הַרְמַב"ם שְׁנִיִּסְךְ מִמֶּשׁ לְעֲבוּדָה זָרָה שֶׁהוּא תְּקֻרוּבַת וְאֲסוּרָה בְּהִנָּא אֵלָּא שֶׁשְׁכַשְׁכוּ לְעֲבוּדָה זָרָה וּמֵהַתּוֹרָה אֲסוּרָה בְּאֲכִילָה לְחוּד וּבִשְׁעַת מִלְחָמָה שְׂרִי וְהוּא נִכְלָל בְּפְסוּק וּבִירוֹת חֲצוּבִים וְגו' וְהִיוּ רְגִילִים לְשִׁכְשֹׁךְ לְעֲבוּדָה זָרָה. וְמֵהָ שֶׁהִקְשָׁה הַרְמַב"ן עוֹד דְּזָה אִינוּ אֵלָּא בְּכִנְסָה לְאֶרֶץ הַכִּי וְדָאֵי הוּא לְלִישְׁנָא בְּתֵרָא שְׁלֹא הוֹתֵר אֵלָּא שְׁלָלִם, וְחִידוּשׁ הוּא, אֲבָל לְלִישְׁנָא קָמָא דְּאִפִּילוֹ דִּישְׂרָאֵל שְׂרִי מְבוֹאֵר שֶׁהוּא מְשׁוּם פְּקוּחַ נֶפֶשׁ, שְׁכַל הַקְּפָדָה בְּמֵאֲכָלִים בְּשַׁעַת מִלְחָמָה מְבִיא לְסַכְנַת נַפְשׁוֹת. מֵעַתָּה בָּאָה פְּרִשֶׁת זוֹ לְהַתִּיר אֵת הָאֲסוּר בְּשַׁעַת מִלְחָמָה. וְעַל זֶה הַזְּהִירָה בְּיוֹתֵר עַל שְׂאֵרֵי דְּבָרִים. מְשׁוּם דְּטַבַּע מֵאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת לְטַמְטֵם אֵת הַלֵּב כְּדָאִיתָא סִפ"ג דִּיוֹמָא (ל,ט,א) עַל הַפְּסוּק וְנִטְמַתֶּם בִּם אִפִּילוֹ טַבַּל וְשְׂאִיר מֵאֲכָלוֹת אֲסוּרִים מְזִיק לְהַנְפֵּשׁ וּפּוֹגְמָה יוֹתֵר מִשְׂאֵרֵי עֵבִירוֹת כְּמוֹ שְׁכַתְּבוּ הַתּוֹסְפוֹת חוּלִין (ה,ב) דְּמְשׁוּם הַכִּי נִשְׁתַּנָּה מֵאֲכָל אִיסוּר שְׁאִין הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבִיא לְצַדִּיקִים לְהַכְשֵׁל בָּאֵלוֹ.

(הַרְחֵב דְּבַר: וּבְזָה נִרְאָה טַעַם הַהוֹרָאָה הַיְדוּעָה בְּרֵא"ש וְר"ן פְּרִשֶׁת יוֹה"כ בְּשֵׁם הַרְאֵב"ד דְּשׁוּחְטֵין לְחוּלָה שִׁישׁ בּוֹ סַכְנָה בְּשַׁבַּת כְּדִי שְׁלֹא לְהַאֲכִילוֹ נְבִלָה אֶף עַל פִּי שְׂאִיסוּר נְבִלָה קָל

מחילול שבת. ונאמר על זה טעמים שונים. ועל כולם יש לדון. איברא נראה להוכיח עיקר הדין מדתנן ביומא פ"ב (פג,א) מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים, ומאי אפילו הרי מאכילין ביוה"כ דבכרת וכל שכן דברים טמאים דבלאו אלא נוח לעבוד על איסור כרת מלהאכיל דבר איסור, ותנן ביחוד דברים טמאים ולא סתם דברים אסורים, משום שדברים טמאים מטמטמים ביותר. ומשום הכי תניא בברייתא שם טבל ונבילה מאכילין נבילה, וקשה, פשיטא, זה בלאו וזה במיתה, ותו, ליתני טבל וערלה. אלא קמ"ל אפילו נבילה דמטמטם ביותר. ובזה נראה הא שדקדקו חז"ל ביבמות (קיד,א) ובכמה מקומות קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו. ולמאי נקטי ביחוד נבלות, והכי מיבעי קטן עושה עבירות. אלא משום דסלקא דעתך דאף על פי שאין לבי"ד לחוש על עצם האיסור שעושה בקטנות, מכל מקום על בי"ד לחוש שלא יטמטם לב הקטן ויזיק לנפשו גם כשיגדל והיה לאיש. משום הכי הוסיפו דאפילו אוכל נבלות כו'.

והנה ביבמות שם אין איתא בן חבר שרגיל אצל אבי אמו עם הארץ אין חוששין שמא יאכילנו דברים שאינם מתוקנים מצא בידו פירות אין זקוק לו. ודייק בגמרא מסיפא דקטן אוכל נבלות אין מצווין להפרישו וקשה מרישא דתניא אין חוששין שמא יאכילנו כו' מבואר הא אם ודאי יאכילנו באמת אסור, וכדיוק הגמרא שם דק"ב אין חוששין שמא חלצה סנדל כו' הא חזינן חוששין. אבל לדברינו מיושב שפיר. דאף על פי שאין לחוש לקטן במה שאוכל במקרה דברים טמאים שיטמטם בזה לבו גם כשיגדל. כמו שיש לחוש בגדול אפילו בשעת סכנת נפשות על אותה שעה, מכל מקום זה אינו אלא כשהקטן אוכל במקרה. אבל בן שהוא רגיל לאכול דברים טמאים ודאי יש לחוש לדבר שיטמטם לבו גם כשיגדל. משום הכי בן חבר שהוא רגיל אצל אבי אמו. דוקא אין חוששין שמא כו' הא ודאי מאכילו על האב לחוש שלא יתפטם באיסורא. ויזיק גם כשיזקין ויהיה לאיש.

עוד תניא התם ביבמות. יונק תינוק והולך מכנענית ומבהמה טמאה ואין חושש משום יונק שקץ. ומסיק משום סכנה. מבואר דאם אפשר באופן אחר אסור. וכך כתב בחידושי רשב"א בשם ר"ח בזה הלשון שמעינן דחלב כנענית כחלב בהמה טמאה. ולא התירוהו אלא לתינוק מסוכן ע"כ. והכי תניא בתוספתא מסכת שבת אין יונקין מן הכנענית ומבהמה טמאה. ותמה הרשב"א ממשנה מפורשת במסכת עבודה זרה פרק ב'. בת עובד כוכבים מניקה בנה של ישראל ברשותה. והכי מבואר ברבה פרשת שמות עיי"ש בחידושי הרשב"א. אבל האמת כמבואר בתנחומא פרשת שמות שהביא משנה דמסכת עבודה זרה. ופירש מהו ברשותה אוכלת מתחת ידיה. מבואר שבאמת אין בחלב כנענית שום איסור יותר מחלב ישראלית כמו שכתב הרשב"א. אלא משום שהכנענית אוכלת דברים טמאים ה"ז מטמטם לב התינוק. והיינו שום איסור יותר מחלב ישראלית כמו שכתבתי הרשב"א. אלא משום שהכנענית אוכלת דברים טמאים ה"ז מטמטם לב התינוק. והיינו דתנן דבת עובד כוכבים מניקה בנה ש"י כשהיא ברשותה ואוכלת מידי הישראלית. מיהו כל זה ביונק בתמידות. מה שאין כן אם

המניקה ישראלית אוכלת דבר איסור במקרה משום פקוח נפש אין חשש כלל לתינוק והוי כמו קטן אוכל נבלות במקרה.)

משום הכי הוסיף המקום להיות נזהר בכמה דברים כמו שיבואר. ועיין בראשית כ"ט א'.

פרק ו, יא

יֹאבֹבִתִּים מְלֵאִים כָּל-טוֹב אֲשֶׁר לֹא-מִלֶּאֱתָ וּבְרַת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא-חֲצַבְתָּ כְרָמִים וְזִיתִים אֲשֶׁר לֹא-נִטְעַתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׁבַעְתָּ :

ובורות חצובים אשר לא חצבת. ויש לחוש ששכשכו לעבודה זרה כמנהגם. **כרמים וזיתים אשר לא נטעת.** ויש לחוש שהמה ערלה וכלאי הכרם. ומכל מקום **ואכלת ושבעת** מותר אתה. לא רק כדי קיום הנפש אלא אפילו כדי שביעה בלי חשבון ודעת שאין באותה שעה זמן לחשוב בזה שמא יסתכן. וגם שביעה גורם בריאות יתירה הנדרשת בעת מלחמה אבל אחר שכן הוא.

פרק ו, יב

יֵב הַשָּׁמֶר לֶךָ פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאָךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים :

השמר לך פן תשכח וגו'. שלא יהא הדבר הזה גורם להשכיח את ה' וגו' ולדעת הסמ"ג הוא אזהרה לכל אדם בעת שהענין והשעה גורם לחוש לזה. אלא שפירוש הכתוב בעת מלחמה. וכיוצא בזה איתא בכתובות (מו,א) על הפסוק (להלן כג,י) ונשמרת מכל דבר רע אזהרה למוציא שם רע על פי דמיירי האי קרא בעת יציאת למחנה על אויביך וגו' וכמבואר שם. והכי נמי בהאי קרא. ועיין להלן ח' י"א עוד אזהרה זו. אבל אינו מזה הענין כאשר יבואר במקומו.

פרק ו, יג

יִגְאֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֵתוּ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִשְׁבַּע :

את ה' אלהיך תירא וגו'. להלן י' כ' יבואר עפ"י מדרש חז"ל בפרשת מטות (במדרש רבה כב,א) שתהא כאותן שנקראו יראי אלהים כו' והכונה שישקיע דעתו ביראת אלהים. ובזה נכלל הא דאיתא בתמורה (ד,א) איסור מוציא שם שמים לבטלה ובא אזהרה באותה שעה ביותר דהמוציא שם שמים לבטלה עונשו במיתה ובשעת מלחמה פגעו סמוך ח"ו.

ואותו תעבוד. שם (להלן י,כ) הפירוש עפ"י המדרש (במדבר רבה כב,א) שתפנה עצמך לתורה כו' וכאן הפירוש שיפנה עצם מלחמתו לשם שמים לטובת הכלל. או להקים צווי המלך. והיא חובה על פי התורה. אבל לא להנאת עצמו ללחום כדי לבוז ולשלול וכדומה.

ובשמו תשבע. אחרי שמקרב דעתו ומחשבותיו לשמים מותר או מצוה לשבע בשמו כמו שהוא עפ"י תנאים שנזכרים שמה. ושם התנה עוד ובו תדבק היינו למי שלא הגיע למעלת ואותו תעבוד לפי הכונה שם עליו להזהר להדבק בשכינה על ידי שישיא בתו לתלמיד חכם

כמבואר שם על פי מדרש חז"ל. אבל כאן נשתוו כל הולכי מלחמה במצות עשה ואותו תעבוד. וגם כי אין עת מצוא למצות עשה דבו תדבק לעת כדאת.

פרק ו, יד

יֵד לֹא תִלְכּוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרֵים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם:

לא תלכון וגו' אשר סביבותיכם. פרש"י הוא הדין לרחוקים כו'. וקשה, דמפורש להלן י"ג ח' מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרובים אליך או הרחוקים ממך. אלמא דבכלל אשר סביבותיכם משמעו אפילו רחוקים. אלא לא מיעט הכתוב אלא עבודה זרה שבארץ הכנעני דפשיטא שלא ילכו אחר עבודה זרה שלהם שהרי בזה יחזקו כח עבודה זרה וכחם. אלא שלא ילכו אחרי עבודה זרה שלא מארץ ישראל בחשבם שזה יהיה לתועלת כבישת כח עבודה זרה של ז' אומות. ומשמעות לא תלכון אינה עבודה ממש אלא השתתפות במלחמת ז' אומות עם אומה אחרת וכח עבודה זרה שלה. לחשוב שזה יועיל ח"ו.

פרק ו, טו

טוּכִי אֵל קָנָא ה' אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ פֶּן-יִחַרְהוּ אֶף-ה' אֱלֹהֶיךָ בְּךָ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה:

כי אל קנא וגו' והשמידך וגו'. כי בשעת מלחמה אשר ה' אלהיך בקרבך הסכנה מצויה להשמידך מהרה. לא כמו בשעת שלום דכתיב כי תוליד בנים וגו' ואין הכליון נחוץ כ"כ.

פרק ו, טז

טז לֹא תִנְסוּ אֶת-ה' אֱלֹהֵיכֶם כְּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסָּה:

לא תנסו. פרשה זו ג"כ מיירי בשעת מלחמה והזהיר בפסוק זה באשר אמרתי כי ה' אלהיך בקרבך וגו' לא תנסו לדעת שכן הוא **כאשר נסיתם במסה.** שבקשתם לשתות בעוד לא צמאו רק לדעת היש ה' בקרבנו אם אין כמוש ביארנו בפרשת בשלח.

פרק ו, יז

יז שְׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת-מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדוֹתַי וְחֻקֵּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי:

שמור תשמרון וגו'. שמירה יתירה בעת מלחמה משום שקרוב לפרוק עול תורה ומצות, כמו שכתבתי בפרשת מקושש (במד' טו, לב) דעל בי"ד להעמיד שומרים בשעת פרצה. **ועדותיו וחוקיו אשר צוך.** גם חובה לקבוע אנשים ללמוד תורה שהוא סגולה מיוחדת למלחמה כמו שכתבתי כמה פעמים. ועל דבר זה נענש יהושע שביטל בהמ"ד כדאיתא ריש מגילה (ג,א). אמנם לא כתיב כאן משפטים שאין השעה לפלפולה של תלמוד כי אם להלכות קבועות וזה נכלל בחקיו.

פרק ו, יח

יחועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת את-הארץ הטבה אשר-נשבע ה' לאבתך:

ועשית הישר והטוב. עוד יש לעשות גמ"ח בין אדם לחבירו באותה שעה כמו שעשה יהושע בן נון שתיקן אז עשר תקנות בין אדם לחבירו כדאיתא שלהי פרק מרובה (ב"ק פ,ב).
למען ייטב לך ובאת וגו'. שדברים אלו של גמ"ח מביאים טובה וברכה לעולם וה"ה שכל מצות אלו לעולם אלא באותה שעה מוזהרים ביותר כמו שכתבתי לעיל ועיין להלן י"ב כ"ח.

פרק ו, יט

יט להדוף את כל איביך מפניך כאשר דבר ה':

להדוף את כל איביך וגו'. עוד יועילו כל אזהרות הללו לשאר מלחמות אפילו של רשות.

פרק ו, כ

כפי-ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם:

כי ישאלך וגו' פרשת זו נפלאה. גם השאלה גם התשובה. מה זו שאלה מה העדת וגו' וכי לנו לדעת טעם על המצוות מדוע צוה הקב"ה כן. וכמו שאי אפשר לשאול על פועל ידו ית' למאי ברא כן. ככה אי אפשר לחקור על תכונת המצות. ומה חכמה יש בשאלה זו שכנו חז"ל בשם שאלת חכם. ואם היא באמת שאלה מה זו תשובה וכי בשביל שהקב"ה פדה אותנו מבית עבדים צוה לעשות ענינים מבלי טעם ודעת. וגם ניתוח הפסוקים אינו מובן שהפסוק דייק ביד חזקה לא כמו שאנו מוסיפים בהגדה גם בזרוע נטויה. וגם דייק לעשות את כל החקים האלה פרט ביחוד חקים. והלא שאל על שלשה דברים. ולהלן (פסוק כה) סיים לעשות את כל המצוה הזאת. הנה בא בלשון אחר. אבל הענין דלא בא השאלה והחקירה על גוף המצות המצות ח"ו כי אם על שני דברים שמצינו כמו כן בשמנה ובגמרא השאלה והתשובה. וכל זה מבואר בפרשת זו. חדא תנן במשנה דמכות (כג,ב) ר' חנינא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר (ישע' מב,כא) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ואין הפרשת הרבה להם שמשום הכי נתן תרי"ג מצות ח"ו. דודאי כל מצוה בפני עצמה יש לה יסוד לנאמן בפני עצמו ושהיא מוכרחת לקיום העולם ולא רק למען לזכות את ישראל נברא מצוה זו. אלא כלפי דתנן שם במכות ר' שמעון בר רבי אומר הרי הוא אומר רק חזק לבלתי אכול הדם וגו' ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו כו' בא ר' חנניה בן עקשיא ונתן ישוב על הרבה אזהרות שבא בדם. ואף על פי שיש דרש בכריתות (ד,ב) בזה מכל מקום לפי פשט המקרא באין להזהיר כמו לאוין בדם. ואינו מצוות חדשות רק רבוי תורה. ורק לזכות את ישראל שהיושב ולא אכל הדם מקבל שכר כעושה מצוה. ועתה יהא מקבל שכר כאלו עושה הרבה מצות כפי רבוי אזהרות. ובזה מיושב כמה מצות עשה שנשו עד שאמרו חז"ל (מנחות מד,א) כל המקיים מצות תפלין ה"ז שמונה מצות עשה ברכת כהנים שלש מצות עשה וכן הרבה. וכל זה אינו אלא להאדיר שכר של המצוה במה שהוכפלה ונשתלשה וזה

הדרוש מבואר במדרש רבה ראש פרשת בהעלתך (טו,א) דמצות נרות נאמר כמה פעמים זה שאמר הכתוב ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. עוד יש לחקור על כמה מצות שנכתב גם ההכנה בתורה כמו בציצית וסוכה ועוד הרבה. וכבר ביארנו לעיל (ה,יב הרחב דבר) בפרשת שמור את יום השבת דהכנה הכתובה בתורה נחשבת למצוה ג"כ, עד שמצוה בו יותר מבשלותו. ועיין עוד בהעמק שאלה סי' קס"ט והרי אם עשה סוכה ולא ישב לא עשה כלום. ולהיפך ישב בסוכת חבירו יצא ידי מצוה. וא"כ מצד שורש המצוה אין ענין אלא הישיבה. ולמאי הרבה הקב"ה מצות הכנה על זה שייך ג"כ הישוב רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם מצות. ועיין ס' שמות י"ב כ"ח. וכיוצא בזה שנינו במכילתא לענין טף למה באין בשעת הקהל משום ה' חפץ למען צדקו וגו'. פירוש דכיון דא זהו התכלית של הקהל רק לשמוע ולהבין ולא בא הטף אלא להרבות הטורח והעסק במצות הקהל משום ה' חפץ למען צדקו. ונמצא פירוש הרבה להם תורה היינו כפל המצות. ומצות היינו הכנות. שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה. היינו בכמות. במה שהוסיף לגוף המצוה הכנה דרבה. ויאדיר. זה גוף המצוה שהוכפלה למען יהא שכרה גבוה. עוד בא בתלמוד ביצה (כה,ב) תנא משמיה דר' מאיר מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזים ופרש"י וניתנה הם תורה שיעסקו בה והיא מתשת כוחם ומכנעת לבם.

מעתה מבוארת הפרשה ושאלת החכם על שני דברים. מה העדות רבוי תורה שבכתב במקום שאין צורך כמו כפילות המצות וההכנות למצוה. והחקים והמשפטים היינו י"ג מדות שהתורה נדרשת והחקירות ועסק התורה שלכאורה אין הצורך אלא לפי צורך ההוראה למעשה אבל הקב"ה צוה לעסוק אפילו בלעדי צורך הוראה. ואמר אתכם כבר ביארנו בספר במדבר ל"א כי אם על הפסוק זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה שהוא דרך ארץ לומר לרבו דכח התורה ניתן לרב וממנו בא להמקבל ולא דמי להעבודה שהוא המעשה שכל ישראל שוין בדבר ומי שאומר מה העבודה הזאת לכם (שמות יב,כו) אינו אלא רשע.

פרק ו, כא

כא ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה:

ואמרת לבנך עבדים וגו'. זהו תשובה על השאלה השניה לבד כאשר יבואר. **לפרעה במצרים.** לא כאנשי חיל למלך שהמה במערכת המלחמה, וא"כ בשעת השלום יושבים בשלוחה ושמחת עולם על ראשם. ומפוזרים בארצות שחוקי המלכות מעמיד אותם, ושמה המה מושלים על המון. אבל אתם אף על פי שהייתם עבדים לפרעה היינו למלוכה וכדתניא בתו"כ פרשת בחקתי פ"ג אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים (ויק' כו,כג). עבדים היו למלכים ולא עבדים לעבדים מכל מקום הייתם רק במצרים. בעבודה פחותה בחומר ובלבנים לבנין. וא"כ הייתם בצרה ומכל מקום **ויציאנו ה' מצרים ביד חזקה.** ופירשו חז"ל זה הדבר. וכבר ביארנו בספר שמות ו' ו' דלא על הדבר שהיה בעשר מכות כיונו חז"ל אלא על הדבר שהיה בישראל בשעת מכת החשך. ופירוש ביד חזקה כמו לשון יחזקאל הנביא

אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם. ובספר שמות מבואר בזה יותר. הרי דכל כך טבעיכם עזים עד שגם ברוב צרות שהגיע לכם לא רציתם לצאת אם לא ביד חזקה. וכל זה היה מחמת שלא רצו להשתעבד להשגחתו י' ולמצותיו. וכמו שכתבתי בספר שמות י"ג ט' בשם משמ"ר.

פרק ו, כב

כב וַיִּתֵּן ה' אוֹתוֹת וּמִפְתִּים גְּדִלִים וְרַעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל-בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ:

אותת ומופתים. פירשנו לעיל ד' ל"ד.

גדלים. האותות היו מכוונים השעה מאד. **ורעים.** המופתים שהוא למעלה מהטבע היו רעים מאד לפרעה וגו'.

פרק ו, כג

כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשֵּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֶתְנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתָּנוּ:

לתת לנו את הארץ. שהיא תלויה אך בהשגחת ה'. שבאה ע"י השתעבדות למעשה המצות והרי אתם עזים כאמור ואין בטחון שתהיו משתעבדים באופן שיגיע לתכלית ישיבתכם בארץ. שעל מנת כן עשה אותות ומופתים. ע"כ.

פרק ו, כד

כד וַיְצַונו ה' לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִירְאָה אֶת-ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל-הַיָּמִים לְחַיֵּינוּ כִּהְיוֹם הַזֶּה:

ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה. כבר פירשנו כמה פעמים לעשות היינו להעמיד על מתכונתו ותכליתו. והחקים היינו י"ג מדות והיינו עסק התלמוד. **ליראה את ה' אלהינו וגו'.** אמר שלש תכליות שעסק התורה פועל בכלל ישראל לשלשה אופני הליכות בני אדם. היינו:

א' בני אדם שעוסקים בעיונה ובעמלה. ולא הגיעו עדיין למעלה למשכיל על דביקות אלהי.
ב' בני אדם שלא זכו כלל לתורה ומכל מקום זוכים במה שמחזיקים עוסקי תורה וכידוע מאמרם בחולין פרק גיד הנשה אלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא.
ג' בני אדם שעומדים במעלה עליונה להיות מרכבה לשכינה.
ופירש לכת הראשונה ליראה את ה' אלהינו עסק התורה מועיל להשתיל בלבבם יראת ה' שהמאור שבה מחזיר למוטב ובראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין ועוד הרבה מאמרים בזה ולכת השניה לטוב לנו כל הימים - לתת שכר למחזיקי תורה בעוה"ז ובעוה"ב כדאיתא בפסחים דף נ"ג,ב כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף.

ולכת השלישית לחיותנו כהיום הזה שהתורה נותנת חיות ודביקות כמו שפירשנו לעיל (ד,ד) על הפסוק ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום שהיה בימי משה הרבה ת"ח בעלי

מעלת הנפש. ואמר שעסק התורה מועלת להיות חיים. כחיים שביום הזה. שהוא הדבקות בה'.

כל זה הוא ישוב נכון ומושכל לחכם השואל על שאלה חקים ומשפטים.

פרק ו, כה

כה וצדקה תהיה לנו כגו'. הוא הישוב על שתי השאלות יחד שהוא כדי להרבות זכות כתרסום אונקלוס וזכותא.

כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת. במה שנרבה עדות והיינו כפלות והכנות הרי מרבה זכות במה שנשמור כל המצוה בהכנותיה וגם החקים והמשפטים. תועלת לדקדוקי המצוה שבזה שאני מרבים בעסק התורה מתרבים דקדוקי המצוה לאין חקר כידוע וכל מה שאנו מדקדקים יותר באופני מעשה המצוה הזכות מתרבה שהרי לפום צערא אגרא.

פרק ז

פרק ז, א

אכי וביאך ה' אלהיך אל-הארץ אשר-אתה בא-שמה לרשתה ונשל גוים-רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך: כי יביאך. בתחלת ביאה.

ונשל. אינו כמו והוריש דמשמעו גירוש מן הארץ לגמרי. להיפך משורש ירושה כמו שכתבתי בספר במדבר ל"ג נ"ב אבל ונשל משמעו ניתוק ממקום למקום (להלן יט,ה) כמו נשל הברזל מן העץ. כי שיל זיתך (להלן כח,מ). וכן היתה הבטחת ירושת שבעה גוים מתחלה העתיק את כולם ממקומם על ידי שנתרבה ישיבת ישראל בתוכם. והיינו פירוש מפניך. על ידי ישיבתך בתוכם יהיו מוכרחים להנתק.

פרק ז, ב

ב ונתנם ה' אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא-תכרת להם ברית ולא תחנם: ונתנם וגו'. כאשר יתקבצו למלחמה אז ונתנם ה' וגו'.

החרם תחרים אותם. המתקבצים למלחמה תחרים עד אחד אבל המותר בישיבתם לא נצטוו להחרים בפעם אחת כמבואר בפרשת עקב (להלן פסוק כב) ונשל ה' אלהיך וגו' לא תוכל כלתם מהר וגו' כן עשה יהושע י' מ' ואת כל הנשמה החרים וגו'. אבל כל זה היה רק את הנלחמים.

לא תכרת להם ברית. לאו קאי על אותם עובדי כוכבים משבעה עממין שנלחמו עמם שהרי עליהם נצטוו להחרים ולא לחיות כל נשמה. (ועי' להלן כ' ט"ז) אלא אפילו הנשארים מהם

ואינם רוצים להלחם מוזהרים היו ישראל שלא לכרות להם ברית. שבאמת מוכנים היו שלא להשאר פרסה אלא בשביל שלא תרבה חית השדה כמבואר הטעם בפרשת משפטים (כג, כט) בפרשת עקב (להלן פסוק כב). אבל רק עד שתפרה וא"כ אסור לכרות להם ברית ועל דבר זה נענשו השבטים בימי השופטים כמבואר בספר שופטים ב,ב ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת וגו'. ולא שמעתם בקולי.

ולא תחנם. ג"כ על הנשארים ועל שאר עובדי עבודת כוכבים בארץ ישראל. נמצא מקרא זה מתחלק לשלוש מצות. החרם קאי רק על מי שנלחמים עמם לא תכרות ברית עם הנשארים מז' אומות. ולא תחנם קאי על כל עובדי כוכבים שבארץ ישראל.

פרק ז, ג

ג וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתַךְ לֹא-תִתֵּן לְבָנוּ וּבְתוֹ לֹא-תִקַּח לְבָנֶךָ:

ולא תתחתן בם. לדעת סתמא דגמרא (עבודה זרה לו, ב) קאי בגיות. ודרך חתנות אסר תורה כדאיתא במסכת עבודת כוכבים ד"ל ומיקרי נשואין אף על פי שאין קידושין תופשין בה. כדאיתא בסנהדרין (נא, א) ניסת ללוי כו' לעובד כוכבים כו' ועי' פרש"י שם והא דכתיב כי יסיר וגו' מיותר ללמדנו דכל האומות עובדי כוכבים אסורין משום שמסירין אפילו לרבנן דר"ש דלא דרשי טעמא דקרא מכל מקום כאן עיקר המקרא מיותר לרבות כל המסירים (קידושין סח, ב) [זזהו פסוק הרי"ף יבמות פ"ב והרמב"ם ז"ל כמו שכתבתי בהעמק שאלה סי' קל"ד בס"ד]. אבל רבא ביבמות פרשת הערל ס"ל דלא תתחתן מיירי בגרות דתפשי קידושין ושייך חתנות. ואיסור גיות מכי יסיר נפקא ליה.

[ולפי זה דעיקר קרא דכי יסיר אינו מיותר לרבות שארי עובדי כוכבים. א"כ תליא אי אזלינן בתר טעמא במחלוקת ר"ש ורבנן. והיינו סוגיא דקידושין ((סח, ב) ויבמות כג, א והדברים עתיקים].

לא תקח לבנך. לבנך מיבעי. ובא לרמז דהנושא גויה בכרת, והיינו מיתה לפני זמנו, ונשאת לבנו השני, שהרי איסור אשת אח אין כאן משום שאין קידושין תופשין בה.

פרק ז, ד

ד כִּי-יִסֵּר אֶת-בְּנֶךָ מֵאֲחֵרֵי וְעַבְדוֹ אֱלֹהִים אַחֲרַיִם וְחָרָה אֶף-ה' בָּכֶם וְהִשְׁמִידֶךָ מֵהָר:

כי יסיר את בנך. פרש"י דקאי על אזהרה הראשונה בתך לא תתן לבנו והבן נקרא בנך ואביו העובד כוכבים מסירו מה'. ור"ת פירוש בפירוש השני שהסכימו התוס' יבמות (ז, א) דקאי על אזהרה השניה בתו לא תקח לבנך. והחותן יסיר את בנך מה'

(הרחב דבר:) והיה נראה דשני הפירושים אמת וקאי על תרוייהו. ומרומז בפסוק בספר שופטים (ג, ו) ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם. ולא כתיב נתנו להם. למדנו דלהם משמעו אפילו זקנים דלאו בר אולודי. משום הכי בנות כותי אסור לישראל.

מה שאין כן בנות ישראל לכותי אינו אסור אלא לבניהם משום הולד. והכי דייק עוד בנחמיה י"ג ואשביעם באלהים אם תתנו בנותיכם לבניהם ואם תשאו מבנותיהם לבניכם ולכם. אבל הרמב"ם הלכות יבום (א,ד) כתב ובגוים ה"א כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מליחשב בקהל. וזהו כפירוש ר"ת הראשון שבתו' שם. ובהלכות איסורי ביאה פי"ב ה"ז פירוש שהבן מן הכותית אינו בנו, שנאמר כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מלהיות אחרי ה'. הוא פירוש אחר שעובד עבודה זרה והכי משמע ביבמות (ע,א) דילמא מוליד בן ואזיל ופולח לעבודה זרה. וא"כ קאי רק על סיפיה דקרא ובתו לא תקח לבנך. וכיוצא בזה איתא בחולין כ"ז ב' מסתברא משום דסליק מינה וקרא דנחמיה י', לא ואשר לא ניתן בנותינו לעמי הארץ ואת בנותיהם לא נקח לבנינו וגו' הוא להיפך ממה שדקדקנו מאינך קראי.).

והשמידך מהר. משום דמיירי בשעת מלחמה וכמו שכתבתי לעיל ו' י"ד דבשעת הסכנה הדין מתוח. וגם אז השכינה שורה משום הכי פוגעת מידת הדין כמו שכתבתי כמה פעמים ועיין ס' שמות ל"ג ג'.

פרק ז, ה

ה כי אם-כה תעשו להם מזבחותיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשיריהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש:

ואשיריהם תגדעון. ובפרשת ראה (יב,ג) כתיב ואשיריהם תשרפון באש איתא דעבודה זרה (מה,ב) דכאן מיירי בשעת כיבוש ולהלן אחר כיבוש.

ופסיליהם תשרפון באש. אפילו בשעת כיבוש. דגוף עבודה זרה חמור מאשרה דסתמא אינו אלא משמשין כמו שכתבתי הר"ן ריש פ"ג דסוכה. ובפרשת ראה כתיב ופסילי אלהיהם תגדעון. היינו משום דמי שמצא פסל אחר כיבוש. מסתמא נעבד אחר ביאתם לארץ משום הכי מהני ביטול, והיינו גידוע ע"י כותי וכדתנן בעבודה זרה פ"ד (נג,א) כיצד מבטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה כו'. ולהלן פסוק כ"ה יבואר עוד בזה. ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת ראה.

פרק ז, ו

ו כי עם קדוש אתה לה' אלהיך בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על-פני האדמה:

כי עם קדוש אתה וגו' בך וגו'. מסביר שני טעמים על מה שחשה התורה לאבד עבודה זרה בארץ ישראל ומדוע לא נצטוו אוה"ע לבער עבודה זרה בארצם והרי גם המה נצטוו שלא לעבוד עבודה זרה ומכל מקום אין להם לחוש מה שנמצא עבודה זרה בארצם ורק ישראל בארץ ישראל הוזהרו על זה ביותר. ונתן הפסוק טעם א' כי עם קדוש אתה. ומשום הכי אתה עלול שיהא נטפל שמץ עבודה זרה בך כדרך כל קדושה שדברים טמאים נמשכים אחריה

ביותר. ב' ובך בחר ה' וגו'. משום הכי חש הקב"ה עליך יותר ממה שחש עליהם על כן הזהיר שלא ימצא בארצך דבר המוכשר להכשילך.

לעם סגלה מכל העמים. אוצר שבו נקבצים כל דבר כך בישראל יהיו נקבצים כל גרי הצדק שנמצא בכל העמים ולא יהיו עובדי ה' בפני עצמם אלא יהיו נכללים בקרב ישראל עם ה'.

פרק ז, ז

ז לא מרבכם מכל-העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי-אתם המעט מכל-העמים:

לא מרבכם מכל העמים וגו'. הוסיף לבאר טעם השני שלא לחשוב מדוע בחר בישראל משום שהם מרובים. ואין הכונה רבוי בכמות דמהיכא תיתי נחשוב דבר שכל עין רואה הפכו. וגם מה זה מעלה רבוי עם המוני. אלא משמעות רבוי כמה פעמים באיכות. שבאומה זו מצוי גדולי הדעת הרבה יותר מאוה"ע לפי ערך ההמון. וא"כ היתה הדעת נותנת שאין לחוש כ"כ על ישראל שיטעו אחר עבודה זרה. ועל מה זה הרחיקה התורה אותנו ממנה כ"כ.

כי אתם המעט מכל העמים. נהפוך הוא מה שעם ישראל בעלי דעת יתירה המה מעטים המוכשרים לעבודת את ה' בתמימות יותר משאלו נבחרה אומה אחרת להקב"ה וכדאיתא בביצה (כה,ב) תנא משמיה דר"מ מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין. ואלולא מאור של תורה ועמלה היה הדבר קשה עליהם ביותר להלוך בתום אחר ה' משום שהמה בטבעם נמשכים אחר אמצעים הנראים לעינים וזה היה עיקר עבודה זרה אז כמו שכתבתי בפרשת שופטים י"ח ט' ובכמה מקומות. ובביאורי על שה"ש הראינו לדעת כל זה בפסוק (א,ה) שחורה אני ונאווה.

חשק ה' בכם ויבחר בכם. בחירה משמעו אפילו מי שמכורח לקבל לו ריע ובחר במובחר שמוצא אף על פי שאינו כ"כ טוב בעיניו אך שאינו מוצא טוב ממנו. וכלשון הנביא שמואל א' י' כ"ד הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם. פירוש אף על פי דלא זהו שראוי למלוכה מצד עצמו כמו שהוכיח סופו, אבל מצד בקשת העם וההכרח לעשות מלך ולא נמצא טוב ממנו על כן נבחר הוא. אבל חשק משמעו שמוצא בו קורת רוח וטוב לעמוד לפניו. וכך חשק הקב"ה בישראל באמת כמבואר בבר"ר פרשת וישלח (פ,ז) שלמדנו מהאי קרא שחשק ה' בישראל.

פרק ז, ח

ח כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את-השבעה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך-מצרים:

כי מאהבת ה' אתכם. לא מחמת גדולת דעתם אלא מאהבה שבא כמה פעמים בלי טעם נגלה לאחר. כי אם התקשרות הרוח כמו שמזדמן האב והבן שלא הכירו זה את זה מעולם על פי סיבה ובפגישה מועטת נקשרים באהבה נפרדה. והיינו משום דמזלייהו חזו שרוחם מקושר

בתולדה כך אהבת ה' ישראל הוא משום שהמה חלק אלוה ממעל. ומשום זה נקראו בנים למקום והקב"ה מכנה עצמו אב. כדכתיב בשירת האזינו (לב,ו) הלא הוא אביך. שנית: **ומשמרו את השבועה וגו'.** עוד טעם שבחר בכם מחמת שכבר נשבע לאבותיכם, וגם קיים לעשות פעולות גדולות להוציא מארץ מצרים ושלא תהיה נפשכם מסוגלת להיות עבדים. ובזה קנה אתכם ביחוד וכדכתיב בשירת האזינו הלא הוא אביך קנך. אבל בעצם אין גדולת ישראל מסוגלת יותר להיות עם הנבחר לעבודת ה' יותר מכל אומה מעוטי הדעת. על כן אחר שנבחרתם הרי אתם נדרשים לשמירה.

פרק ז, ט

טוידעת כיה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי (מצותו) [מצותיו] לאלף דור:

יודעת וגו'. נגד זה שלפי טבע אומה הישראלית להיות להוטים אחר עבודה זרה ואם כן מי שמתחזק בדעת גבוה להלוך תמים עם ה' ראוי לשכר יותר ממני שבטבעו קר ושקט על אמונת אבותיו. על כן תדע **כיה' אלהיך הוא האלהים.** הוא בעצמו שופט כל האדם והוא ית' **האל הנאמן** לשלם שכר לפי קושי העבודה ולפום צערא אגרא וכדתנן שלהי מכות (כג,ב) ומה אם הדם כו' גזל ועריות שנפשו ש"א מתאוה להן ומחמתן הפורש מהם על אחת כמה וכמה שיזכה לו כו'.

שומר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו. השכר יהיה כפול מחמת הברית שהרי המקיים המצוה כתקנה מקיים גם הברית וגם החסד שהוא מתחמד עם קונו. באשר אי אפשר להזהר מעבודה זרה אם לא מי שמתגבר על טבעו בדעת גבוהה להיות שקוע באהבת ה'. וכמו שהאריך משה רבינו בפרשת נצבים להזהיר על זה להתנהג בחסידות לפי העת שהיו עלולים להיות נכשל בעבודה זרה. אף על פי שאין אדם מישראל מוזהר על זה להיות חסיד אבל בשביל שהיה חטא עבודה זרה לפתח רובץ ההכרח להזהר. ועל זה אמר שהקב"ה ישמור גם הברית גם החסד.

לאהביו. היינו המשוקעים באהבת ה' כדי להנצל מעבודה זרה.

ולשמרי מצותיו. אלו הנוהגים חסידות במעשה המצות כמו שביארנו בספר שמות בשם המכילתא דעשרת הדברות. וגם זה האופן מועיל להנצל מיצרא דעבודה זרה כמו שאמר דוד המלך ע"ה לא תתן חסידך לראות שחת. וכהא דמנחות (מד,א) דמי שהיה נזהר במצות ציצית נשמר מיצרא דעריות בדרך הפלגה ועיין מה שכתבתי לעיל ה' י' ביארו על חסרון יו"ד במלת מצותו. ולר' נתן במכילתא שם דמפרש לאהבי ולשמרי מצותי בחד גברא מפרש גם כאן מי שמשוקע באהבת ה' כדי לשמור מצותיו ולא יכשל בעבודה זרה דלא נכיס אז יצרא.

פרק ז, י

יִוְמְשָׁלִם לְשִׁנְאֵי אֶל-פְּנֵי לְהַאֲבִידוֹ לֹא יֵאָחֵר לְשִׁנְאוֹ אֶל-פְּנֵי יְשָׁלֵם-לוֹ :

ומשלם לשנאיו אל-פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל-פניו ישלם-לו: הוסיף לומר שלא יאמר אחר שהקב"ה קורא עצמו לאב לישראל בסיבה רוחנית א"כ תהיה קשה אבידתנו עליו ואין פחד כ"כ מעונשים על זה הוסיף דגם על זה הוא האל הנאמן שמשלם לשונאיו. וענין שונאי ה' הוא בשני אופנים. אחד שאינו רוצה בהשגחת ה' ומשום הכי עושה להכעיס כדי להרחיקו מעליו כמו שביארנו בפרשת וילך ל"א ט"ז. והשני שקשה עליו זהירות המצות ומיקרי לתיאבון. והיינו דכתיב לשנאיו. שני אופני שונאים.

אל פניו. של הקב"ה היינו אף על פי שקשה עליו כביכול מכל מקום משלם לו להאבידו בלשון יחיד היינו שונא האחד שהוא להכעיס.

לא יאחר לשונאו. מי שלא הגיע לעונש גדול כ"כ להאבידו. היינו השונא שעושה לתיאבון. מכל מקום לא יאחר להענישו.

אל פניו. של הקב"ה ישלם לו. דאף על פי שבשעה שאדם מישראל מצטער הקב"ה אומר קלני מראשי כו' מכל מקום הוא משלם והדין דין אמת. ועיין מה שכתבתי בספר שמות (לד,ו) בפירוש ורב חסד ואמת. ובעירובין (כב,א) מפרשי חז"ל בתשלומי שכר טוב לרשעים בעוה"ז. וגם זה נכון.

פרק ז, יא

יִאֲשַׁמְרֶתְ אֶת-הַמְצוּהָ וְאֶת-הַחֻקִּים וְאֶת-הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם :

ושמרת וגו'. אחר שכן שישראל בטבעו להוט אחר עבודה זרה עד שהקב"ה הוסיף שמירה בכל האפשר. על כן יש לנו לעשות מעשים מועילים לשמירה. ע"כ:

ושמרת את המצוה. היינו לעסוק במצות. ובעידנא דעסיק בה אגוני ומצלי כדאיתא בסוטה (כא,א).

ואת החקים ואת המשפטים וגו'. היינו עסק התורה ואין לך שמירה גדולה ממנו וכדאיתא בביצה (כה,ב) וכנ"ל (פסוק ז). וידוע מאמרם קדושים (ל,ב) בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין. ועוד ביארנו בספר בראשית כ"ו ה' על פי כמה מאמרים.

לעשותם. על המצוה משמעו עשיה ממש בזמנם. ועל החקים ומשפטים משמעו להעמידם על תקונם וביאור הלכה. וזהו עיקר הדרוש שחפץ משה רבינו בשם ה' להשריש אהבת שקידת התורה. וכמה הוא נחוץ מכמה טעמים.

ולמדנו מפסוקות אלו שהאדם שעלול לחטוא עפ"י טבעו או עפ"י איזה סיבה עליו להיות נזהר או להתנהג בחסידות להיות מאוהבי ה' הדבקים בו, או להיות משוקדי תורה. ועוד יבואר בס"ד פרשה שלמה בזה ס"פ נצבים.

העמק דבר לפרשת עקב

פרק ז (המשך)

פרק ז, יב

יְבוּהִיָּה עֵקֶב תִּשְׁמַעוּן אֶת הַמְּשֻׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרָתֶם וְעִשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֵיךָ לְךָ אֶת-הַבְּרִית וְאֶת-הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:

והיה עקב תשמעון וגו'. עוד משה רבינו מדבר בתחלת ביאתם לארץ ישראל. כאשר יבואר בענין וביחוד מפסוק ט"ז ואילך. והפסיק בסדרא בפני עצמה. מחמת שאזהרות שעד כה לא היו נוהגות אלא בביאה ראשונה לארץ. ואפילו מה שנוהגים תמיד כמו ולא תתחתן במ כלל משה רבינו כאן משום והשמידך מהר (פסוק ד) שאינו אלא בשעה זו כמו שכתבתי. אבל פרשה זו יש לנו ללמוד ממנה להתנהג תמיד אפילו בעת שאין אנחנו בישוב ארץ ישראל משום הכי נקבעה בתורה סדרא בפני עצמה וכיוצא בזה בפרשה וארא (ו,ב) ובפרשה נצבים (כט,ט) יע"ש.

והנה בעת אשר כבר נתיישבו בארץ ישראל היה הברכה חלה ע"י קרבנות וביכורים שמברכים מין את מינו כדאיתא בתנחומא פרשה תצוה (יג) ע"ש באורך. אבל בשעת כיבוש לא היו מתעסקים בקרבנות כ"כ רק תמידים ומוספים הקבועים. על כן אמר אשר עקב תשמעון את המשפטים האלה. היינו שיחקרו בתורה. ואמר תשמעון בנו"ן הנוסף להקטין דגם זה אי אפשר בכל ישראל, שהרי המה עוסקים במלחמה אלא שיהיו אנשים קבועים לתלמוד תורה כמו שכתבתי להלן פרשה ברכה על הפסוק שמח זבולון וגו'.

ושמרתם. תעשו מזה החקירה משנה קבועה.

ועשיתם אותם. תוסיפו לחקור לפי זה הכלל. וכמו שכתבתי לעיל ד' ו'.

ושמר וגו'. עבור דה לבד ישמור את החסד לתת ברכה כאשר יבואר. והרי זה כמלכותא דארעא דבשעת מלחמה תמשכנה גם הליכות המדינה פנימה ע"י חוקי המלחמה.

פרק ז, יג

יְגַוְּאֶהְבֶּךָ וְיִבְרַכְךָ וְיִבְרַךְ וְיִבְרַךְ פְּרִי-בִטְנְךָ וּפְרִי-אֲדָמְתְךָ דְגִנְךָ וְתִירֶשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ שְׁגַר-אֲלֵפִיךָ וְעִשְׂתִּירֵת צֹאנְךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְתֶת לְךָ:

ואהבך. דעסק התורה נותן ברכה לא מצד חוקי הטבע דארץ ישראל אלא מצד אהבה. וכמלך לחילו כמו שכתבתי להלן בפרשת והיה אם שמוע.

והרבך. בגדולת הנפש. דרבוני בכמות כתיב וברך פרי בטנך וגו' אלא כענין דכתיב ככוכבי השמים לרוב וכמו שכתבתי לעיל ז'.

פרק ז, יד

יְדַבְּרוּ תְהִיָּה מְכַל-הָעַמִּים לֹא-יְהִיָּה בְךָ עֵקֶר וְעֵקְרָה וּבְבִהַמֶּתֶךָ:

ברוך תהיה מכל העמים. שעוסקים בישוב הארץ במנוחה, ואתה הלא הנך טרוד במלחמה, בכל זאת תהיה הברכה יותר מהם.

עקר ועקרה. אנשים שאין בהם תועלת לעולם.

ובבהמתך. גם הם יסייעו לצורך האדם בכל האפשר. וברבה (ג,ו) דרשו עקר מן התשובה ובהמתך אפילו בבהמין שלך שגם הם ידעו מה להשיב. והיינו משום שהבינו חז"ל דפרשה זו מגעת גם לדורות יוצרו שנהיה בקרב אוה"ע. ויהי מלחמת ישראל רק בתשובות נכונות לפי הענין.

פרק ז, טו

טוֹוְהִסִּיר ה' מִמֶּךָ כָּל-חַלִּי וְכָל-מַדּוּי מִצְרִים הָרְעִים אֲשֶׁר יִדְעֶתָ לֹא יִשִּׂימֶם בְּךָ וּנְתַנֶּם בְּכָל-שְׁנָאֶיךָ:

ממך כל חולי. חולאים שאדם מביא על עצמו ע"י שאינו נזהר באכילה. או ע"י צנים פחים. והכי איתא בב"מ (קז,ב). ובשעת מלחמה או במדינה אחרת שאין רגיל בה, קרוב להיות נכשל בה ע"י שנוי וסת משהנהיג תחלה בארצו ובשעת מנוחה, על כן באה הברכה על זה כאן ביחוד.

וכל מדוי וגו'. מחלות שבאו ע"י עונש ועלולים להיות בארץ ישראל כמו מכת שחין וצרעת ארבה ועוד.

ונתנם בכל שנאיך. הנלחמים עמך.

פרק ז, טז

טז וְאָכַלְתָּ אֶת-כָּל-הָעַמִּים אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לֹא-תַחֲוֶס עֵינֶךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת-אֱלֹהֵיהֶם כִּי-מוֹקֵשׁ הוּא לְךָ:

ואכלת וגו'. בשעת מלחמה.

לא תחוס וגו'. עיין במסכת סופרים פרק ט"ו ומה שכתבו התוס' עבודה זרה (כו,ב) בשם הירושלמי קידושין.

ולא תעבוד וגו'. לא בעבודה לשם עבודת כוכבים מיירי דאם כן מאי כי מוקש הוא לך. והרי גורם השמדה וכליון ממש אלא אפילו לשם חנופה שלא יתגרו ביותר והוי כמו מאהבה ויראה מכל מקום תהיה למוקש לך וכבר נתבאר בספר שמות כ"ג ל"ג ועוד שם ל"ד י"ב יע"ש.

פרק ז, יז

יז כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם:

איכה אוכל להורישם. לא מיירי בעיקר המלחמה שהרי כבר נתרצו ללחום ומוכנים לכך אלא על שנצטוו להורישם ולכלותם. איכה אוכל להגיע לכך וא"כ ראוי להיות בטוב את הנשארם מן המלחמה כדי שלא יתאכזרו גם עלינו לעת מצוא ידם. על זה בא לומר.

פרק ז, יח

יח לא תירא מהם זכר תזכר את אשר-עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל-מצרים:

לא תירא מהם. כי לא יתגברו לעולם. וכך היה ראוי להיות אם לא עברו ישראל לכרות ברית עמהם כמו שכתוב בספר יהושע ושופטים. אבל אם היה ישראל בטוחים בזה לא היה מקום לירא.

פרק ז, יט

יט המסת הגדלת אשר-ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך ה' אלהיך כן-יעשה ה' אלהיך לכל-העמים אשר-אתה ירא מפניהם:

המסות. נתבאר לעיל ד' ל"ד ויותר להלן כ"ט ב' עפ"י המדרש מכות הממסות הגוף לאט לאט עד שלא יהיה להם כח ללחום אף על פי שאינן כלין. **והאותות והמופתים וגו'.** במקום שיהיה נצרך לכך יש לך לדעת גם זה מאשר היה במצרים ותאמין כי כן יעשה וגו'.

פרק ז, כ

כ וגם את-הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד-אבד הנשארם והנסתרים מפניך: וגם את הצרעה וגו'. נוסף על הנהגה שבמצרים יהיה בשבעה עממין ע"י הצרעה.

פרק ז, כא

כא לא תערץ מפניהם כי-ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא:

לא תערץ. הוא שבירת הגדוד בשעה שאין המלחמה הולך בטוב. כמו שכתבתי להלן ל"א ו' הוכחה לזה הפירוש. והזהיר הכתוב שאפילו תראה שמתגברים לא תערץ כמו שהיה בראש מלחמת עי.

כי ה' אלהיך בקרבך. השכינה שרויה בקרב ישראל בשעת מלחמה, כמבואר להלן כ' ד' וכ"ג ט"ו.

אל גדול ונורא. מוראו רבה לענוש תיכף ומיד על איזה דבר. אבל אין מקום לחוש שיתגברו לגמרי ח"ו. אלא עונש הוא לשעה.

פרק ז, כב

כב וְנָשַׁל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת-הַגּוֹיִם הָאֵל מִפְּנֵיךָ מֵעַט מֵעַט לֹא תוּכַל כָּלְתֵם מֵהָר פֶּן-תִּרְבֶּה עֲלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה:

ונשל וגו'. תהיה השגחתו להעתיקם ממקום למקום כדי להחליש כחם. אבל לא תוכל כלותם וגו' והוא משום פן תרבה וגו'. וא"כ זה ג"כ בהשגחה לטובה. ולא מצד מיעוט היכולת להורישם עד כלה.

פרק ז, כג

כג וְנָתַנְם ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הַשְּׂמַדִּים: וְנָתַנְם וְגו'. בַּשָּׁעָה שִׁיתַּחֲזְקוּ פֶעַם לַמִּלְחָמָה בֵּין כָּה וְכָה. עַד הַשְּׂמַדִּים. הַיְינוּ בְעַלֵּי מִלְחָמָה.

פרק ז, כד

כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדְךָ וְהֶאֱבַדְתָּ אֶת-שְׂמֵם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא-יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הַשְּׂמַדְךָ אֲתֵם:

ונתן מלכיהם בידך. גם זו עצה מן השמים שלא בנקל יתקבצו למלחמה כאשר יותן המלך בידך. והאבדת את שם וגו'. של משפחת המלך. למען לא יהיה בנקל להם למהר למנות מלך וללחום. לא יתיצב איש וגו'. ובלי מלך לא ימצא איש עוז ידו ולבו למלחמה. עד שיגיע השמידך אותם לגמרי.

פרק ז, כה

כה כֹּה פִּסְלֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בְּאֵשׁ לֹא-תִחַמְדוּ כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלִקְחַתְּ לָךְ פֶּן תִּוְקַשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֵבַת ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא:

פסילי אלהיהם. מה שיהיה נמצא אז. ואף על פי שלא יהיה עוד עבודה זרה דמשה שהרי כבר נשרף בתחלת המלחמה כמו שכתבתי לעיל פסוק ה' מכל מקום כל זמן שנוהגים בשם אלוה ולא נתבטלו וכבר הגיע לידך שוב אי אפשר לבטל מהתורה. על כן תשרפון באש. והכי מפורש בתוספתא דעבודה זרה פ"ו כל עבודה זרה שביטלה גוי יכול תהא אסורה, ת"ל פסילי אלהיהם תשרפון באש את שנוהג בהם משום אלוה אסור. והכי מבואר ברמב"ם הלכות עבודה זרה פ"ח ה"ח עבודה זרה של ע"ג שביטלוה קודם שתבוא לידי ישראל הרי זו מותרת בהנאה שנאמר פסילי אלהיהם תשרפון באש. כשבא לידנו והן נוהגין בהם אלהות - פירוש שוב לא מהני בטול כדאיתא בעבודה זרה (מב,א) והוא מהתורה. ועיין העמק שאלה סי' פ"ח

אות י"ח. וכ"ה בירושלמי עבודה זרה פ"ד ה"ד אם ירשתו כשהוא אלוה באש תשרופו ואם לאו אשר אתם יורשים אותם וגו'. ועיין מה שכתבתי להלן י"ב ג' בהרחב דבר.

פרק ז, כו

כּוּלָא-תְבִיא תּוּעֵבָה אֶל-בֵּיתְךָ וְהֵייתְךָ חֶרֶם כְּמָהוּ שֶׁקָּץ תִּשְׁקָצְנוּ וְתַעֲבֹב תִּתְעַבְבוּ כִּי-חֶרֶם הוּא:

והיית חרם כמהו. דבשעת מלחמה אם נמצא חרם הוא מסוכן מאד. ומעשי עכן וחרם שאול יוכיחו דתיכף ומיד שנגעו בחרם היה קצף וסלוק שכינה מישראל.

פרק ח

פרק ח, א

אֶל-הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּן וּרְבִיתֶם וּבְאֵתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתִּיכֶם:

כל המצוה וגו' תשמרון לעשות. החל דרוש חדש. ללמד דגם בשעה שלא הגיעו לידי מעשה כל המצות כמו בתחלת ביאה לארץ שחסר עוד כמה מצות שלא נתחיבו עד אחר ירושה וישיבה מכל מקום הזהירם ללמוד כל המצוה כדי לעשות כאשר יגיעו לידי כך. ומזה למדנו דהוא הדין בזמן הגלות שיהיה אח"כ.

וכתיב תשמרון נו"ן הנוסף להקטין דמכל מקום אינו דומה למוד הלכה שנוגע למעשה מיד ללמוד הלכתא למשיחא. וכמו שכתבתי להלן ל' ח' דהלמוד עד שלא הגיע למעשה אינו די להורות בשעת מעשה עד שישוב לעיין אז, אבל מכל מקום הזהיר ללמוד כדי לעשות כאשר יבואו לזה **למען תחיון.** הלמוד גורם חיות הנפש כמו שכתבתי לעיל ו' כ"ד ובכמה מקומות וכתיב תחיון בנו"ן הנוסף המקטין. דודאי אין חיות הנפש בשלמות עד בואם לארץ ישראל ועיין להלן ל' ו'.

ורביתם. גדולת הנפש בחכמה ובשאר דברים.
ובאתם וירשתם וגו'. זכות התלמוד גורם ירושת הארץ וכמו שכתבתי שם ב'.

פרק ח, ב

בּוֹזְכֶרֶת אֶת-כָּל-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבַּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְךָ לְנִסְתֶךָ לְדַעַת אֶת-אֲשֶׁר בְּלִבְּךָ הַתִּשְׁמֵר (מִצְוָתוֹ) [מִצְוָתוֹ] אִם-לֹא:

וזכרת וגו' זה ארבעים שנה. והיה הדבר תמוה למאי סיבב הקב"ה שיהא נמשך מ' שנה. וכמו שרמז אז משה בשם ה' ואמר בשעת בשורת אותה גזרה שהיה להם קשה כחרבות ואמר וידעתם את תנואתי. שביאורו עוד תדעו כוונתי בכך כמו שביארנו שם. וכאן הודיע משה

התכלית שהיה כדי **לענותך** - שתהיו מורגלים בגלות ובהלוך ממקום למקום כמו שהיה במדבר שהלכו כמה מסעות.

לנסותך לדעת וגו'. כבר נתבאר בספר בראשית כ"ב א' עפ"י מדרש ב"ר שיש שלשה אופני נסיונות. א' כדי להטיבו כהכאת פשתן טוב. ב' כדי לדעת כחו כהכאת קדרה של חרס הטובה. ג' כדי להעמיס משא עון הדור כמשא הסוס הטוב. ובא הכתוב להודיענו כאן שהיה הנסיון כדי לדעת את אשר בלבבך שהוא כנסיון הקדרה. וענין הנסיון הוא אם יש בכחך להשים בלב שמירת מצות שלא הגיע זמנם עדין. ודעתא דאינש נקבע בארבעים שנה. כדאיתא בעבודה זרה (ה,ב) לא קאי אינש אדעתא דרביה עד ארבעין שנין ועתה שידענו שיש כח ישראל בזה. הנני מזהיר לעשות כן עתה והוא הדין בימי הגלות.

פרק ח, ג

גוֹיֵעֶנְךָ וַיִּרְעֶבְךָ וַיֹּאכְלֶךָ אֶת-הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא-יִדְעֶתָ וְלֹא יִדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֶנְךָ כִּי לֹא עַל-הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יַחִיֶּה הָאָדָם כִּי עַל-כָּל-מוֹצָא פִי-ה' יַחִיֶּה הָאָדָם:

ויענך וירעבך. עוד טעם על זה המשך הרב כי רצה הקב"ה להרגיל את ישראל בענוי זה שלא יהא מקור פרנסתם נראית בעיניהם. וגם אח"כ **ויאכילך את המן אשר לא ידעת וגו'** הכל לתכלית **למען הודיעך כי לא על הלחם וגו'.** לפי הפשט תועלת ידיעה זו שתהיה כמה עתים שלא תהיה שום תקוה להשיג לחם וא"כ יאבדו כל תקוה לחיות על הארץ. על כן הקדים הקב"ה ליתן כח ועצמה להתפרנס מכל מוצא דבר ה' וזהו תועלת נפלא בימי הגלות. אמנם עוד נכלל בזה עוד כונה. דקרבנות נקראו לחם כדכתיב (במד' כח,ב) את קרבני לחמי לאשי ונתבאר במקומו שהודיע הקב"ה למשה דמוצא פרנסת ישראל בארץ ישראל בא ע"י זכות קרבנות שהוא עבודה המשביע לחם. והיה דעת ישראל נוטה שבזמן הגלות ואין לנו קרבנות תאבד מישראל תקוה וזכות מיוחד לפרנסה ח"ו. על כן האכילם מן במדבר מ' שנה. כדי שידעו דזה לא בא בזכות קרבנות שהרי לא היה שום קרבן מהמן. כמו בארץ ישראל שבא בכורים משבעת המינין לברך מין את מינו כמבואר בתנחומא פרשה תצוה. מה שאין כן במן. ובזה ידעו ישראל כי לא על הקרבנות לבד יחיה האדם.

כי על כל מוצא פי ה' וגו' נכלל בזה כמה ענינים כמו לשון כל שסובל כמה דברים היינו שקידת התורה בכלל שמסיר על כל פנים מחלת הרעבון כמו שכתבתי בתחלת סדרא זו (ז,יב) ובספר שמות ט"ו כ"ז. וביחוד סדר קרבנות וקריאת הפרשה שתקן משה במדבר ומבואר בשאלתות דרב אחאי פרשה נצבים (שאילתא קסא) שהיה אז כמו בגלות שידוע באגדה דתענית (כז,ב) שאמר הקב"ה לאברהם אבינו דסדר קרבנות יועיל כמו ההקרבה. ובמדבר היה כמו בגלות. גם נכלל במוצא פי ה' תפלה כמבואר בתנחומא פרשת כי תבוא דמשה רבינו ראה בית המקדש חרב וקרבנות בטלים עמד והתקין ג' תפלות. ונכלל עוד ברכת הנהנין וכדאיתא בברכות רפ"ו (לה,ב) כל הנהנה מהעוה"ז בלי ברכה, כאלו גוזל הקב"ה וכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית - חבר הוא

לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל מאביהם שבשמים. והביאור משום שע"י ברכות הנהנין מתברך כל מין. והמונע מלברך גוזל השפעה שהקב"ה רוצה להשפיע וכנסת ישראל הנצרכים לכך. וחבר הוא לירבעם שמנע קרבנות מישראל מקור השפעה אז.

(**הרחב דבר:** ובתהלים ס"ח, יב אחר שהודיע דרך הפרנסה לישראל ע"י קרבנות כמו שכתבתי בספר ויקרא כ"ב כ"ט. אמר עוד ה' יתן אומר המבשרות צבא רב. פירוש עוד תהיה שעה שתהיה בטלה הכנה זו שכונן ה' לפרנסת נחלתו ונלאה ויתן המקום ית' אומר. היינו, תפלות וברכות, אשר ישפיעו ברכה לצבא רב, היינו לכל אוה"ע שישראל שרויין בקרבם. ואז יתברכו הכל בשביל ישראל כדאיתא ביבמות דס"ג א' על פסוקים שבברכת אברהם דאפילו משפחות הדרות באדמה אפילו ספינות הבאות מגליה לאספמיא אין מתברכין אלא בשביל ישראל ונתלות באומר שבפי ישראל.

מלכי צבאות ידדון ידדון. שהם ישמחו יעלזו בשפע שמגעת באמת אך להם אבל מכל מקום ונות בית תחלק שלל. ישראל שגרים בקרבם ומכונים בשם שכנים ונות בית, גם המה יחלקו שלל שיהנו מברכות ארצם.

אם תשכבון בין שפתים. מבאר היאך יגיע הנאה לישראל מברכות אוה"ע בארצם. ואמר דלא מיבעי במקום ובזמן שתהיה רשות לישראל להתאחז בארץ אפילו אם תשכבון בין שפתים. שלא יהיה להם רשות להיות באחזקה בארץ, אלא דרים על שפת השדות. ובמסכת ב"ב דל"ו א' קרי להו מגודא דערודי ולבר. היינו קצות השדה שאינן ראויין לזריעה. זה נקרא בלשון הכתוב בין שפתים. מכל מקום כנפי יונה נחפה בכסף. ידוע דעדת ישראל נמשלו ליונה, כמו ששמו חז"ל בסנהדרין דצ"ה א' בפי אבישי בן צרויה זה הרעיון והביאו זה הפסוק וכאן נמשלו ביחוד לפי הענין לכנפי יונה. באשר טבע ישראל להיות סוחרים ועפים ממקום למקום. כמו שכתבתי בספר בראשית ל"ד כ"א. ובזה הברכה ממצייאם כסף מחיר התבואה הנותר מצורך ישוב הארץ והמה נחפים בכסף. ואברותיה - הוא משל לגדולי הסוחרים שהמה טסים למרחוק כמו האבר שבעוף שפורח למרחוק. המה נחפים בירקרק חרוץ - שהוא הזהב. נמצא שביאר הנביא הליכות חיי ישראל בזמן שאינם בארץ ישראל הוא ע"י שהקב"ה יתן אומר המשפיע ברכה.

וכל זה נכלל בדבר ה'. כי על כל מוצא פירוש ה'. וכן אמר ה' מיד אחר הדברות בספר שמות כ' כ"ד בכל המקום אשר אזכיר וגו' ע"ש בביאורינו. ובשביל כל זה זן הקב"ה במדבר.

פרק ח, ד

ד שְׁמִלְתָּךְ לֹא בְלִתָּהּ מַעְלֶיךָ וְרִגְלֶךָ לֹא בְצַקָּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה:

שמלתך וגו'. גם זה היה כדי להודיענו שאפשר להיות במלבושי כבוד גם בתוקף הגלות ואין לנו גידולים הממציאים צרכי לבישה. כמו שהיה במדבר בדרך פלא. ועיין להלן כ"ט ד' תנחומי משה רבינו על עומק הגלות בזה הרעיון יע"ש.

פרק ח, ה

הַיְדַעַת עִם-לִבְבְּךָ כִּי כֹאשֶׁר יִסֹּר אִישׁ אֶת-בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרֶךָ:

וידעת עם לבבך. הידיעה של היום שמונחת במוח תהיה מושרשת בלבבך. שלא תהי נצרך עוד לחקירה בשכל כי כאשר וגו' לא בשביל נקמה ח"ו אלא לתועלת כמו אב המייסר את הבן. ועוד דרך האב המייסר את הבן מקדים רפואה שתהיה מוכנה אחר הכאה. כך יסורים שהקב"ה מייסר את ישראל במדבר במה שהגיע מ' שנה. בא לתועלת לדורות הגלות. והקדים בזה רפואה למכה.

פרק ח, ו

וּשְׁמַרְתָּ אֶת-מִצְוֹת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכֵי וּלְיַרְאֵה אֹתוֹ:

ושמרת את מצות וגו'. חוזר לתחלת הדרוש (פסוק א). דמאחר שכן יקר דבר ה' להחיות דגן בישראל אפילו בלי מעשה שהוא תכלית כל דבור. על כן ושמרת את מצות אפילו לא הגיע למעשה. אלא מכל מקום יועילו ללכת בדרכיו להכיר מהם דרכי ה'. כמו שהסביר ברמב"ם שלהי כמה הלכות למוד דבר מסור מגופי הלכות שאין נוהגים עתה. וליראה אותו. שיהיה להועיל להשיג יראת ה' כמו שכתבתי לעיל ו' כ"ד.

פרק ח, ז

זֶכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִבִּיאֵךְ אֶל-אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם עֵינַת וְתַהֲמַת יִצְאִים בְּבַקְעָה וּבְכָרָה:

כי ה' אלהיך וגו'. הוסיף המקרא להשריש אמונה זו בלבבינו שע"י דברות שפתינו אנחנו ניזונים שהרי אפילו בארץ ישראל שעיקר פרנסת הארץ באה ע"י עבודת קרבנות מכל מקום מצות עשה לברך את ה' אחר המזון. וזהו כדי להמשיך ברכת הארץ כדאיתא בב"מ (קיד, א) דהקדש טעון ברכה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' וגו'. מזה יש ללמוד דבגלות שאין קרבנות עלינו להרבות תפלות וברכות וכל מוצא דבר ה' כדי שיהיה בזה מקור חיי ישראל. עוד יש לומר דמשום הכי נסמך ישיבת ארץ ישראל לכאן אף על פי שמדבר על שעה שאנחנו בחו"ל כמו שהיינו במדבר. ללמדנו בזה דאפילו בהיותנו בחו"ל הרי אנחנו מחויבים להזכיר בברהמ"ז ברכת הארץ. דאף על פי דכל זמן שלא נכנסו לארץ ישראל לא ברכנו על הארץ כמבואר בברכות (מח, ב) יהושע תיקן ברכת הארץ מכל מקום אחר שנכנסנו עלינו לברך עליה אף על פי שאין אנו עליה.

ארץ נחלי מים. אף על פי שאין כל ארץ ישראל מלאה נחלי מים וכמבואר בסוף פרשה זו לא כארץ מצרים וגו' ועל כן נקראת נלאה בתהלים ס"ח, י. אבל מכל מקום יש מקומות מבורכים במים כמו סמוך לירדן וכדומה.

עינות ותהומות. כמו עיר שכם שמלאה עינות מים.

פרק ח, ט

טָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכַּנְתָּ תֹאכַל-בָּהּ לֶחֶם לֹא-תִחְסַר כָּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִינֶיהָ בְּרָחַל וּמִהַרְרֵיהָ תִּחְצַב נַחֲשֶׁת:

לא תחסר כל בה. כך נמצא במקומות מפוזרים מכל מינים שבעולם כמבואר באיכה רבתי שהראה ר' יהושע בן חנניה להקיסר איזה מינים נפלאים שביקשו ממנו. והעיקר הוא בהר המלך שבשבת יוסף כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ט כ"ה ובפרשה וזאת הברכה (לג,טו) בברכת יוסף.

פרק ח, יא

יֵאֱשָׁמֵר לָךְ פֶּן-תִּשְׁכַּח אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי וְחֻקְתַּי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם:

השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך. אין הכונה כאן כמו לעיל ו' י"ב השמר לך פן תשכח את ה'. דשם מיירי בשעת כיבוש הארץ, כמו שביארנו שם, והזהירם שלא יסיחו דעתם מן ה', כמבואר בענין. אבל כאן מיירי לאחר שנתיישבו בארץ, כדכתיב בסמוך ובתים טובים תבנה וישבת, והזהירם שלא ישכחו בדרך כלל שה' מנהיגם ומפרנסם, והיינו דכתיב את ה' אלהיך. והדבר מובן דמכל שכן הננו מוזהרים על זה בעת הגלות. אלא בראש הפרשה שהזהירנו על הבטחון היער ביותר על עת הגלות. וכאן שהזהירנו על השכחה בהשגחת ה' העיר ביותר על עת של ישיבת הארץ במנוחה והשקט. (ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא (כג,מב) שהזהירה תורה בישיבת סוכה להיות לאות לשני אופנים הללו).

לְבַלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי וְחֻקְתַּי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם. הקדים הכתוב משפטים לחקים. מבואר כדאיתא ביומא (זב,ב) דמשפטים מצות שהדעת נותנת עליהם וחקים שאין דעת בני אדם נותנת. ומשום הכי כתיב אשר אנכי מצוך. ולא אשר אנכי מלמד אתכם, כמו דכתיב במקום חקים ומשפטים כמה פעמים.

וענין זה המקרא, דהמאמין בהשגחה פרטית הוא מכריח עצמו לעשות ככל המצוה שבזה תלויה השגחה העליונה מה שאין כן אם ישכח יסוד ההשגחה ממילא לא ישמור כל המצוה. והנה תניא בתוספתא ברכות רפ"ד (א) הנהגה מן עוה"ז בלי ברכה מעל עד שיתירו לו כל המצות. פירוש מי שמסיר אמונה זו מלבו שה' זן ומפרנס ואין צריך ברכה לה' הרי זה מועל והולך עד שניתרים לו כל המצות. ולמדו חז"ל מסמיכות לבלתי שמור מצותיו וגו' אצל ברכת המזון. אשר מזה הוסיפו חז"ל ברכת הנהנין לפני המזון.

פרק ח, יב

יִבֶּן-תֹּאכַל וְשִׁבְעַת וּבָתִּים טָבִים תִּבְנֶה וַיִּשְׁבַּת:

פן תאכל ושבעת. תחלה (פסוק יא) הזהירה תורה על השכחה מצד החקירה ודעה כוזבת. ועתה הוסיפה להזהיר פן מצד פתוי הלב שהשביעה גורמת, כדכתיב (להלן יא,טז) פן יפתה לבבכם וסרתם.

ובתים טובים וגו'. וגורם הרחבת הלב כדרך דירה נאה. עד שבלי לב ולב הוא מכחיש.

פרק ח, יג

יג וּבְקֶרֶךְ וְצִאֲנֶךָ יִרְבִּין וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה-לְךָ וְכָל אֲשֶׁר-לְךָ יִרְבֶּה:

ובקרך וצאנך ירביון. המרבים עושר ורב תבואות בכח שור. וצאן מעשרות לבעליהן.

וכסף וזהב ירבה לך. ע"י מכירת התבואה וצמר.

וכל אשר לך ירבה. עניני תענוגי בני האדם. שהם מפתים את הלב.

פרק ח, יד

יד וְרַם לְבַבְךָ וְשִׁכַחְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים:

ורם לבבך. לחשוב גדולות עליך כמו שפירש הכתוב להלן (פסוק יז) ואמרת בלבבך כחי וגו'.

ושכחת את ה' וגו' מבית עבדים. והיה לך אז לב נכאה ושקוע בעבדות.

פרק ח, טו

טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמַּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׂרָף וְעִקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין-מַיִם הַמוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ:

המוליך וגו'. שני מקראות הבאות המה להוכיח שהקב"ה רוצה להשגיח עלינו בכל שעה, ולא נחשוב שאינו משגיח עלינו אלא בתחלת התקופה שיהיה מעמדנו כך או כך או בתחלת השנה, אבל לא בכל שעה, וכאשר יבואר לפנינו בפסוק הסמוך. על זה הקדים הכתוב להוכיח שרצון הקב"ה להאמין בו שהוא משגיח בכל שעה, מדהוליךך **במדבר הגדול וגו'.** והיה הכרח להשגיח בכל שעה, ולא הוליך אותנו בהשגחתו במקום אשר אין נחש שרף ועקרב, אלא רוצה להראות לנו שהוא רוצה להשגיח בכל רגע.

וצמאון אשר אין מים. לא במקום שהמים מועטין, כמו שהיה בשנת הארבעים כמו שכתבתי בספר במדבר כ' י"א. אבל הקב"ה הוליךך במקום אשר אין מים כלל והיינו בעת נסעו מים סוף במדבר שור. והלכו שלשת ימים בלי מים והיה השגחה פרטית על כל אחד שלא יצמא. **המוציא לך מים מצור החלמיש.** ואח"כ כשנתן מים לא ברא צור ספוגי שהוא נותן מים אלא צור החלמיש. וברגע שצמאו הוא צוה והוציא מים. כל זה הוכחה שהקב"ה משגיח ויכול בכל רגע.

פרק ח, טז

טז הַמֵּאֲכֹלְךָ מִן בַּמַּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא-יִדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עֲנֹתְךָ וְלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִיבְךָ בְּאַחֲרֵיתְךָ:

אשר לא ידעו אבותיך. ולא עלה על הדעת שיהיה כן.

למען ענותך. טרם שראו פתח תקוה לזה.

ולמען נסותך להיטבך באחריתך. אין הפירוש שיהיה טוב לך באחריתך דאם כן להיטיב לך מיבעי. אלא להיטיב אותך. פירוש הנסיון בזה שהוא כנסיון הפשתן שכתבנו לעיל ב' בשם מ"ר. והיינו להרגיל אותך בבטחון על רגע אחרון. ומכל זה מבואר שהקב"ה משגיח בכל רגע.

פרק ח, יז

יז ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את-החיל הזה:

ואמרת בלבבך כחי וגו'. היאך אפשר שתאמר בלבבך כך אחר שהראית לדעת כ"כ.

פרק ח, יח

יח וזכרת את-ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל למען הקים את-בריתו אשר-נשבע לאבותיך כיום הזה:

וזכרת וגו'. אם נפרש שהוא סיום הענין וצווי שיזכור כי הוא הנותן כח וגו' קשה לפי זה הפרשה הסמוכה והיה אם שכח וגו'. מה באה פרשה קטנה זו להוסיף חדשות. וגם אין סדר המקראות נוחין להתפרש, שאומר ואמרת בלבבך וגו' ולא סיים מה יהיה מאמירה זו. ורק חוזר לצווי.

אלא הכל קאי על ואמרת בלבבך, שהחשוב שאין הקב"ה משגיח עליך אלא במה שנותן לך כח לעשות חיל. ומאז שנתן לך כח בתחלת יצירה וכדומה בתחלת השנה, שוב אתה בעצמך עושה לך את החיל הזה. ומסיים עוד. למען הקים וגו'. תחשבו עוד כי מה שנותן לך כח אינו אלא כדי להקים את בריתו ואחר שכבר הקים שוב אין לו עסק עמך. וא"כ אין לנו לברך את ה' אלא פעם אחת בשנה וכדומה. על זה מסיים:

פרק ח, יט

יט והיה אם-שכח תשכח את-ה' אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחווית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון:

והיה אם שכח וגו' והלכת אחרי אלהים אחרים. תגיע מזה הרעיון לחשוב שאין הקב"ה משגיח עליך כלל אפילו לתת לך כח לעשות חיל, אלא **והלכת אחרי אלהים אחרים.** שתאמין שהם משגיחים ביותר. ויגיע עד אשר העדתי בכם היום וגו'.

פרק ח, כ

כ כגזים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם:

כגזים אשר ה' מאביד מפניכם. אשר אין להם רגל בארץ.

כן תאבדון. מבלי איש עובר. וזה העונש אינו מחמת עבודה זרה לחוד אלא **עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם.** שזה יהיה גורם עוד שלא תעסקו בתורה כלל. וזה גורם חרבן הארץ וכדאיתא בנדרים (פא,א) ובאיכה רבתי. דבר זה שאלו לחכמים ולנביאים (ירמי' ט,יא-יב) על

מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורת וגו'. פירוש עיקר החרבן היה משום עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים כדאיתא ביומא (ט,א) אבל חורבן הארץ לגמרי הוא מפני עזיבת התורה. וכל זה גורם במה שמתחלה שכחו את ה' שהוא המשגיח בכל רגע.

פרק ט

פרק ט, א

אֲשַׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת-הַיְרֵדָן לְבֹא לְרִשְׁתָּה גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׁמַיִם:

שמע ישראל. החל דרוש חדש. להרחיב הענין הקודם שסיים אשר במה שישכחו לברך ברהמ"ז והיא השגחת ה', יבואו לידי עבודה זרה וביטול תורה לגמרי, ומזה יבואו לחרבן הארץ לגמרי. ושני דברים הללו מתמיהים וקשה להאמין איך אפשר לחוש שנבא לידי עבודה זרה שבאותו הדור היו רחוקים מזה הרעיון. וגם האיך אפשר שיהא הארץ חרבה ושוממה. על זה החל לומר דרוש חדש הנה אתה עובר וגו'.

פרק ט, ב

בעם-גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני-ענק:
אתה ידעת. מדעתך ושכלך.
ואתה שמעת. מפי שארי אוה"ע החזקים ממך שגם הם חושבים אשר **מי יתיצב וגו'.**

פרק ט, ג

גידעת היום כי ה' אלהיך הוא-העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך:
ידעת היום וגו'. תדע בודאי כי כן הוא ולא יפול בלבבך שום ספק.
הוא ישמידם. את מי שנכנס למלחמה.
והוא יכניעם. את הנשארים בארץ.

פרק ט, ד

דאל-תאמר בלבבך בהדף ה' אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את-הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך:
אל תאמר בלבבך וגו'. הזהיר הרבה להוציא מלבבם שתי טעויות. אחת שלא יהיו בטוחים בעצמם שלא יהיו נכשלים בעבודה זרה. והיא אזהרת חז"ל אל תאמין בעצמך וגו' דהאמנה בעצמו גורם שלא להיות נזהר בדברים הקרובים להכשיל ולבוא לידי עבירה. וזה באמת אסור

כדאיתא במסכת עבודה זרה (יז,א-ב) ניזיל אפיתחא דעבודה זרה דנכיס יצריה. (והא דקאמר חברי' ניזיל אפיתחא דבי זונות וניכפיה ליצריה וניקבל אגרא. אינו אלא משום שהיו עוסקים בתורה, כמבואר שם, וכמו שכתבתי לעיל (ג,כו) לענין שישבו בגיא מול בית פעור וגם אך ההכרח הביא לידי כך כדי לעבוד מע"ז שיש אזהרה אל תקרב וגו' אבל בלא זה ודאי אסור לבטוח על עצמו ולהתקרב לדברים שמביאים לידי עבירה). הטעות השנית. שלא יהיו בטוחים בהקב"ה שלא יחרב וישום ארץ ישראל בשום אופן אפילו יעבדו עבודה זרה. שהרי הוא ית' חפץ מאד בישוב ארץ ישראל.

על זה אמר **בצדקתי הביאני ה'.** והוא בטוח בי שלא אחטא א"כ גם אני יכול לבטוח בזה. **וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך.** כ"כ גבר חפץ ה' ביושב ארץ ישראל עד שבכל רשעת הגוים שהיתה גם עד כה לא הוריש אותם ולהניח ארץ ישראל שממה. אלא מפניך שמצא אותך זכאי וצדיק. אבל אם גם אתה תחטא בעבודת כוכבים, הלא לא תימצא אומה אחרת טובה ממך. ולהניח את ארץ ישראל שממה זה אי אפשר כמו שלא הוריש את ז' אומות עד כה. על זה משיב משה רבינו דשני הדמיונות האלה כוזב.

פרק ט, ה

הלא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את-ארצם כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את-הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב: **לא בצדקתך וביושר לבבך.** ידוע דיש צדיק עפ"י הרגלו עד שנעשה טבע ואינו בא מהר לידי עבירה. ויש שהוא ישר לב בטבע שאינו צריך להגביר דעתו על יצרו. ואמר משה רבינו כי לא בצדקתך ולא ביושר לבבך בטח ה' בכם.

כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך. הוסיף משה רבינו לומר אלהיך שמשמעו עפ"י השגחתו עליך נעשתה רשעת הגוים האלה. כדתניא בתו"כ פרשה אחרי פ"ט ומנין שלא היתה אומה שהתעיבו מעשיהם יותר מן הכנענים כו' ומנין לדור אחרון שהתעיבו מעשיהם יותר מכלם ת"ל וכו' ומנין למקום שבאו בו ישראל וכבשו שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל כו' ומנין שביאתם של ישראל גרמה להם כל המעשים הללו ת"ל אשר אני מביא אתכם שמה. הרי מבואר דבהשגחת ה' על ישראל לטובה גרם שיתעבו הכנענים מעשיהם ביותר כדי שתתמלא סאת דינם. ועיין מה שכתבתי בספר בראשית י"ט א' דרך היא המדה וא"כ בטלה הטענה השניה שבטחו ישראל שאי אפשר שישומם הקב"ה ארץ ישראל מדלא הוריש את הכנענים עד כה. דבאמת לא נתמלאה סאתם ולא שלם עון האמרי עד שהגיע זמן שיכנסו ישראל לארץ גרם הקב"ה שיתעבו הכנענים מעשיהם ביותר. הא אלו היה מכבר מעשיהם מתועבים ביותר היה הארץ קאה אותם אפילו אם תהיה הארץ שממה. וכן אם יחטאו ישראל ביותר אין בטחון להם שלא יגלו ותהיה הארץ שממה כמו שנאמר בתוכחה.

ולמען הקים וגו'. ולא מחמת שהוא ית' בטוח עליך שלא תטמא את הארץ בעבודת כוכבים אלא משום שכבר הבטיח בשבועה. על כן גרם להם שיגיעו הכנענים למדת הדין.

פרק ט, ו

**וַיִּדְעַתְּ כִּי לֹא בְצַדִּיקְתָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ אֶת-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עִם-קִשָּׁה-
עֹרְףָ אָתָּה:**

וידעת היום. תחקור ותעמוד על הידיעה הברורה שאין מקום לבטוח בכם מצד צדקות שבאו מהרגל טוב ולא מיושר לב. כי לא כן. ולהיפך כי עם קשה עורף אתה. טבע שלכם קשה לישר ביותר. וכמאמרם ביצה (כה,ב) ישראל עזים הן ואינם נחתים מפני כל.

פרק ט, ז

**ז זָכַר אֶל-תִּשְׁכַּח אֶת אֲשֶׁר-הִקְצַפְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמַן-הַיּוֹם אֲשֶׁר-יָצֵאתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַד-בְּאֶמְךָ עַד-הַמָּקוֹם הַזֶּה מִמְרִים הָיִיתֶם עִם-ה':**

זכור אל תשכח. תניא בתו"כ פרשת בחקתי וכן הוא אומר זכור אל תשכח את אשר הקצפת יכול בלבך כשהוא אומר אל תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפוך. וא"כ משמעות הלשון זכור באופן שלא יהא נשכח. והוא במה שתזכור בפה. וכבר מבואר הכרח זכירה זו. כדי שלא יהא אדם בטוח בעצמו ויהי נזהר בעבירה קלה כבחמורה שלא יבא מן הקלה אל החמורה.

ממרים הייתם עם ה'. גם בהיות גלוי שכינה עמכם הייתם ממרים. ומכל שכן בשעה שלא יהיה גלוי שכינה עמכם.

פרק ט, ח

ח וּבַחֲרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת-ה' וַיִּתְאַנֶּף ה' בְּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:

ובחרב הקצפתם וגו'. האריך דרוש גדול לסתור שתי המחשבות יחד. האחת שבטוחים שלא יבואו לידי עבודה זרה הרי בחרב במעמד הנבחר ההוא הקצפתם את ה'. שנית שבטוחים שאפילו יעבדו עבודת כוכבים לא יגלו מארץ ישראל משום שהקב"ה חפץ בישובה. הרי **התאנף ה' בכם וביקש להשמיד אתכם.** אף על פי שמתחלת הבריאה אהבת אתכם מחמת שנשמת ישראל חלק אלוה ממעל כמו שכתבתי לעיל ז' ח'. מכל מקום נוח היה לפניו להשמיד אתכם. מכל שכן שלא יפלא שיעשה הארץ שממה כשיהא הדין נותן לכך. והוסיף להאריך בזה הדרוש להראות שאין דבר חוצץ בפני מידת הדין. וסיפר כי בעלותו ההרהר:

פרק ט, ט

טבעלתי הִהָרָה לְקַחַת לוחַת הָאֲבָנִים לוחַת הַבְּרִית אֲשֶׁר-כָּרַת ה' עִמָּכֶם וְאִשָּׁב בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי:

לוחַת האבנים. דקדק האבנים בה"א הידיעה. אות היא שהיו מתחלת הבריאה שיהיו אבני לוחות, וכדאיתא באמת בפסחים (נד,א) שהמה מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות.

לוחַת הברית. שכרת ע"י ברית עמכם. והרי מטעם שני הדברים הללו היה ראוי להיות יסוד חזק שלא יהיו נשברים בשום אופן.

ואשב בהר וגו'. הרי מצדי שהטרחתי הרבה עליהם גם זו היתה סיבה שלא ישברו ולחוס על טרחתי.

פרק ט, י

י וַיִּתֵּן ה' אֵלַי אֶת-שְׁנֵי לוחַת הָאֲבָנִים כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וְעָלִיהֶם כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקֶּהֱל:

ויתן ה'. כבר נתן ויצא מכח אל הפועל.

כתובים באצבע אלהים. הכתב והמכתב מעשה שמים ושהם מתחלת הבריאה וכדאיתא בפסחים שם ומשמעות אלהים כאן. שבורא שמים וארץ. וכיוצא בזה הרבה כמו שכתבתי ראש פרשת בראשית ושם ט' ט"ז ובכמה מקומות.

ככל הדברים. ולא ממש כאשר דבר. באשר הפרשיות נכתבין אנכי ולא יהיה ביחד. ולא תחמוד בית ולא תחמוד אשת בפני עצמו. ובשעת הדבור היה אנכי דבור בפני עצמו ולא יהיה בפני עצמו. שהרי אנכי ולא יהיו נחשבים לשנים כדאיתא במכות (כד,א) אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום. וממילא הני תרי לא תחמוד חדא נינהו

[ובתשובת הגאונים בשם רה"ג איתא לענין חלה שיעור מ"ג ביצים וחומש. שדברי סופרים על הספר נתנו כדכתיב ועליהם ככל הדברים].

אשר דבר ה' עמכם. ולהלן י' ד' כתיב אליכם יבואר שם.

פרק ט, יא

יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה נָתַן ה' אֵלַי אֶת-שְׁנֵי לוחַת הָאֲבָנִים לוחַת הַבְּרִית:

נתן ה' אלי וגו' לוחַת הברית. בשעה שנגמר הנתנה בסוף מ' יום אז נקראו לוחַת הברית. וזהו כפילות הכתובים ויתן ה' אלי וגו' (פסוק י) ויהי מקץ וגו' נתן ה' אלי. אלא משום דבתחלת ארבעים בעוד לא נגמרה הנתנה לא נקראו כי אם לוחַת האבנים עד סוף מ' יום שנגמרת הנתנה נקראו לוחַת הברית. והענין דיודע מאמרם ז"ל דבלוחות נכללו כל תורה שבכתב והלכות שבע"פ. וכל זמן שלא נגמר הלמוד עם משה ולא נתבאר המרומז במ למה עוד לא נגמר הברית שהרי דבר אחד מעכב כדאיתא בבכורות (ל,ב) נכרי שבא לקבל דברי תורה חוץ

מדבר אחד אין מקבלין אותו. והכי נמי כל זמן שלא נגמרו קבלות כל הלכות לא נגמר הברית. והנה אחר כל ההכנה רבה הלזו:

פרק ט, יב

יבֹּיֵאמֶר ה' אֵלַי קוּם רַד מִהֵר מִזֶּה כִּי שָׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאת מִמִּצְרַיִם סְרוּ מִהֵר מִן-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתֶם עֲשׂוּ לָהֶם מִסָּכָה:

ויאמר וגו' קום רד וגו'. ולא חס על כל היקר וכל הטורח שהיה בזה.

פרק ט, יג

יגֹּיֵאמֶר ה' אֵלַי לֵאמֹר רְאִיתִי אֶת-הָעַם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם-קֶשֶׁה-עֲרָף הוּא:
ויאמר ה' וגו'. אמירה בפני עצמה היא ככתוב בפרשה תשא (לב, ט). באמירה ראשונה ביטל מעשה הלוחות שיגע משה מ' יום וכאשר יבואר. ובאמירה שניה עלה ברצון להשחית כל האומה אף על פי שהם תכלית הבריאה והיו באהבה כמו שכתבתי לעיל (פסוק ח).

פרק ט, יד

יד הֲרַף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאַמְחָה אֶת-שְׁמֵם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וְאַעֲשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי-עֲצוּם וְרַב מִמֶּנּוּ:

ואשמידם ואמחה את שמם וגו'. השמדה לחוד אינו מוכיח על כליון גמור אלא אותו דור ולא בניהם משום הכי פירש ואמר ואמחה את שמם שהוא לאבד גם את הטף. והוא נכלל במה שאמר ה' ויחר אפי בהם ואכלם ככתוב בפרשת כי תשא (לב, י).

פרק ט, טו

טו וְאֶפְנֶה וְאַרְדּוּ מִן-הָהָר וְהָהָר בָּעֵר בְּאֵשׁ וְשָׁנֵי לוחות הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדַי:
ואפן וארד וגו'. מבואר בספר שמות ל"ב ט"ו הכוונה בזה הלשון שירד לאחור ופניו כלפי שכינה.

וההר בוער באש. ועדיין היה בוער באש ולא היה כמו שאמר ה' מתחלה במשוך היובל המה יעלו. ממילא יהא נפסק האש וגלוי שכינה. אבל כאשר ירדתי לאחור ראיתי שעדיין ההר בוער באש. ומזה היה לי הוכחה דרצונו ית' ליתן לי לוחות שניות ומסתמא רצונו שישברו לוחות אלו. והיה נצרך לוחות שניות.

ושני לוחות הברית על שתי ידי. גם מזה היה לו הוכחה שרצונו ית' בכך כאשר יבואר בסמוך. משום הכי פירש שהיו על שתי ידיו, לא כמו שאנו אוחזים בספר תורה אלא היו מונחים על שתי ידי.

פרק ט, יז

יִזְוֹתְפֹשׁ בְּשָׁנֵי הַלְחַת וְאֲשַׁלְכֶם מֵעַל שְׁתֵּי יָדַי וְאֲשַׁבְּרֶם לְעֵינַיִכֶם :

ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם. לא שהטיתי את ידי וממילא נפלו. אלא תפשתי אותם והשלכתים. וזהו שלא בדרך הטבע שהרי היו מונחים על שתי ידיו ואיך היה אפשר לאחוז בהם ולהשליכם אלא שהיה בזה עזר מה'. הרי דלא חס המקום על הלוחות היקרים האלה.

פרק ט, יח

**יח וְאֲתַנְפַּל לְפָנַי ה' כְּרֹאשׁוֹנָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לְחֶם לֹא אֶכְלֹתִי וּמִים לֹא שָׁתִיתִי
עַל כָּל-חַטָּאתְכֶם אֲשֶׁר חָטַאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינַי ה' לְהַכְעִיסוֹ :**

ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל-חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו: ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. הוסיף משה להוכיח כי כמו שהיה קשה הדבר שינתנו הלוחות והיה נצרך מ' יום. כך היה קשה לפעול שלא תתבטל הברית שהיה עמכם לגמרי. כל זה הוכחה גמורה שמידת הדין קשה לבטל ואין בטחון כמו שכתבתי לעיל. ופירוש **כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה** אין הכוונה שהתפלל בתמידות ארבעים מעת לעת שזה אי אפשר בשום אופן. וגם אינו כראשונה שלא היה תפלה אלא שעה קטנה. ובספר שמות ל"ב ל' הבאתי פרקי דר"א פרק מ"ו שבכל אותם מ' יום אמצעים היה למשה עסק במחנה. וכ"כ הגר"א בפירוש סדר עולם רבה אלא שפירוש כראשונה היינו שעלה להר בכל יום להתפלל ואח"כ ירד. ולי נראה דהי פירושו כמו בראשונה שאמר לי ה' לך רד מגדולתך (לב,ז). ושניתי דרכי להתפלל תפלה מיוחדת של למה ה' יחרה אפך בעמך וגו' (לב,יא) ובתוך תפלה קבועה דוקא ומשום הכי לא הקדים שבח כמו שעשה בתפלה דפרשה ואתחנן (לעיל ג,כד) וכדאיתא בעבודת כוכבים (ח,א) דכך הדין, אלא משום שהתפללתי תפלה קבועה שיש בו שלש ראשונות וזהו שבח כמו שכתבתי שם בספר שמות בפסוק ויחל משה. כך במ' יום הללו אף על פי שכבר הנחם ה' על הכליון מכל מקום הייתי בירידה מגדולתי. והתפללתי בכל יום ולילה תפלה קבועה ובו תפלה מיוחדת הכתובה להלן פסוק כ"ו ומשום הכי גם כאן לא הקדים שבח. והא שהתפלל משה הרבה פעמים, הוא משום דכל מה שמרבים בתפלה נשמעת יותר כדאיתא ביומא (כט,א).

לחם לא אכלתי וגו'. עוד הייתי בתענית כמו בעת צרה ונפיש ריתחא.

פרק ט, יט

**יט כִּי יִגְרָתִי מִפְּנֵי הָאֵף וְהַחֲמָה אֲשֶׁר קִצַּף ה' עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי גַּם
בְּפַעַם הַהוּא :**

להשמיד אתכם. דאף על פי שכבר ניחם ה' על הכליון מכל מקום לא ניחם עדיין על השמדת אותו דור. כמבואר להלן כ"ה כי אמר ה' להשמיד אתכם. והיה הרצון שיהיו נשמרים הטף עם משה עד שיגדלו, כמו שהיה במרגלים. אלא דשם נשאר זה הדור עצמו מ' שנה, ובשעת העגל היתה הגזרה להשמיד זה הדור בפעם אחת. כמו שעלה על רצון ה' גם במרגלים שיהיה כן כמו שביארנו בפרשת שלח (יד,יב).

גם בפעם היא. כמו שכתב הרמב"ן לבד פעם הראשונה בהר ששמע להנחם מכליון לגמרי. ובגמרא ברכות למדו מכאן שהמאריך בתפלתו אין חוזרת ריקם היינו שדקדקו מלשון גם שלא היה ראוי להיות נשמע אבל מחמת רבוי תפלה נשמע.

פרק ט, כ

כ ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם-בעד אהרן בעת ההוא :

להשמידו. היינו אותו עצמו שהרי אין בניו גדולים נענשים בעון האב. ומבואר ברבה פרשת צו דלהכי כתיב בכל פרשת ויקרא רק בני אהרן ולא אהרן בשביל שהיה הכעס רק על אהרן עד שביקש משה ונתפייס ואמר צו את אהרן ואת בניו. [אכן שם איתא אין לשון השמדה הכתוב כאן אלא כלוי בניו ובנות וכו' דייק המדרש הכתוב כאן. דבכל מקום אינו כן אלא כאן הכוונה הכי ולמדו מדכתיב גם בעד אהרן. ומאי גם אלא משום שנגזר עליו ועל כלוי זרעו והתפלל גם עבור הבנים גם בעד אהרן].

פרק ט, כא

כא ואת-חטאתכם אשר-עשיתם את-העגל לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר-דק לעפר ואשלה את-עפרו אל-הנחל הירד מן-ההר :

ואת חטאתכם וגו'. אחרי שהוכיח שאין בטחון במה שיהיו כבר חושבי הארץ כמו שלא היו בטוחים מצד שכבר נכנסו בברית ונתקבלו הלוחות. חזר להוכיח שאין בטחון בעצמם שלא יחטאו בעבודת כוכבים, שהרי לקחתי את העגל ואשרוף אותו באש וגו', ואין ספק שלא עשה משה מעצמו כל זה שהרי המים היו בודקין בנס כמו שהוכיחו מדכתיב (שמו' לב, כ) וישק את בני ישראל. ומזה מוכח שהיה סכנה שלא תשובו לכסלה. על כן צוה ה' לשרוף ולכתות אותו טחון היטב לעפר הרי שאין בטחון.

פרק ט, כב

כב ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקציפים הייתם את-ה' :

ובתבערה ובמסה וגו'. אלו המקומות בין סיני ובין קדש ברנע שהייתם מתנהגים בבחינה עליונה כולם קרובים לה' כמו שנתבאר בפרשת בהעלותך (יא, א) ושלה (יג, ב) ובכמה מקומות. מכל מקום מקציפים וגו'.

פרק ט, כג

כג ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את-הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את-פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו :

ובשלח ה' אתכם. לא כתיב באמור ה' לכם עלו ורשו את הארץ. כי באמת בקדש ברנע לא היה הדבור עלו ורשו כמו בחורב, כמו שכתבתי לעיל (א, כ) שרק משה אמר עלה רש. אלא

בשלוח וגו' שהסכים שתהיה כבישת הארץ לא בגלוי שכינה כמו שהיה במדבר וה' הולך לפניו וגו' אלא הם ילכו בהשגחה פרטית הלטה בהליכות הטבע, ובשביל זה הסכים לשלוח מרגלים, כמו שביארנו שם בפרשת שלח ולעיל שם.

ותמרו את פי ה' אלהיכם. מה ששמעתם בעצמכם מפיו ית' אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו'.

ולא האמנתם לו. כי רצונו להיטיב עמכם. והייתם סבורים שבשנאתו אתכם עשה כל זה כדי להאביד אתכם כמבואר בארוכה בפרשת דברים.

ולא שמעתם בקולו. זה כת שניה שהיה שם שהאמינו שרוצה להשגיח וגם יכול אפילו בהלך הטבע אלא שלא רצו להשתעבד תחת השגחתו שתלוי פרנסת הארץ בתורה ומצות. ונכלל בזה העיקר דיוק למוד התורה, שבזה הוא תלוי ההשגחה, ובזה היה עיקר הסרוב. והיינו דיוק הכתוב בקולו, ולא אמר לקולו, אלא היינו דיוק בדבר ה' כמו שכתבתי כמה פעמים.

פרק ט, כד

כד ממרים הייתם עם-ה' מיום דעתי אתכם:

מיום דעתי אתכם. גם במצרים בעת אשר צר לכם ותקדו ותשתחוו על הפקידה גם אז הייתם ממרים בסוף. כל זה ראייה שאין בטחון בעצמכם. ומשום הכי הכרח להזהר מדבר הגורם לעבודת כוכבים ממש וזהו עיקר הדרוש.

פרק ט, כה

כה ואתנפל לפני ה' את-ארבעים היום ואת-ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי-אמר ה' להשמיד אתכם:

את ארבעים היום וגו'. כבר נתבאר הכוונה בכל עת תפלה קבועה. ושעה אחת ביום מיקרי יום ושעה אחת בלילה מקרי לילה כמו שכתבתי ס"פ צו.

פרק ט, כו

כו ואתפלל אל-ה' ואמר אדני ה' אל-תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר-הוצאת ממצרים ביד חזקה:

ואתפלל אל ה' וגו'. לא זה נוסח התפלה שהיה בהר ולא כהרמב"ן ז"ל אלא נוסח אחר לפי הענין כאשר יבואר השנוי והטעם.

עמך. שהם נקראים על שמך עם ה'.

ונחלתך. שלקחת לך לנחלה להשגיח עליה לטוב כמו איש על נחלתו.

אשר פדית בגדלך. שהראית גדולתך בהם ונתקדש שם שמים על ידם.

ביד חזקה. בעל כרחם הוצאתם כמו שביארנו כמה פעמים הרי היה רצונך מתחלה דוקא בזה הדור.

פרק ט, כז

כז זָכַר לְעַבְדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֶל-תְּפִן אֶל-קְשֵׁי הָעַם הַזֶּה וְאֶל-רְשָׁעוֹ וְאֶל-חַטָּאתוֹ:

אל קשי העם הזה. מה שבדרך כלל הוא עם קשה עורף ועלול לחטוא להבא. והיינו דאיתא ברבה פרשת דברים (א,ג) א"ל משה אינו מוכיח אתכם על מה שאתם עתידים לעשות אלא על מה שעשיתם לשעבר במדבר בערבה כו' פירוש מה שאתם עם קשה עורף ועלולים לחטוא וכלשון הגמרא ביצה (כה,ב) ישראל עזים הם ומשום הכי ניתן להם דת אש להחליש כח הטבע העז.

ואל רשעו. מה שעשו מעשה רשע את העגל.

ואל חטאתו. דבעגל היו שני חטאים. א' במה שהרשעים שבהם כיונו לעבודת כוכבים. ב' מה שכל הדור נתפרקו נזמי הזהב וסייעו לעשות העגל שממנו יצאה התקלה. ואף על פי שכל הדור לא נתכוונו לעבודת כוכבים כמו שביארנו בפרשת תשא מכל מקום הרי היה חילול ה' שאפילו בשוגג נענשים על זה וכמאמר משה לישראל אתם חטאתם חטאה גדולה וכמו שכתבתי שם. וזהו ואל חטאתו.

(הרחב דבר: והנה ברבה פרשת תצוה (פרק לח,ג) איתא לקח פר בן בקר הה"ד גדולי מעשי ה' דרושים לכל חפציהם. כשהוא רוצה הוא קוראה בלשון נקבה שנאמר ויקחו אליך פרה וגו' וכשהוא רוצה הוא קורא בלשון זכר שנאמר לקח פר בן בקר. והוא פלא. אבל הכונה דשני חטאים משונים בכפרתן. חטא עבודה זרה מתכפר בפר בן בקר כמו חטא הצבור. אבל חטא הנתינה אינו אלא שהביא אחרים לידי עבירה עבודה זרה באה לכפרה פרה אדומה שהיא מטהרת ומביאה לידי קדושה. ומשום הכי נמשלה לצדקת מרים דזכיין בהא דמתני לגברי ובני לבי מדרשא כמבואר בפרשת חקת.)

פרק ט, כח

כח פֶּן-יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִמִּצְרַיִם אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-דָּבַר לָהֶם וּמְשַׁנְּאתָ אוֹתָם הוֹצִיאָם לְהַמְתֵּם בְּמִדְבָּר:

מבלי יכולת ה' וגו'. בזה היה שנוי מנוסח שעל ההר דשם אמר (שמו' לב,יב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם וגו' משום שזה היה בשעה שאמר ה' לכלות לגמרי. והיה החשש שיאמרו דמתחלה הוציאם כדי לכלות. ולא כדי לעשות אותם לו לעם. אבל כאן שניחם ה' אלא שביקש להשמיד זה הדור ולהשאיר הטף עד שיגדלו ויבאו לארץ ישראל. ובטל זה החשש אלא שיאמרו שאינו יכול להכניס לארץ ישראל ואינו רוצה אלא לעשות ממדבר ישוב ולהושיב את הטף. ומשום שהוא שנא דור על כן הרגו.

וזהו טענת משה עצמו במרגלים לפי שהיתה תחלת הגזירה שם להשמיד את הדור כאחד ולהשאיר את הטף כמו שביארנו שם. וטען על זה שיאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם

במדבר (במד' יד, טז). אלא שכאן אמר שיאמרו ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר וגם זה מדיוק הכל יפה בשעתו. דשם שהיו בקדש ברנע סמוך לארץ ישראל והיה נוח ליכנס לארץ ישראל אפילו בלא נס נגלה טוב לומר החשש שלא משנאה הרגם דזה ודאי דבר רחוק. אלא משום כדי שלא יכנסו מדעתם וזה אין יכולת לכבוש הכנענים. וגם זה אין רצון לה' שיכלו הכל ביד הכנענים שהרי ברור לכל שרוצה הקב"ה לעשות ישראל לעם על כן שחטם כדי שיתרצו הטף לשבת במקום אחד עד שיהיה באותו מקום ישוב. מה שאין כן כאן שמן הנמנע היה ליכנס בעל כורחם שהרי מחורב עד ארץ ישראל מקום מדבר גדול ונורא וא"כ אם היה רצון ה' מבלתי יכולת לכבוש הכנענים שישארו במדבר למאי ישחט זה הדור הרי היה די במה שלא היה מנהיג אותם בענן ובעמוד אש במדבר משום זה היה ההכרח לומר שיאמרו דמשנאתו את הדור הזה חשבם מתחלה להמיתם במדבר. ולוקח את בניהם אחריהם לו לעם בישוב במדבר.

פרק ט, כט

כט והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדל ובזרעך הנטויה:

והם עמך ונחלתך וגו'. לא זהו טענה ראשונה (פסוק כו) אל תשחת עמך ונחלתך. דשם היתה הטענה דבשביל זה ראוי לחוס מבלי להשחית. וכאן הוספת טענה פן יאמרו. שהם יוציאו לעז שאתה שונא אותם. והרי הם עמך ונחלתך ואיך תסבול הבוז והלעג לשקר. **בכחך הגדול.** היינו המופתים כיד ה'.

ובזרעך הנטויה. שלא יתקבצו המצרים בין מכה למכה להרוג את כל ישראל. היה חרב ה' ממית כמה גדולי מצרים באופן שלא היה בהם כח להתאסף לעצה. ודבר זה מבואר יפה בפרשת וארא ו' ו' ע"ש. וזה היתה טענתו כי המצרים יחשבו שכל זאת ההשתדלות הרבה והעצומה היתה כדי להפיק הנקמה והשנאה להרוג אותם במדבר. ואין זה כבוד לפני הקב"ה לעשות נסים והשתדלות בשביל נקמה ושנאה. כל זה סיפר משה להוכיח שנצרך לטעון כל אלה הטענות שלא ישמיד אותו דור אף על פי שכבר עשה ה' הרבה לטובתם. הרי שאין בטוחות שלא ישמידו כשיחטאו גם בארץ ישראל. וזו היתה כוונת אותו דרוש.

פרק י

פרק י, א

א בעת ההוא אמר ה' אלי פסל-לך שני-לווחת אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ:

בעת ההיא וגו'. כל הפרשה עד סוף (פסוק יא) אשר נשבעתי לאבותם לתת להם. היא פרשת חמורה בהעדר הסדר. מדלג מענין לענין וממקום למקום ומזמן לזמן. ומתחלה יש להתבונן על כל מאמר בפני עצמו בפרשה זו שהוא מוקשה ואח"כ לחברם יחד. והנה מכאן עד כאשר

צוני ה' (פסוק ה) אינו מובן לשון ועשית לך ארון עץ. למאי נצטוו על זה בלוחות אלו יותר מבלוחות הראשונות. והיאך יעלה על הדעת שמשה לא יעשה ארון להניחם. עוד פלא סדר הכתוב וכך היה לו לומר עשה לך ארון עץ ופסל לך וגו'. וכמו דכתיב כן במעשה משה ואעש ארון עצי שטים ואפסל וגו'.

מכל זה מבואר דעיקר הצווי ועשית לך ארון עץ לא בא בשביל ללמד למשה שיעשה מקום להניח הלוחות אלא להיפך. שיעשה דוקא ארון עץ ולא של כסף וזהב וכדומה.

והסיבה לזה הוא מה שכבר נתבאר בפרשת כי תשא ל"ד א' וכ"ז, שלוחות השניות היה ראש הכנה לעמלה של תורת התלמוד שניתן בכח הלוחות הללו לחדש מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. ועל זה דרשו בשמות רבה (מז,ז) טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך. שבמה שנצטער משה הרבה עד השיגו הלוחות השניות זכה לקבל הלכות מדרשות ואגדות. ומשמעות אלמד חקיך. הוא כמו שכתבתי כמה פעמים לחקוק ולדייק דברי תורה שבכתב מלה במלה ואות באות ולבא מזה להלכות ואגדות. ועל זה אמר טוב לי כי עניתי. והכי לימד הקב"ה למשה שכל זה בא ביגיעת האדם ומשום הכי צוה למשה שיפסול בעצמו הלוחות וגם יכתוב בעצמו כל תורה שבכתב על הלוחות זולת עשרת הדברות. וכל זה נתבאר שם יפה שבא ללמד על יגיעת האדם בס"ד ובא בזה הצווי ללמד שדבר זה נדרש עוד לחיי צער כדתנן (אבות ו,ד) כך היא דרכה של תורה כו' ומשום הכי צוה הקב"ה לעשות דוקא ארון עץ וכל זה הודיע משה לישראל כאן כדי ללמדם דרך עמל תורה. ועיין עוד בסמוך פסוק ה'.

פרק י, ב

בואכתב על-הלחת את-הדברים אשר היו על-הלחת הראשנים אשר שברת ושמתם בארון:

את הדברים. ידוע הדרש בפרשת כי תשא דברים, הדברים, את הדברים - ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. והיא פלפולה של תורה וביארנו שם ל"ד א' וכ"ז.

אשר היו. ולא כתיב אשר כתבתי ומבואר גם כן שם. שבאמת זה הלשון שמור ועוד שינויים לא נכתבו על הראשונות אלא היו נכללים בהם.

פרק י, ד

ד ויכתב על-הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם בהר מתוך האש ביום הקהל ויתנם ה' אלי:

אשר דבר ה' אליכם. ולעיל ט' י' כתיב ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם. והוא כמו שכתבתי לעיל ה' י"ט דבלוחות הראשונות היה כתוב דברות הראשונות ששמעו ישראל מפי הגבורה והיינו אשר דבר ה' עמכם. אבל בלוחות שניות היה כתוב דברות השניות שלא שמעו באזניהם אלא משה שמע שמור וזכור בדבור אחד. וכן כל השנויים, מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן

יכולה לשמוע. אבל משה שמע ולימד לישראל. משום הכי כתיב אשר דבר ה' אליכם. דמשמעו כמו וידבר ה' אל משה ואל אהרן דמשמעו משה דבר עם אהרן הכי נמי משה דבר עם ישראל.

פרק י, ה

הוֹאֲפֵן וְאִרְד מִן-הַהָר וְאִשֶׁם אֶת-הַלַּחַת בְּאֶרֶן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיְהִי שֵׁם כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִי ה':

ואפן. בספר שמות ל"ב ט"ו ביארנו הא דכתיב ויפן בירידה ראשונה משום שמשה חזר אחרנית ופניו כלפי שכינה. ובשעה שהלוחות בידו היה חש שלא יפול וכשל בדבר ויפלו הלוחות מידו ח"ו על כן היה נפנה לאחוריו. וכן הפירוש לעיל ט' ט"ו בירידה ראשונה. וכאן כתיב כן בירידה שניה ללמדנו שבאמת מצד הליכת ההר לחוד לא היה צריך עוד להפנות לאחוריו שהרי כבר ידע דרך הלוחות מפעם הראשונה אבל גם ברדתו מן ההר עד שהניח בארון הלך הכל לאחוריו. וזה לא היה בראשונה כי ברדתו מן ההר וראה העגל שבר הלוחות מה שאין כן בשניות הלך יותר לאחוריו עד שהניח בארון. וכך עשה רבא כד הוי מיפטר מרביה הוי אזיל לאחוריה עד דמנגפין כרעיין על אסקופתא דבי רב יוסף דמא כדאיתא ביומא (נג,א). ללמדנו דלא רק ד' אמות צריך לעשות כן אלא עד שיתכסה מעיניו וכמו שעשה משה רבינו. **ויהיו שם כאשר צוני ה'.** הוא מיותר וללמד שלא רק ברגע הראשון היה של עץ אלא היו מונחים שם זמן רב עד בוא השעה שנגמר מלאכת המשכן וכל זה ללמדנו כי יש לת"ח שנמשל לארון הקודש כמו שיבואר בסמוך לסבול הרבה חיי צער ועוני עד בוא דבר ה' להגביה קרנו.

פרק י, ו

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֶת בְּנֵי-יַעֲקֹב מוֹסְרָה שֵׁם מֵת אֶהָרֵן וַיִּקְבְּר שֵׁם וַיִּכְהֵן אֶלְעָזָר בֶּנוֹ תַחְתָּיו:

ובני ישראל נסעו וגו'. כבר מבואר במפרשים ראשונים ז"ל חומר מקרא זה לפי הפשט. ופרש"י עפ"י הדרש והוא במכילתא בשלח פרשת ויסע, שחזרו לאחור עד מסורה והספידו את אהרן. והרמב"ן כתב שנתפשט מסע ישראל עד מוסרה ושם נתקבצו להספידו. אבל מה זה ענין לכאן. ולא ביארו לנו דבר המתקבל. אבל כבר ביארנו בספר במדבר ט"ו ל"ג שהיה במדבר משה ואהרן שני ראשי סנהדראות. משה רבינו היה דרכו בבוא לפניו מעשה שלא היה מקובל מפי ה' להעלות הלכה למעשה על פי דרך החקירה והפלפול. ואהרן היה כוחו רב בסברא שהיא דרך ההוראה בישראל ולו ניתן זה הכח ביחוד שאמר לו ה' (ויק' י,יא) ולהורות את בני". וכמו שכתבתי באורך ראש פרשת תצוה ובהיותם במוסרה והספידו את אהרן שם התבוננו כי לא הניח כמותו מכיון ההוראה לשעה לאמתה של תורה בלי שום פלפול וחקירה ומתה חכמתו עמו. ועיין בספר במדבר ל"ג ל"ט מה שכתבתי בס"ד. ואפילו אלעזר בנו היה מתלמידי משה דומה ליהושע כדאיתא בסנהדרין (יט,ב) כל המלמד את בן חבירו תורה דומה כאלו ילדו שנאמר (במד' ג,א) ואלה

תולדות אהרן ומשה. ועל כורחך הכוונה על דרך הפלפול שקבל אלעזר כתלמיד מובהק יותר מכל ישראל. ושוב לא היו שני סנהדראות ונמסר באותו מקום זה הדרך להורות עפ"י החקירה דוקא כל שאפשר. ומשום הכי נקרא זה המקום מוסרה עפ"י שנמסר זה הכח לחק בישראל וכלשון המשנה משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע.

ויש לפרש עוד שם מוסרה מלשון מוסר. וכמו דנקראת התורה מוסר ה' בספר משלי (ג,יא). והיינו משום דעמלה של תורה הוא יסורין וכדאיתא במדרש שוחר טוב תהלים ג' על הפסוק ((צד,יב) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. אין לך אדם בלי יסורין יש אדם ששינו כואב ואינו יכול לישן יש אדם שבטנו כואבת ואינו יכול לישן ויש אדם שיגע בתורה ואינו יכול לישן זה יסורים וזה יסורים אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. וישעיה הנביא (כח,ז) הרבה להוכיח את ת"ח שבאותו הדור שבקשו תענוגי עוה"ז. משום הכי נקרא אותו המקום שנמסר חלק תורה בזה האופן מוסרה. ותדע בפרשת מסעי (במד' לג,ל) על מוסרות תרגם יונתן מרדוּתא. והכי תרגם יונתן משלי (ג,יא) על מוסר ה' מרדוּתא. הרי דזה השם מוצאו מלשון מוסר. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ט"ז ד'.

פרק י, ז

זמשם נסעו הגדגדה ומן-הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים:

משם נסעו הגדגדה. היינו חור הגדגד. ולאותו מקום שבו בשובם שנית ממוסרות מקום הספדו של אהרן וקבורתו של כחו הגדול בהוראה. ולא שבו עתה דרך בני יעקן אלא ממוסרה לחור הגדגד. ונקרא עתה הגדגדה מלשון גדוד ללמד שמעתה שמת אהרן הרי לצורך קיום ההוראה בישראל ההכרח להרבות גדודי תלמידים וישיבות בדבוק חברים ופלפול תלמידים.

ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים. אחר שמצליחים בלמוד ישיבות גדוד תלמידים סר מוסר העוני ומגיעים לעושר וכבוד. ומשום הכי נקרא זה המקום השלישי שקבלו עמל תורה יטבתה. והראו מן השמים סימן לדבר שנמצא שם נחלי מים וכמו שהיה כן בתחלת בואם למדבר שמתחלה באו למרה ואח"כ לאילים בשביל זה האות כמו שכתבתי בספר שמות ט"ו כ"ז בשם המכילתא ע"ש. כן הזמין ה' לפני ישראל שמות המקומות והנמצא שם להיות לאות.

פרק י, ח

חבעת ההוא הבדיל ה' את-שבט הלוי לשאת את-אֶרֶון בְּרִית-ה' לעמד לפני ה' לשָׁרְתוֹ ולבָּרַךְ בְּשֵׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

בעת ההיא. פרש"י בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים. תמוה, שאין לזה ענין לסמיכות הדברים הרחוקים בזמנם. ומה זה בא המקרא להודיע כאן. ויותר קשה סיפיה דקרא **לעמוד לפני ה' לשָׁרְתוֹ ולבָּרַךְ בְּשֵׁמוֹ.** ופרש"י הכהנים ומדבר בברכת כהנים בנשיאת כפים. ואין זה משמעות שבט הלוי בכלל. ועיין להלן י"ח א'. ותו קשה, דא"כ מבואר מכאן דנשיאת כפיים בעמידה. והרי בסוטה פ"ז (לח,א) עשו הקישים לזה מדכתיב בפרשת עגלה ערופה (להלן

כא,ה) לשרתו ולברך בשם ה'. איתקיש ברכה לשירות וכתוב (להלן יח,ה) לעמוד לשרת בשם ה'. ולפרש"י קשה, תיפוק לן מדכתיב כאן לעמוד וגו' ולברך בשמו. [ורש"י פירוש עפ"י הת"כ במכילתא דמילואים פרשת שמיני הכ"ט ע"ש. אבל לא לשיטת התלמוד]. ועל כורחך היה ברור לחז"ל דלא מדבר בזה הפסוק בכהנים ביחוד אלא בכלל שבט לוי. והכי הבין הרמב"ם שכתב שלהי הלכות שמיטין ויובלות בזה הלשון ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה מפני שהובדל לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכיו הישרים וכו' ולא שבט לוי לבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה' וכו'. הרי שהביא לשון זה המקרא לא על שירות בית המקדש וכהנים אלא במובדל לגבוה.

ובעת ההיא שהיו שבט לוי במוסרה או ביטבתה שמה קבלו זה השבט בייחוד עול עמלה ש"ת ולהיות פרושים לגבוה וכדאיתא ביבמות (פ,ב) בראשונה לא היו מעמידים שוטרים אלא מן הלויים שנאמר (דבהי"ב יט,יא) ושוטרים הלויים לפניכם עכשיו ושוטרים הרבים בראשיכם. פירוש הרבים גדולי ישראל הא מיהא אז נהיו הלויים המבינים לכל ישראל וכמו שכתוב בדה"י ב' (לה,ג) ויאמר יאשיהו ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקודש בבית שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל. וביארנו בס"פ בא ובראש פרשת דברים שצוה אותם שלא יהיו פרושים בפני עצמם ומשוקעים בקדושת המחשבה. אלא יתעסקו ברבוי תלמידים ללמדם דרך פלפולה של תורה. הרי שהם היו מיוחדים לזה. וכן כתוב בספר נחמיה (ח,ט) והלויים המבינים לכל העם. וכל זה נהיה בעת ההיא שהבדיל ה' אותם לשאת את התורה והגנוז בה ברמיזותיה ודקדוקיה וזה מכונה בשם ארון ברית ה'.

והיינו דכתיב להלן (לא,ט) ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה'. והרי לא היו הכהנים נושאים הארון של בצלאל. אלא הכונה כמו שכתבתי עמל תורה שבע"פ והכהנים נכללו אז בכלל בני לוי בזה המשא הקודש. וקדושת הכהונה מסייעת לקדושת עמל תורה שיהא עוד במעלה יתירה.

וראוי לדעת דמכאן והלאה כתיב כמה פעמים הכהנים הלויים ולא בא הכתוב לייחס הכהנים לשבט לוי אלא הפירוש הכהנים שהמה ג"כ ת"ח המכונים בשם הלויים עפ"י פסוק זה. ומבואר לפנינו בכמה מקומות דכתיב הכהנים הלויים. והיינו דאיתא בירושלמי תענית פ"ד ויקומו הכהנים הלויים ויברכו את העם בדורו של יחזקיהו (דהי"ב ל,כז) שהיו יגיעים בתורה הכתוב מדבר. הרי דייקו מדכתיב הלויים דמיירי בת"ח.

ומזה שכינה הכתוב עמלה של תורה ארון ברית ה' למדנו כמה ענינים ממשא ארון הקודש של בצלאל למשא הארון שהוא התלמוד כמו שכתבתי בספר שמות כ"ה י"ד שהתורה נתנה רמז להשוותם. ממילא שי להבין הא דאיתא בב"ב (צט,א) מסורת בידנו מאבותינו ארון וכרובים בנס הן עומדים ולא בחנם היה כן בבית המקדש אלא ללמדנו כי כמו הארון שעשה בצלאל לא היה תופס מקום בטבע. כי אם עמד על דרך פלא. כך ארון התלמוד קיים בישראל בדרך פלא

וכמו שכתבתי בספר שמות על הפסוק ויהי קול השופר הולך וגו' ע"ש. וכן הכרובים שהם אות על השגחת ה' על ישראל. הן בהגנה עליהם משבעים אומות הן בפרנסתם בלי שום יסוד נאמן כמו כל גוי בארצו הכל ברור שהוא אך פלא ואין לזה דעת וחשבון בטבע הליכות עולם. וכן מאמרם בשמות רבה (לו,ד) הארון סובל את סובליו. אחר הבחינה ושימת עין הוא מתקיים בארון התלמוד.

לעמוד לפני ה' לשרתו. חכמי הדור המה העומדים לפני ה' בתפלה שהיא עבודה כידוע ומיוחדת לת"ח כמו שכתבתי לעיל ד' ז'.

ולברך בשמו. למי שנדרש לברכה יהיו מיוחדים הלויים עמלי תורה. ועיין להלן י"ח ה' ובספר במדבר ו' כ"ז. וכך הפירוש בדה"א כ"ג י"ג להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. ואי אפשר לפרש לשרתו עבודה דא"כ היינו להקטיר אלא כמו שכתבתי.

פרק י, ט

טעל-כן לא-היה ללוי חלק ונחלה עם-אחיו ה' הוא נחלתו פאשר דבר ה' אלהיך לו :

על כן לא היה ללוי חלק ונחלה. לא כמו שכתבתי בפרשת קרח שרק נחלה לא יהיה לשבט לוי אבל חלק בביזת נכסים שוים לכל ישראל. ולא נשתנו אז לכהנים שכתוב בהם וחלק לא יהיה לך וגו'. והוא משום שמפורשים לקדושת העבודה מה שאין כן הלויים. אבל משקבלו במוסרות עול התלמוד נתקדשו גם לזה שאין להם חלק והשתוות להמון ישראל. המרבים נכסים ונהנים מכל חפצי העולם.

ה' הוא נחלתו. הוא המעשר. ועד כה לא כתיב על זה ברכה מיוחדת רק שיהי כדגן מן הגורן. אבל עתה חלה על זה ברכת ה' וכדאיתא בעבודה זרה (יט,ב) כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה נאמרה בתורה כו' נמצא דנחלתו באה בהשגחת ה'.

כאשר דבר וגו'. היינו אחר מעשה העגל שאמר משה ללויים (שמות לב,כט) ולתת עליכם היום ברכה. שאתם ראויים לכך וכאן נתקיים חלות הברכה ושם מבואר עוד. ועיין להלן י"ח ב'.

פרק י, י

י ואנכי עמדתי בהר פנימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא לא-אבה ה' השחיתך :

ואנכי עמדתי בהר וגו'. ביאר משה רבינו כמה גדול כח חלק תורה שקיבל בלוחות שניות שאף על פי שכבר ישב מ' יום בפעם הראשונה ולמד תורה שבע"פ. ולא נצרך בפעם השנית כי אם בשביל להגיע לישראל כללי חקים ומשפטים שרמוזים בתורה שבכתב. והוא בא ע"י כתיבת התורה כמו שכתבתי בפרשת תשא ל"ד כ"ז. ולזה לבד עמדתי בהר עתה זה הסך מ' יום. שזה הכח הוא דרך כולל הרבה כמו בפעם הראשונה. באשר יש להוסיף ממנו חדשות בלי תכלית.

וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. כי בפעם השנית שמע אלי שלא להשמיד את הדור בכללו ועדיין לא הייתם מרוצים לגמרי שלא ישחית איזה חלק מישראל אבל משקבל עול תורה הלז בשביל ישראל נתקבלה תפלתו ברצון משום שמאז חוט של חסד נמשך עליו כדאיתא בעבודה זרה (ג,ב) כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובליל שירה עמי תפלה לאל חי. ע"כ:

לא אבה ה' השחיתך. כל שום השחתה. ועיין ס' בראשית י"ח כ"ח במשמעות השחתה.

פרק י, יא

יא ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את-הארץ אשר-נשבעתי לאבותם לתת להם:

ויבאו ויירשו את הארץ וגו'. אינו המאמר לך נחה את העם כפרש"י. שזה נאמר אחר פיוס הראשון ועדיין היה בכעס. ומשום הכי לא כתיב שם ויבאו ויירשו את הארץ ואדרבה כתיב שם וביום פקדי וגו' דמשמע שאינם בטוחים ושפויים עוד מזה העונש של אותו עון. אבל אחר פיוס השלישי היה המאמר ויבאו ויירשו את הארץ וגו'. והיינו אותו מאמר עצמו דכתיב לעיל א' ח' באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה'.

פרק י, יב

יב ועתה ישאל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם-ליראה את-ה' אלהיך ללכת בכל-דרךיו ולאהבה אתו ולעבד את-ה' אלהיך בכל-לבבך ובכל-נפשך:

כי אם ליראה וגו'. הפסוק תמוה שהרי כל מה שאפשר לבקש מכח אנוש מבואר בשאלה זו ומה יש עוד לשאול עד שבאמת בשוחר טוב תהלים (כז,ה) איתא בבקשת דוד אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש. שבת בבית ה' כל ימי חיי אמר הקב"ה לדוד אתה אמרת אחת שאלתי וגו' ואתה מבקש הרבה א"ל גם אתה אמרת מה ה' אלהיך שואל מעמך ובקשת הרבה. אבל זה אינו אלא לשון הלציי אבל ודאי גם הקב"ה גם דוד לא בקשו יתירה ממה שהחלו. ויותר מזה קשה הא דאיתא בגמרא אטו יראה מילתא זוטרתה היא. ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתה היא. והפלא שהרי לא יראה לבד קא חשיב ולמה זה הקשה על יראה יותר מעל אהבה ולעבוד בכל נפש. ותו אינו מובן, אחרי שהחל לשאול לאהבה אותו, איך סתר שאלתו בתוך כדי דבור לטוב לך, ופרש"י כדי שיהיה טוב לך שהוא אהבה חוזרת. אבל על כל זה יש להבין למי נאמרה פרשת זו, אם נאמר לכל ישראל בשוה, היאך אפשר שתהא מדרגה זו יראה ואהבה בפחות שבישראל שאינו משיג אותם כלל, והרי אהבה אינה נמצאת אלא באמצעות תורה או עבודת בית המקדש. שהן המה הלחם המחברים את ישראל לאביהם שבשמים, כמו שכתבתי בספר במדבר כ"ח ב' בפירוש את קרבני לחמי ובכמה מקומות. והיאך יבא הקב"ה בטרוניא אל בריותיו לשאול מהם מה שאי אפשר בדרך הטבע. ואם נאמר שלא דבר כאן אלא עם מי שראוי לכך, הלא לא נתפרש עם מי הוא מדבר.

אלא על כרוחך יש לדקדק ולהתבונן באותה פרשת עצמה שהקב"ה אינו שואל מישראל אלא מכל אדם לפי ערכו. שהרי כתיב ללכת בכל דרכיו. ולא כתיב וללכת בכל דרכיו. כמו שכתוב ולאהבה אתו ולעבד וגו' וכן בפסוק י"ג לשמור את מצות ה'. ולא לשמור וגו'. מבואר דכמו התחלת הדבור הוא.

ומזה נבוא לענין. דראוי לדעת שיש ארבע מדרגות בישראל כמו שביארנו בפרשת בלק (כד,ה) על הפסוק מה טובו וגו'. שהם א' ראשים ומנהיגים בישראל. ב' ת"ח הנקראים זקני ישראל. ג' בעלי בתים עוסקים בפרנסתם. ד' נשים ועבדים וקטנים. וכל אחד מכתות הללו אינו דומה לחבירו בשאלת הקב"ה ממנה. ומשום זה כתיב בפרשת אתם נצבים היום כולכם ראשיכם שבטיכם. זקניכם ושוטריכם. כל איש ישראל טפכם נשיכם וגו'. לעברך בברית ה' וגו'. ולכאורה מה מקרא חסר אלו כתיב אתם נצבים היום כולכם לעברך וגו'. והכל בכלל. אלא בשביל שלכל אחד ברית בפני עצמה, ומה ששואל הקב"ה מזה אינו שואל מזו וכמעט שאסור לכת השנית כאשר יבואר.

ונבוא לפי סדר הכתוב. ראשיכם שבטיכם. שהם הראשים מנהיגי הדור. והם הנקראים עוסקים בצרכי צבור. שהם אינם רשאים להבטל מזה לא לעסוק באהבה ודביקות שהרי בזה לא תהיה שקידתו בעבודת הצבור תמה. ואמרו בשבת פרק מפנין (קכז,א) גדול הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שנאמר אל נא תעבור מעל עבדך. ואין הפירוש שמי שזכה להקביל פני שכינה אינו דומה לזה המעלה של המכניס אורח אלא שזו המצוה גדולה מזו. והיא נדחית ממנה כמו שעשה אברהם אבינו בשעה שעמד לפני ה', כדכתיב וירא אליו ה' וגו', וכאשר ראה האורחים ביקש מה' שיסור ממנו, ולא יעבר לגמרי, אלא ימתין עליו עד שיעשה עם האורחים כראוי להם. ומזה נבין כל צרכי צבור שיש בהם מצוה עוד גדולה מהכנסת אורחים. שהרי עוסק בצרכי צבור פטור מק"ש כדתניא בתוספתא ברכות (א,ד) דמשום הכי חשב ר' יהודה שר"ע ור' אלעזר בן עזריה לא קראו ק"ש משום שעוסקים בצרכי צבור היו. מכל שכן שגדולה מצוה זו לדחות מצות אהבה ודביקות שנדחית מפני מצות מעשיות, כמו שכתבתי בפרשת ציצית.

וא"כ מה ה' שואל מראשי ישראל, הלא לא אהבה ודביקות ולא שמירת מצות עשה אלא יראה. היינו שיהא שקוע תמיד ביראת ה'. באשר מי שהוא ראש ועוסק בצרכי רבים עלול לבוא להנאת עצמו וכבודו במעשיהם. ולראות לטוב למי שחונף לו ולהיפך למי שיגע בקצה כבודו יעלים עיניו מלראות בצר לו, או אף תמצא ידו להרע לו. על כן עליו כתיב מה ה' שואל ממך כי אם ליראה וגו', ובכל שעה עליו לידע כי גבוה מעל גבוה וגו'. עוד יש לפניו לירא יותר את ה' מכל בני אדם באשר השגיאה בין אדם לחבירו אינו מתכפרת בקל. שהרי אדם מועד לעולם בין שוגג כו' מה שאין כן בחטאים שבין אדם לשמים. ודוד המלך אמר (תהלכות קלט, כא,כד) הלא משנאיך ה' אשנא וגו' חקרני אל ודע לבבי וגו' וראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם. פירוש אם טעיתי לחשבו שפלוני הוא ממשנאיך על כן הנני רודפו ושונאו. אבל אם לא כוונתי

לאמת הלא טוב לפני המות שתנחני בדרך עולם שאי אפשר לתקן השגיאה ולא תועיל תשובה. זה הפרט מוטל על ראשים מנהיגי ישראל ולא יותר.

אכן זקני הדור שהם ת"ח עמלי תורה עליהם מוטל מצות אהבת ה' ודביקות הרעיון בו ית' בכל לב ונפש. ומצות מעשיות בכל מיני דקדוקים היותר אפשר. שהרי התורה מכשרתו לכך וגם ללכת בדרכי ה' מה הוא רחום כו' וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (ה,א) שת"ח משונה בכל דרכיו מאיש המוני במאכלו ובהילוכו ובדיבורו כו' וכל זה הקב"ה שואל מעמו.

אמנם המון ישראל עוסקים בפרנסתם עליהם מוטל לשמור המצות בזמנם ולא יהא העסק שלו מבטל המצוה. אבל אי אפשר לשאול איש עמוס בעסקיו שקידת היראה והאהבה רק מעשה המצות בפועל זה הקב"ה שואל מהם.

אבל נשים וטף ועבדים ופחותי הנפש וגם כמה מצות עשה אין עליהם כלל. מהם הקב"ה שואל להיות לטוב הישוב והליכות עולם של האנשים. וכמו שאמרו חז"ל איזה אשה כשרה שעושה רצון בעלה וטוב מזה זכיון באתנויי גברי לבי כנישתא כדאיתא בברכות פ"א. ועל העבד מוטל לעשות לטוב לאדונו והטף לציית את אביהם. וזהו שה' שואל מהם. ונמצא מתפרש זה הפסוק כך:

על ראשיכם קאי כי אם ליראה. על זקניכם כי אם ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' בכל לבבך ובכל נפשך.

על המון עם ישראל כי אם לשמור את מצות ה' וגו'. על טפכם נשיכם וגרך כי אם לטוב לך. ומכל מקום נאמרו כל אזהרות אלו יחד משום שנאמרה הפרשת בכלל קהל ה' שבהם נכללו כל אופני אנשים וכל המתבקש מכל אחד. וכמו כן עשה דוד המלך שביקש אחת מה'. היינו לכל אחד כראוי לו. ת"ח יהיו ישיבתם בית ה' לחזות בנועמו ולבקר בהיכלו. ומי שאינו מוכשר לכך והוא מהלך בעסקיו. כי יצפנו בסוכו ביום רעה. מי שהוא לך למלחמה עם אויביו בצור ירוממני. מכל מקום בכלל ישראל מתבקש כל זה והדבר מובן שיש אדם שפעם עומד בזה האופן והקב"ה שואל ממנו כך וגם הוא בקשתו כך ופעם הוא באופן אחר והרי הוא אז כאדם אחר כמותו.

והנה הגמרא (ברכות לג,ב) לא הקשתה על אהבת ה' אטו מילתא זוטרתיה היא, באשר דמיירי בעוסקי תורה והיא מסייעת ומכשרת להיות צדיק חסיד שוב אין הדבר קשה, ורק שישים לב לבקש אהבה ודעת דרכיו. אז תעמידנו התורה על קרן אורה. מכל שכן קיום מצות עשה בפועל לכל אדם, ודאי לא יפלא מכל אדם. ואם הוא אנוס במקרה רחמנא פטריה. אבל יראת ה' למי שהוא מנהיג וראש, ודאי לאו מילתא זוטרתיה הוא, שיהא שקוע במחשבה תמיד לירא מה' הצופה על כל דרכי בני איש. ומשני, אין, לגבי משה פירוש ת"ח שהוא מנהיג גם זה מילתא זוטרתיה היא, דעסק התורה מסייעו לכך ומי שאינו ת"ח כלל מי מבקש ממנו להיות עוסק בצרכי צבור? ואם כבר קיבל עליו זה העסק ודאי עליו להזהר הרבה שלא יהא נוטל את שלו מתחת יד ישראל. או הפירוש מנהיג שהוא אצל גדול הדור. והוא מדריכו ומעמידו על דבר הטוב והישר מילתא זוטרתיה היא.

פרק י, יג

יג לְשׁמֹר אֶת-מִצְוֹת ה' וְאֶת-חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם לְטוֹב לְךָ:

ואת חקתינו. היינו קבלות שבע"פ. אבל משפטיו שהוא החקירות והפלפול אין כתיב כאן שהרי דברה תורה עם איש המוני שאינו בר תלמוד ואין לו אלא לשמור את החקוקים לפניו. ועיין לעיל ו' י"ז.

פרק י, יד

יד הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר-בה:

הן לה' אלהיך וגו'. באשר דבר משה עם כל כת בפני עצמה הזהיר לכל כת בראוי לה. את הגדולים ודבוקים בה' שלא יהיו סבורים שפטורים ממצות מעשיות חלילה שהרי המה קרובים לה' והמקום ישא פניהם בשביל שמוסרים נפשם בשביל כבודו ואין לך יקר בעיני ה' מזה אפילו לא ישמרו המצות ח"ו. והזהיר את קטני הערך שלא יחשבו מה הוא נחשב מצות שעושים בלי ידיעה. משום הכי הזהיר גם אותם לפי ערכם. על כן אמר **הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו'** המלאכים ושרפים וגבוה מהם הכל דבקים ועומדים לפני ה'.

פרק י, טו

טו טורק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל-העמים כיום הזה:

רק באבותיך חשק ה' וגו'. כבר נתבאר לעיל ז' ז' דמשמעות חשיקה הוא משום שטוב בעיניו ביותר, מה שאין כן בחירה אפשר שאינו טוב בעיניו כ"כ, אלא משום שהוא נצרך לקנות ריע וכדומה על כן בוחר באיזה אדם שטוב לפניו יותר מאחרים. ואמר הכתוב דבאבותיך חשק לאהבה אותם, ולנו להבין מה זה החשק שמצא אותם נאמן לפניו, על כורחך לא משום שהיו דבקים בה' ובאהבתו לבד. שהרי השמים ושמי השמים ואשר בם המה שרפים ואפנים השגחתם מרובה מכל אדם ודבקים בה', אלא על כורחך משום שצרפו עבודת המעשה לאהבת ה' מה שאין זה במלאכי השרת. **ויבחר בזרעם וגו'.** דזה עלה במחשבה בשעת בריאת שמים וארץ שיקח לו אומה אחת לחלקו, כמבואר בשירת האזינו בהנחל עליון גוים וגו'. ובספר במדבר בפרשת בלעם (כג, ט). אלא שלא נבחר איזה אומה עד שבאו אברהם יצחק ויעקב. **ויבחר בזרעם אחריהם.** שיהיו המה חלק אלוה וממילא חשק בם לאהבה ג"כ כאהבת האב לבן אף ע"ג שאין מעשיו רצוים כ"כ וכמו שכתבתי לעיל (ז, ח).

בכם מכל העמים. אפילו תהיו פחותי ערך ושפלי הדעת כמו כל העמים מכל מקום הרי אתם נבחרים לכך וא"כ אפילו היותר הדיוט שבישראל יקראה עבודתו מצד שהוא נבחר לכך. אף על גב שאינו מוצא עצמו ראוי למעלה זו.

פרק י, טז

טז ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד:

ומלתם את ערלת לבבכם. החובה על כל הדיוט שלא יהא בן תמותה וערל לב מכל וכל, אלא לפי ערכו יחשוב דרכו שהוא נבחר מה' ולזה נוצר לעבדו. על כן עליו לפתוח על כל פנים קצה ערלת לבבו לידיעה כל שהיא.

וערפכם לא תקשו עוד. כבר ביארנו דהחלטת הדעת מכונה בשם עורף כמו שכתבתי בספר שמות ל"ב ט' ובכמה מקומות. ובא אזהרה זו לכאן לגדולי הדעת שמתקשים עפ"י אהבה ודביקות שתהיה לפי הבנתם, ולא כחקי התורה והמצוה, וכמו שהיה כבר בימי משה רבינו מחלוקת קרח ור"ן איש גדולי ישראל בזה הדעת כמו שביארנו שם במקומו. על זה הזהירה תורה שעוד לא יקשו ערפם.

פרק י, יז

יז כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבר והנורא אשר לא-ישא פנים ולא יקח שחד:

אלהי האלהים. מנהיג עולמו על כל הכחות הטבעים והמנהגים את העולם שיסד הבורא. **ואדוני האדונים.** משדד הנהגה הטבעית כדרך האדון העושה בשלו כפי צורך השעה. והזכיר שני שבחים אלו לשתי אזהרות שהקדים לשני אופני אנשים בישראל וכאשר יבואר. **האל הגדול.** הכח היותר גדול בהליכות עולם הטבע. **והגבור.** הכח היותר חזק בגבורה לאחוז בגלגל הטבע וזהו יד חזקה. כמו שכתבתי לעיל ג' כ"ד. ומשום הכי מכונה בזה בשם גבור.

והנורא. שמורא ופחד עלינו להעמיק ולהתבונן על תמצית כחתינו ית' אלה, וכמו שביארנו בשירת משה (שמות טו, יא) נורא תהלות יע"ש. **אשר לא ישא פנים.** הוא טעם והסבר על אזהרה של ומלתם וגו' (פסוק טז) הנאמרת לאיש המוני. ולא יחשוב שהקב"ה ישא פניו אם הוא מרחיב לשבת בעולם, או אפילו ע"י מתן אדם בצדקה וחסד, ומשום הכי א"צ לחצוב דרכו כלל ביהדות. על זה אמרה תורה כי ה' שהוא **אלהי האלהים** וגדולת הליכות עולם הטבע נורא לספר, על כן לא ישא פנים למה שהאדם מרחיב הליכות עולמו בצדקה וחסד, ויעניש אם אינו מל ערלות לבבו להיות מתבונן על יהדות כפי התורה והמצוה לפי ערכו.

ולא יקח שחד. כבר העיר הרמב"ם בפירוש המשניות אבות (פ"ד, כב) שאינו מובן איך יצויר להקב"ה שחד. וביאר הוא ז"ל שאפילו עשה אלף טובות ועשה רעה אחת לא ימחול הקב"ה

ועדיין יש לבאר דעל כורחך לא מיירי באלף טובות שהאדם מחויב לעשות דמה שהאדם מחויב לא מיקרי שוחד. אלא קאי על אזהרה של וערפכם וגו' הנאמר למתנהג בחסידות אשר הוא למעלה מטבע אנושי, ובאמת אי אפשר לגזור על האדם שיתנהג כן, כמו שכתבתי בספר שמות ל"ב כ"ז. וא"כ העושה כן לאהבת ה' הרי זה שוחד. אבל מכל מקום לא ינקה אם אינו הולך על פי חקי התורה והמצות. ועל זה הסביר שהקב"ה אדוני האדונים משדד חקי העולם וגבורתו נורא לספר, על כן לא יקח שוחד ממי שמתגבר על טבע אנושי, ומעניש אם אינו מתהלך בחסידות כפי התורה והמצות ג"כ.

פרק י, יח

יח עֲשֵׂה מִשְׁפֵּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׁמְלָה :

עושה משפט וגו'. הוא הקדמה לפסוק הסמוך ואהבתם וגו'. שהקב"ה בגדולתו הוא מזדקק לדכאי רוח עד שתובע עלבון יתום ואלמנה. וזהו משמעות עושה משפט כמו שכתבתי בספר שמות כ"ח ט"ו.

ואהב גר וגו'. מזדקק לפרנסת גר שהוא הדיוט שבישראל. ונדרש להשגחה פרטית להשיג לחם ושמלה שהרי אין לו אחוזה ונחלה. ע"כ:

פרק י, יט

יט וְאַהֲבַתְּם אֶת-הַגֵּר כִּי-גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם :

ואהבתם את הגר. קאי על המתברך בלבבו כי הקב"ה ישא פניו בעשרו ובהליכות עולמו. אשר מכל מקום יאהוב את הגר.

כי גרים הייתם בארץ מצרים. ומכל מקום הרי אתם היום רבי הערך. כך הגר השפל הזה מי יודע הכח הצפון בו ובתולדותיו לימים יוצרו. וכתוב כאן את הגר ולא כמו בספר ויקרא (יט, לד) ואהבת לו כמוך. דשם מיירי במעשה וכאן מיירי ברעיון וכמו שכתבתי לעיל ו' ה'.

פרק י, כ

כ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבֹּק וּבְשִׁמּוֹ תִשָּׁבַע :

את ה' אלהיך תירא וגו'. קאי על דרך החסידות. ואיתא במדרש רבה פרשת מטות (כב, א) ונשבעת חי ה' באמת ובמשפט ובצדקה והתברכו בו גוים ובו יתהללו (ירמ' ד, ב). אמר הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת, אין אתם רשאים להשבע בשמי אא"כ יהיו בכם כל המדות האלו. את ה' אלהיך תירא - שתהא כאותן שנקראו יראי אלהים - אברהם איוב ויוסף כו' ואתו תעבוד - אם אתה מפנה עצמך לתורה ולעסוק במצות ואין לך עבודה אחרת. ובו תדבק - וכי כל אדם יכול לידבק בשכינה כו' אלא כל המשיא בתו לת"ח שקורא ושונה ועשה לו פרקמטיא ומהנהו מנכסיו, זה שנאמר עליו ובו תדבק. אם יש בך כל המדות הללו אתה רשאי להי ואם לאו - אין אתה רשאי להישבע. הרי דמפרשי חז"ל

זה הפסוק על דרך החסידות. והקדימו במ"ר הפסוק בירמיה ג' ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה וגו' דפירוש באמת היינו ביראת ה' העומדת ולא תנווד בחליפות הזמנים שעוברים על האדם מרעה לטובה או להיפך וכמו אברהם איוב ויוסף שבכל שנוי עתים עמדו בשם ירא אלהים. וזהו הכנוי אמת דקושטא קאי. במשפט - היינו ואותו תעבוד שדייק מופנה לה' ולא לעצמו ואשה ובנים אלא שופטים במדת הצמצום כדי להיות מופנה לה'. ובצדקה היינו ובו תדבק שתהא הצדקה מקרבת את העושה לאביו שבשמים, והיינו ע"י שמתקרב לת"ח. וכל זה הוא דרך החסידות. אלא שלפי לשון המדרש מתפרש כל הפסוק בתורת תנאי ומסובב - אם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד וגו' אז ובשמו תשבע. הוא מצות עשה ג"כ שזהו כבודו ית' שיהא אדם כזה נשבע בשמו, ומראה בזה שאין לו דבר יקר בעולם כהזכרת שמו יתברך, כמו שכתבתי בספר בראשית כ"א כ"ג. ומכל מקום נוח לפרש כל הפסוק בתורת אזהרה ולימוד לדרך החסידות שיהא כך וכך. ופסוק כזה כתיב לעיל י' י"ג בשנוי מעט כמו שנתבאר במקומו לפי הענין.

פרק י, כא

כא הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את-הגדלת ואת-הנוראת האלה אשר ראו עיניך:

הוא תהלתך. המנהג שבפסוק הקודם שהוא אינו בהליכות העולם, וההול בדרך שאינה כבושה לרבים מיקרי שוגה אשר לא יחכם, והוא לחרפה. על כן העיר הכתוב כי השוגה באהבת ה' ובאהבת ת"ח במה שמהנהו תמיד מנכסיו אינו לחרפה, ואדרבה הוא תהלתך. שהגעת למדרגה זו.

והוא אלהיך אשר עשה אתך. הוא המסייעך להגיע לידי כך.

את הגדולות. היינו עשירות של ובו תדבק כמו שכתבתי לעיל (פסוק כ) שהצליח הקב"ה אותך שתוכל להנות לת"ח כ"כ.

ואת הנוראות. היינו דרך החסידות של אותו תעבוד. שהוא מפנה עצמו רק לתורה ועבודה. והרי הוא למעלה מגדר איש המוני, ונורא עליהם, כל זה בא בס"ד דוקא והיינו דכתיב אשר עשה אתך. ולא כתיב עשה לך. אלא הכונה שאתו ממש נעשה גדולות ונוראות. **אשר ראו עיניך.** להיות איש מופשט מהליכות עולם הטבע, ולהיות כצבא המרום.

פרק י, כב

כב בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב:

בשבעים נפש וגו' ככוכבי השמים לרוב. בא הפסוק להסביר איך הוא תהלה ותפארת לאדם והלא כל השוגה מדרך הכבושה לרבים לא יחכם. על זה אמרה תורה הלא בשבעים נפש, כבר נתבאר לעיל א' י' דמשמעות אותו לשון הוא גדולי הדור המאירים ככוכבים, ובבואם

למצרים לא היו אנשים כאלה אלא שבעים נפש, כמו שכתבתי בספר בראשית מ"ו ז' שהיה הרבה יותר, אבל אלו שבעים היו מצוינים משארי בנ"א.

ועתה שמך וגו'. הרב גדולי המעלה בדור בחכמתם ובגדולתם וזה הגיע ע"י שנתקרב לה' בשעת מתן תורה ובאהל מועד יותר מהליכות עולם הטבע. מזה הגיע שאפילו אחרי כן שירדו ממעלת אותו מעמד מכל מקום נשאר בניהם גדולי דעה וכל מעלה. כך לדורות, מי שהגיע למעלת החסידות ומופשט מהליכות עולם הטבע בא סופו להיות אור לרבים בניו ותלמידיו. ואם כן אינו לחרפה חס ושלוה אלא הוא תהלתך.

(הרחב דבר: ובמשלי כתיב באהבתה תשגה תמיד. ואמרו בעירובין (נד,ב) זה ר' אלעזר בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי. פירוש שאף על פי שהיה נראה כמו שוגה מדרך העולם מכל מקום לא היה ר' אלעזר בן פדת לבוז. ואדרבה היה מכובד מאד והוא משום שהכירו בו שהיה באהבתה. היינו באהבת התורה שכח את עצמו. והוא תהלת האדם ותפארתו. וכיוצא בזה כל דרך חסידות ואהבת ה' אם רק הוא באמת בלי פניה ושלא לשם שמים.)

פרק יא

פרק יא, א

א ואהבת את ה' אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל-הימים:

ואהבת את ה' אלהיך וגו'. כלל פרשת זו צריכה ביאור מה הוסיפה תורה כאן והרי מצות אהבה ודביקות כבר כתיב בפרשת שמע ויותר מוקשה מה דכתיב וידעתם היום כי לא את בניכם וגו'. וכי התורה לא דברה אלא עם הדור הראשון ח"ו ולמה זה כתיב כך. ובפירוש פירשה תורה להלן פרשת נצבים (כט,יד) כי את אשר ישנו וגו' ואת אשר איננו פה וגו' וגם סוף הפרשה (פסוק ח) ושמרתם את כל המצוה וגו' מה זה חידוש אזהרה על כל האמור ונשנה ונשתלש. אלא נראה דכלפי שמשה רבינו גזר כמה גזירות ותקן כמה תקנות כדאיתא בשבת (ל,א). ואולי בשביל זה קרא הכתוב בדהי"א (ד,יח) את משה בשם אביגדור. ופירוש בויק"ר (א,ג) אביהם של הגוזרים. היינו שגדר הוא ובית דינו את ישראל בכמה דברים שלא יבא לאיסור של תורה. ולא היו הגזרות אלא על דורו באשר לא נשרשו ישראל עדיין בחקי התורה ומצות והיו עלולים לעבור על דיני תורה כמו שגזר בשעתו על שבות שבת ומוקצה שלא יבאו להוצאה ואח"כ בטלה הגזרה והותרה עד שבא עזרה ונחמיה וחזרו וגזרו לפי צורך הדור.

ובזה מובן הא דתנן במסכת ידים (ד,ג) הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מצות עשה בשביעית ובשבת פ"א (יא,א) תנן באמת אמרו החזן רואה היכן התינוקות קוראין ואמרו בירושלמי דכל באמת הלכה למשה מסיני הוא והכי מנה הרמב"ם בפירוש המשניות בהקדמה זה מהלכה למשה מסיני והרי כל זה אינו אלא מדרבנן. אלא משה רבינו גזר על זה. והיה

הלכה שעל זה לא יגזור. ועיין עוד חידושי ריטב"א עירובין רפ"ב בשם יש מפרשים על הלכה דחציצה ועיין מהרש"ל בספר חכמת שלמה בעירובין (ה,ב) תוס' ד"ה שפרצתו בד'. וכל זה הוזהרו על זה אותו הדור לשמור משמרת התורה. וכדאיתא ביבמות פ"ב על הפסוק ושמרתם את משמרתו שהוא שניות לעריות. מיהו התם מסיק הגמרא שאינו אלא אסמכתא שהרי לא נגזר מהתורה משמרת לעריות ביחוד יותר מכל איסורי תורה. אבל כאן מתפרש הכי, שמשה הזהיר על הגזרות שהם משמרת התורה.

והקדים ואהבת וגו' ולא מיירי כאן בדביקות ומסירות נפש כמו לעיל בפרשת ק"ש. אלא מיירי ביחוד המעשה שיהא עובד מאהבה ולא בשביל שכר ועונש, ובזה נכלל ושמרת משמרתו היינו הגדרים, דמי שעובד מאהבה משתדל שלא יבא לידי עבירה.

וחקתי ומשפטיו קאי על ושמרת שתראה שיהיו נלמדים י"ג מדות והחקירות זה התלמוד בישראל. **ומצותיו** שתשמור שיהיו נעשים ביד אחרים. והיינו כדאיתא ב"ק (צח,ב) שהכל מצווין עליו לבערו. הרי דמי שרואה חמץ ביד איש מישראל אף על פי שאינו שלו מצוה עליו לבער חמץ של חבירו כדי שלא יעבור הוא על מצות עשה דתשביתו וכיוצא בזה הרבה. וכן לענין איסור אף על פי שלפני עור אינו אלא בתרי עיברי דנהרא כדאיתא בעבודת כוכבים (ו,ב) מכל מקום זה אינו אלא בעובד כוכבים שרוצה לאכול אבר מן החי. אבל ישראל שרוצה לעבור עבירה מצוה להפרישו, כמו שכתב הר"ן שם. וכן אפילו לפני דלפי דלא מפקדין על לפני עור מכל מקום בישראל אנו מוזהרים גם על זה האופן, כמו שכתבתי התוס' שם די"ג. וכל זה הוא בכלל ושמרת מצותיו.

כל הימים. נכלל בזה מצות חינוך לבנים, שיהיו מקיימים המקצות אחרי כן. וכל זה נכלל באהבת ה' וחושש שלא יגיע לידי צער ח"ו כדאיתא בסנהדרין פ"ד (מו,א) בשעה שאדם מישראל מצטער שכינה מה אמרת קלני מראשי וכו'.

פרק יא, ב

ב וידעתם היום כי לא את-בניכם אשר לא-ידעו ואשר לא-ראו את-מוסר ה' אלהיכם את-גדלו את-ידו החזקה וזרעו הנטייה :

וידעתם היום כי לא את בניכם וגו'. באשר כל זה אינו אלא מדרבנן ולענין חינוך בנים מפורש בגמרא שאינו אלא מדרבנן. אבל באותו דור היה מתקנת משה רבינו, והזהירה תורה על זה ואח"כ בטלו התקנות על פי דין, כי על מנת כן תיקן שלא יהא אלא בדורו שהיתה השעה צריכה לכך. ואח"כ כשבטלו, היו גדולי הדור נשמרים מצד אהבת ה' אף על פי שאין בזה עוד חיוב. והיינו דאיתא בחגיגה ד"ו א' והא שמואל דיכול לרכוב על כתפיו של אביו אמאי לא העלהו. הרי דמקשה הגמרא על אלקנה שלא שמר מצות חינוך שאינו אלא מדרבנן. והיינו משום שאחר שמשה רבינו תיקן בזמנו על כורחך גם אח"כ נהגו בה גדולי הדור עד שבאו חז"ל וגזרו על כל ישראל לפי צורך הדורות שראו המה.

את מוסר ה' אלהיכם. כמה הוא מעניש על עבירה, כמו שראו במדבר.

את גדלו. גדולת הטבע כמו שראו בשליו וכבישת עמלק סיחון ועוג בדרך הטבע נפלאה.
את ידו החזקה. שידוד הטבע כמו שכתבתי לעיל ג' כ"ד.
וזרועו הנטויה. כמה הוא ממהר להעניש כמו שראו במדבר שעמדו בפלטין של מלך בגלוי
 שכינה. וזהו משל לזרוע נטויה להכות תיכף ומיד, כמו שכתבתי בספר שמות ו' ו'. כל זה
 הזכיר משה אותם כדי שיהא בנקל עליהם להיות נזהרים מעבירות גם לעצמם גם לחבריהם.

פרק יא, ג

ג וְאֶת-אֶתְרֵי וְאֶת-מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרַיִם לְפָרְעָה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם וְלִכְל-אֶרְצוֹ :
ואת אותותיו וגו'. מאן ואילך מונה והולך הטובות שעשה עם אותו הדור שגורם אהבת ה'
 יותר מכל הדורות שלא ראו בעיניהם, ככתוב בספר שופטים ב' ג' וגם כל הדור ההוא נאספו
 אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל.
אשר בתוך מצרים. שאף על פי שדור הראשון כבר מתו ומה מדבר עם הדור השני מכל מקום
 רובם היה לפני עשרים שנה ביציאת מצרים. ויודעים את שנעשה להם.

פרק יא, ד

**ד וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְחַיִל מִצְרַיִם לְסוֹסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הִצִּיף אֶת-מֵי יַם-סוּף עַל-פְּנֵיהֶם בְּרִדְפָם
 אַחֲרֵיהֶם וַיֹּאבְדֵם ה' עַד הַיּוֹם הַזֶּה :**
ואשר עשה לחיל וגו'. המה אנשי מלחמה שנשטפו בים, כמו שביארנו בפרשת בשלח.
ויאבדם ה' וגו'. שעוד אין בהם כח להעריך מחנה שכמותה בחיל ורכב ללחום עם ישראל.

פרק יא, ה

ה וְאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד-בְּאֶמְקֶם עַד-הַמָּקוֹם הַזֶּה :
במדבר. המן והבאר והשליו והענן וכדומה.

פרק יא, ו

**ו וְאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַתְּן וְלֵאבִירָם בְּנֵי אֱלִיָּאב בֶּן-רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת-פִּיהָ וַתִּבְלַעֵם
 וְאֶת-בְּתֵיהֶם וְאֶת-אֶהֱלֵיהֶם וְאֶת כָּל-הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל-יִשְׂרָאֵל :**
ואשר עשה לדתן ולאבירים. כבר ביארנו בפרשת קרח (טז,א) שאך המה הצו המחלוקת שלא
 לשם שמים משנאתם את משה מה שאין כן הר"ן איש היו צדיקים ונכנסו למחלוקת לשם
 שמים יע"ש משום הכי חושב בזה טובה גדולה לישראל מה שנבלעו בארץ אבל על שריפת
 הר"ן איש נצטערו הרבה כמבואר שם. וקרח עצמו אף על פי שהוא עיקר מחלוקת זו מכל
 מקום לא היה באמת בעל מחלוקת ואיש ריב ומדון רק באותה שעה היה רוח קנאה עוכרתו
 אבל דתן ואבירים היו בעלי מחלוקת ומחרחרי ריב והיו לאבני נגף בישראל והיה שמחה גדולה
 כשנפטרו מהם. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ל"ד י'.

פרק יא, ז

ז כי עיניכם הראת את כל-מעשה ה' הגדל אשר עשה :

כי עיניכם הרואות וגו'. א"כ אין דבר גדול מה שאני מעמיס תקנות וגזרות הבא מצד אהבת ה'.

פרק יא, ח

ח ושמרתם את-כל-המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את-הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה :

ושמרתם את כל המצוה. הוסיף להזהיר בכלל אהבת ה' הנוגע ליחוד המעשה כמו שכתבתי לעיל ו' כ"ה על הפסוק וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת וגו' דמשמעו שם לפי הענין הכנות ודקדוקי מצוה, אף על פי שאינם מעיקר המצוה. וכן כאן פירוש ושמרתם את כל המצוה היינו תמצית המצוה ודקדוקיה, והוא ג"כ ענף מאהבת ה' במעשה.

ובמדרש פרשת נצבים (ח,ד) על הפסוק (ל,יא) כי המצוה הזאת הביא דרשה כי חיים הם למוצאיהם. למי שממציא אותם שנאמר כל המצוה עד שתכלה כל המצוה נראה דכיון למה שכתבתי - לממציא אותן לתכליתו בכל הדקדוקים וההידורים אף על פי שאינו מעכב. ועל זה אמר הכתוב כי חיים הם. דאיתא בסוכה (לח,א) שיירי מצוה מעכבין את הפורענות, דגוף המצוה שכרה בעוה"ב. אבל שכר שיירי מצוה בעוה"ז. וזהו כי חיים הם למוצאיהם למי שממציא אותן. עוד איתא במדרש שם כי המצוה הזאת. כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה גורם שיקבור אשתו ובניו כו' מפרשי כי המצוה הזאת. הגומר המצוה עד סוף. וגם זה נכלל באזהרה דכאן ושמרתם את כל המצוה דמי שהחל במצוה, אף על פי שאפשר לעשות ביד אחרים עליו לשמור כולה. וכל זה בגדר אהבת ה' במעשה.

ואמרה תורה על זה שני גמולים מיוחדים: **למען תחזקו ובאתם וגו'.** זהו על פירוש הראשון דכל המצוה משמעו דקדוקי ושיירי מצוה. והיא מעכבת את הפורענות וזהו למען תחזקו וגו' שלא יפול לבבכם וכדומה ענינים המחלישים.

פרק יא, ט

ט ולמען תאריכו ימים על-האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש :

ולמען תאריכו ימים וגו'. זהו גמול על פירוש השני כל המצוה דמשמעו שיגמור מצוה שהחל. על זה הבטיחה תורה שיאריכו ימיהם המה וזרעם ויראו עולמם בחייהם.

ארץ זבת חלב ודבש. הכי מיבעי לפי סדר הלשון על האדמה ארץ זבת חלב ודבש אשר נשבע וגו' ולזרעם. אבל לשון לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש משמע שיהא נתונה להם ארץ כזו וגם לזרעם תהיה הנתינה ארץ זבת חלב ודבש. והוא פלא אחר שכבר ניתנה

ארץ כזה לאבות ממילא היא נחלת אבות לבנים. על זה נתן טעם כי הארץ וגו' ועיין במדבר י"ד, ח.

פרק יא, י

י כי הארץ אשר אתה בא-שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את-זרעך והשקית ברגלך כגן הירק :

את זרעך. היינו שדות של זרעים שהוא תבואה וקטניות. שבכל מדינה אף על פי שאפשר להשקות גנה של ירקות ע"י מים ששותים בבית והגנה סמוך לה. אבל שדה מן הנמנע להשקות רחוק מן העיר. אם לא ירווין ממטר השמים. אבל ארץ מצרים עושים תעלות רבות מנהר נילוס וממשיכים לכל שדה ומשקים שדה זרעים כגן הירק שבכל מדינה.

פרק יא, יא

יא והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה-מים : והארץ וגו' ארץ הרים ובקעות. שאין בהם מים. ועיין מה שכתבתי לעיל ח' ז' וא"כ אי אפשר להשקות אפילו גן הירק. ולא עוד אלא **למטר השמים תשתה מים** - אפילו לשתות נדרשים למטר השמים.

פרק יא, יב

יב ארץ אשר-ה' אלהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה :

ארץ אשר וגו'. הוסיפה תורה לומר דגם בזה אינו שוה לכל מדינות. אף על פי שנדרשים לגשם להשקות השדות מכל מקום אין להם דאגה מזה. בטבע המדינה להיות גשם בעתו. מה שאין כן ארץ ישראל ה' אלהינו דורש אותה. אינו נותן גשמים אלא עפ"י חקירה לפי המעשים. **תמיד עיני ה' וגו'.** ולא עוד אלא אפילו כבר היה גשם ותבואת השדה כבר באה לברכה מכל מקום עדיין השגחת ה' שולטת בה.

מראשית השנה ועד אחרית שנה. דכמה מאורעות מזדמנים. וכדאיתא ברבה פרשת זו (ג,ג) דבימי ר' פנחס בן יאיר היה מקום אחד שהעכברים אכלו התבואה שבגורן עד שעישרו כראוי. ובירושלמי ברכות פ"ט (סד,א) איתא על זה הפסוק דאי אין מוציאין מעשרות כראוי הרי זה כתיב המביט לארץ ותרעד. והרבה שלוחים למקום. וא"כ נדרשת לעולם לברכת ה' שתהי ארץ זבת חלב ודבש. ולא מועילה הנתינה לאבות. על כן מסיים והיה אם שמע וגו'.
[והיה ראוי להיות פרשת אחת עם הקודם. שהרי ענין אחד הוא, אבל משום דפרשת והיה אם שומע כבר כתובה בתפלין וכאן נכתבה בספר תורה משום הכי כתיב בפרשת בפני עצמה].

פרק יא, יג

**יג וְהָיָה אִם-שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל-מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-ה' אֱלֹהֵיכֶם
וּלְעַבְדוֹ בְּכָל-לִבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם :**

והיה אם שמע תשמעו וגו'. ענין פרשת זו בכללה, יש להתבונן תחלה על אגדה בברכות (לה,ב) בדרשה דקרא דכתיב ואספת דגנך וגו' ורמי מדכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם. ומפרש רשב"י דבזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים ובזמן שאין עושין רצונו של מקום על זה כתיב ואספת דגנך שמלאכתן נעשית ע"י עצמן. וכבר תמהו התוס' הרי כתיב והיה אם שמע וגו' ויישבו שאין עושין כו' היינו שאינם צדיקים גמורים. והדברים סתומים שהרי בפירוש אמר אם שמע תשמעו אל מצותי לאהבה וגו' ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ומה ה' שואל מאתנו יותר.

אלא כך הענין דישראל ניזונים ומתפרנסים בארץ ישראל בזכות אחד משני דברים שנקראים לחמי בדבר ה'. היינו עבודה דכתיב בקרבנות את קרבני לחמי וכמו שכתבתי במקומו בס"ד (ולעיל ח,ג). או בזכות התורה דכתיב לכו לחמו בלחמי. ומפרש בגמרא חגיגה (יד,א) זה תלמוד. אמנם אין שני הדברים שוין באופניהם.

ולהסביר ההבדל יש לבאר דמלכותא דרקיע כמו מלכותא דארעא, שהמלך משגיח על פרנסת עמו בשני אופנים, או שנותן חלק ארץ ונחלה לכל אחד והמה עובדים איש אדמתו ושבעים לחם. ובזה נכללים שומרי ועושי דבר המלוכה. והמה ניזונים מהכנסת עובדי אדמה וכדומה. או אנשי חילו ובעלי מלחמתו שהמה שומרי מלכותו ועל המלך לזונם מאוצר המלך בלי שום טורח. וידוע שהמלך רוצה ביותר אנשי מלחמתו ואוהבם הרב יותר מבעלי עבודת הקרקע. כך מלכותא דרקיע. (הקב"ה) ומזין את ישראל או בזכות עבודה שהוא קרבנות או בזכות התורה, שנמשלו לאנשי מלחמה ונושאי מלכותו יתברך, כמו שכתבתי כמה פעמים. וכל ישראל משתתפים במה שתומכים אותם, כמו שכתבתי בספר שמות מ' כ' ובכמה מקומות. והקב"ה חפץ יותר בעסק התורה נושאי מלכותו ית' ואוהבם יותר מבעלי עבודה. ועוד ביארנו בזה שם כ"ה כ' בענין אגדה בב"ב (צט,א) ברומיא דקראי דכתיב בכרובים יע"ש.

מעתה נבא לביאור פרשת זו. שאם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' ולעבדו בכל לבבכם. בתענית (ב,א) פירשו עבודה שבלב זו תפלה. והוא רמז טוב לעבודה שבזמן הזה שתפלה במקום קרבנות. אבל בארץ ישראל ובזמן הבית היה מתפרש כמשמעו עבודת הקרבנות, כמשמעות עבודה בכל מקום שהוא במעשה אלא שהתנה הכתוב שתהא העבודה בכל לב ובכל נפש היינו באמונה שבלב שהיא המשפעת ברכה, וברצון גמור שיהא בזה תלוי חיות אנשי מדינה זו, ולא ככל ארצות, וזהו בכל נפשכם.

ומשום הכי נקרא עסק הקרבנות ביחוד עבודה יותר מכל מצות שבתורה משום שהיא באה בשביל פרנסה וכעובד אדמתו ישבע לחם. פירוש דשאר עבודות שהאדם עושה כמו חייט שתופר בגד, יכול להיות שאינו עושה בשעה זו בשביל פרנסה, אלא כדי שיהא לו בגד ללבוש, מה שאין כן עובד אדמה אינו אלא בשביל לשבוע לחם. והכי נמי כל המצות באין לתכלית הידוע לו ית' המצוה עליהם מה שאין כן עבודת הקרבנות סתמא בשביל לחם הארץ. וכדאיתא

בכתובות (י,ב) למה נקרא שמו מזבח שהוא מזין כו'. וה"נ נקראת תפלה חיי שעה כדאיתא בשבת (י,א) משום שהוא באה עיקרו בשביל פרנסה.

פרק יא, יד

יָד וְנִתְתִּי מִטֶּר-אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֶּת דְּגַנְךָ וְתִירְשְׁךָ וְיִצְהַרְךָ :

ואספת דגנך וגו'. ודאי תהיה פרנסה בשופי, אבל אתה תהיה נצרך לעסוק, כמו במלכותא דארעא שבעלי השדה עובדים בעצמם.

פרק יא, טו

טו וְנִתְתִּי עֵשֶׁב בְּשֶׂדֶךָ לְבִהַמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וּשְׁבַעְתָּ :

ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. אין סדר הפסוק מדויק, והכי מיבעי ואכלת ושבעת ונתתי עשב וגו'. ומזה למדו חז"ל בברכות (מ,א) דמחויבים ליתן תחלה מזונות לבהמתו ואח"כ יאכל בעצמו.

ולפי הפשט לא בא האי ואכלת ושבעת בשביל הבטחה, אלא מענין הפרשת לאחר שיהיה לך כל טוב עד ואכלת ושבעת, על כן יש לך לחוש פן תגיע ליד הסרה מן הדרך.

והיינו דכתיב:

פרק יא, טז

טז השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם :

השמרו לכם פן יפתה לבבכם. מלשון יפת אלהים. היינו הרחבת הלב, שגורם לחשוב הקלה בעונשין וכדומה. ועי"ז וסרתם. איזה הסרה מדרך התורה, ומזה יגיע לעבירה היותר חמורה. היינו **ועבדתם אלהים אחרים.** כי כך דרכו של יצה"ר ועבירה גוררת עבירה כמו שכתבתי לעיל (ז,ט ח,יט). ומכל שכן אחר שיפתה לבבכם משביעה יתירה כמו שכתבתי להלן ל"ב ט"ו.

פרק יא, יז

יז וחרה אף-ה' בכם ועצר את-השמים ולא-יהיה מטר והאדמה לא תתן את-יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם :

והאדמה לא תתן את יבולה. לא היה הכתוב נצרך לפרש כי אם לא יהיה מטר. וממילא לא יהיה גידולי ארץ, דזה ידוע, וכמבואר בבראשית ב' ה' וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר וגו'. אלא משום שיש אופן גידולי ארץ שאינו בא בטבע האדמה לבד אלא ע"י מכוונות שמוציאות כח האדמה ממרחק וכמו שכתבתי בספר ויקרא כ"ו ד' בביאור הכתוב ונתנה הארץ יבולה. דזה האופן נקרא יבול. וזה האופן אפשר שבא גם בלי גשם משום הכי הוצרך הכתוב לפרש דהאדמה לא תתן יבולה ולא תצליח פעולת האדם בה.

פרק יא, יח

יח וְשַׁמְתֶם אֶת-דְּבַרִי אֱלֹהֵי-לִבְבְּכֶם וְעַל-נַפְשְׁכֶם וְקִשְׁרֹתֶם אֹתָם לְאוֹת עַל-יְדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטֹפֶת בֵּין עֵינֵיכֶם :

ושמתם את דברי אלה וגו'. מסיים בדבר שהחל לומר דכל זה אם פרנסה בכח עבודה. אבל אם תהיה בא ע"י לחמה של תורה ומסיים עד למען ירבו ימיכם וגו'. פירוש שעל פי זה האופן אין חשש שמא יפתה לבבכם וכדאיתא בקדושין (ל,ב) סם תם כל זמן שהרטיה זו עליך אכול מה שאתה רוצה כו' וזהו עיקר רצונו של מקום.

פרק יא, יט

יט וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת-בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְךָ וּבְקוּמְךָ : ולמדתם אותם וגו'. נתבאר בפרשת ואהבת וגו' (לעיל ו,ז) דמקראות הללו מתפרש בשני אופנים. לכל המון ישראל היא פרשת שבק"ש שמחויב כל אחד מישראל וא"כ פירוש לדבר במ ולא בתפלה, כדאיתא ביומא פ"ג (יט,ב) אבל לת"ח פירושו בדברי תורה שיהא כל העסק במ ולא בדברים בטלים. וזהו עיקר ענין אותה פרשה.

פרק יא, כ

כ וְכִתְבֹתֶם עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ :

וכתבתם על מזוזות וגו'. מבואר שם (ו,ט) דיוק לשון המקרא.

פרק יא, כא

כא לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְהֵם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל-הָאָרֶץ :

כימי השמים על הארץ. אין מובן כ"כ מליצת הכתוב והרי השמים והארץ ימיהם שוים ומה זה לשון השמים על הארץ. וגם יש להבין הפרשת הסמוכה לה כי אם שמר וגו' ומה זה טעם. אבל נקדים דהישוב משתנה הרבה ברבות הימים. ויש מדינות מיושבות הרבה כעת אשר לפני אלפי שנים היו משוקעות במים. ויש הרבה ישוב שהיה בימי קדם. ועתה חרבו ונעשו מים. וזה השנוי בא בהשגחה פרטית אבל באמצעות כוכבי הגלגלים והקיפם שהם פועלים בארץ.

ויש לדעת עוד דכל הקפה שלמה מיקרי יום וכמו שיומו של השמש מיקרי בכ"ד שעות שנראה לנו שהשמש מקיפה הארץ, כך לכל גלגל יש יום שקבע לה הבורא ית' כמה יאריך הקיפו על הארץ. ובשעה שמקיפים שולטים על הארץ אם לחסד אם לשבט. ואמרה תורה שכימי השמים המה כוכבי לכת המשפיעים על הארץ המה פועלים בישוב, כך אפשר להרחיב ישוב ארץ ישראל עצמה, לפי הצורך שירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. שלא יצר עליהם הישוב ברבות הימים ועל זה סיים הכתוב לתת להם כימי השמים על הארץ. שהנתינה של הארץ

תהיה כפעולות הכוכבים המשפיעים על הארץ. שאפשר להרחיב לעת הצורך. ועל זה מפרש כי עם שמר וגו' ויבואר עוד.

(הרחב דבר: והנה בברכות (ח,א) איתא דר' יהושע בן לוי תמה איכא סבי בבבל? והא על האדמה כתיב. וקשה, הא גם במצות כבוד אב ואם כתיב (ה,טז) למען יאריכון ימיך על האדמה וגו'. ומכל מקום ודאי שכרו גם בחו"ל, וכמו שכתבתי בספר שמות (כ,יב) בפסוק של כבוד אב ואם. וא"כ מה מקשה כאן על האדמה כתיב. ולפי דברינו בהעמק דבר ניחא. דכאן מדבר רק בארץ ישראל שתתרחב ישובה. מה שאין כן בחו"ל לא שייך הרחבה זו שיהא לטובת ישראל.)

פרק יא, כב

כב כי אם-שמר תשמרון את-כל-המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את-ה' אלהיכם ללכת בכל-דרכיו ולדבקה-בו :

כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת וגו'. כבר ביארנו לעיל ו' י"ז דזה הלשון משמעו שמירה יתירה מה שאין חובה באמת לכל אדם. אלא לאנשי מלחמה בפרטים שנצטוו להזהר אז ביחוד. וזו הפרשת אמר אם תעשו ככה לכל המצוה הזאת לאהבה את ה' אלהיכם שתגיעו לאהבת ה' שאינו מצוי באמת כי אם באנשים מצוינים כמו שכתבתי לעיל י' י"ב. אבל אתם תגיעו גם למעלה זו. וכן ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו. כל זה דרך חסידות כמו שביארנו לעיל שם ופסוק כ'. אז (והוריש וגו').

פרק יא, כג

כג והוריש ה' את-כל-הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם :

והוריש וגו' וירשתם גוים גדולים ועצמים מכם. אחר שתורישו יושבי ארץ ישראל תוסיפו הוריש ולכבוש יותר מאלה והכי תניא בספרי כאן. וכל זה נעשה ארץ ישראל כדתניא בספרי שם. ומפרש היכן אפשר להרחיב הישוב של ארץ ישראל.

פרק יא, כד

כד כל-המקום אשר תדרוך כף-רגלכם בו לכם יהיה מן-המדבר והלבנון מן-הנהר נהר-פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם :

מן המדבר. במזרח ארץ ישראל.

מן הנהר נהר פרת. לצפונה של ארץ ישראל.

ועד הים האחרון. הוא מערב ארץ ישראל. ומיקרי אחרון שהוא ים אוקינוס אחרון בעולם אבל במזרח ארץ ישראל ולצפונה הגביל הכתוב המדבר ונהר פרת ולא יותר. והטעם שבמזרח ארץ ישראל הוא עמון ומואב. עמון לצד צפון ומואב לצד דרום. ובצפון היה נצרך להיות עוד ארבע מלכיות שזה היה במחשבה תחלה לבריאת שמים וארץ כמו שמרומז בפרשת בראשית

והכל מצפון ארץ ישראל. אבל במערב ובדרום אפשר להרחיב ואף על פי שאדום היה בדרום ארץ ישראל לא היה רק בדרומית מזרחית. ועיין מה שכתבתי להלן י"ט ח'. והיינו מה שכתבתי לעיל דמדבר כאן בהרחבת ישוב ארץ ישראל.

פרק יא, כה

כה לא-יתיב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על-פני כל-הארץ אשר תדרכו-בה כאשר דבר לכם :

פחדכם ומוראכם. פרש"י פחד על הקרובים ומורא על הרחוקים. והוא לשון הספרי. והוסיף רש"י פחד הוא בעיתת פתאום. מורא דאגה ימים רבים. ומגמרא נדה (עא,א) דקאמר פחדא מצמית צמית. בעיתותא מרפיא. משמע דפחדא אינו פתאום, אלא יושב בפחד. מדכתיב אל תירא מפחד פתאום משמע נמי דסתם פחד אינו פתאומי. אלא הכי פירושו פחד על הקרובים שיודעים בברור שמכוונים ישראל להם להלחם עמם. ומורא על הרחוקים שיודעים כי לא יבא עליהם רק מורא ישראל עליהם מלהתחרות במ, או יראת המעלה.